

II. A ZSIDÓSÁG ESZMEVILÁGÁBÓL

RÉGI CÉLOK – ÚJ KIHÍVÁSOK

Elhangzott a „Zsidó oktatás, nevelés – 125 éves az Országos Rabbiképző Intézet” konferencián, „A Magyar Tudomány Napja 2002” keretében

1. 125 ÉVES AZ ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ INTÉZET (1)

”...היחיו אחד האבנים מערמת העפר...”

„...VAJON ÉLETRE LEHET-E KELTENI A KÖVEKET A FÖLD PORÁBÓL...?”

(Nehemia III,34)

Egy éve van már annak, hogy a 125 éves Rabbiszeminárium megünneplését megkezdjük. Különböző módon nyert kifejezést ez a „szellemi folyamat”. Részint publikációkban: könyvek, tanulmányok formájában; részint egy korábbi, a Debreceni Zsidó Hitközséggel közösen tartott tavaszi konferencián; vidéki és budapesti eseményeken; a hazai, az izraeli és a külföldi médiákban. (2) Minden eseményen igyekeztünk bemutatni Intézményünk öt negyed századának történetét. Ennek az emlékező esztendőnek utolsó állomása ez a mai és holnapi nap, amikor is tudományos ülészekkal adózunk az elődök nagyságának, emlékének, és azoknak, akik még – Isten kegyelméből - velünk vannak és próbálják közösen, együttesen építeni egyetemünk jelenét és jövőjét.

Több napja gondolkodom azon, hogy milyen üzenet értékű mottót lehetne választani a zsidó hagyományból ezen a 125 éves évfordulón. Az idézet, amelyet a Szentírás kimeríthetetlen mélységű tengerében találtam, Nehemia könyvének egy mondata (III,34): „...*vajon életre lehet-e kelteni a köveket a föld porából...*?” Ez az a kérdés, amelyet több évtizeddel ezelőtt a Soá megpróbáltatásai után közvetlenül, a mi nagy nevű, áldott emlékű elődeink feltettek. Lehetséges-e a Soá után Magyarországon Rabbiképzőt vagy Zsidó Egyetemet építeni? Több előadáson hallották már ma itt e teremben: ez a ház gyújtóhely volt. 1944. március 19-e után néhány nappal itt gyűjtötték össze a budapesti zsidók egy jelentős részét, hogy azután több ezer testvérünket erről a helyről vigyék a haláltáborok felé. (3)

A Rabbiképző 1946-os évkönyvében a korszak egy kiváló személyisége: Dr. Róth Ernő aposztrofálja e nagyszerű embereket, a „*mártírokká lett papok*” emlékét. (4)

„Nyolcvankilenc az áldozatok száma, pontosan annyi, mint a ragadozó madár nevének számértéke. Ragadozó madár van a német címerben is, és sajnos a szimbólumot igazolták a tények. Ahol megjelent a ragadozó madarat ábrázoló zászló, a szimbólum megelevenedett és lecsapott áldozatára.” (5)

Igen, ez az épület a magyarországi zsidó történelem egyik fájó sebéét is őrzi. Ezért szeretnénk lent a pincében megfelelő emlékhelyet kialakítani azok emlékére, kik a legdrágábbat, az életüket adták a zsidóságért. Ugyanakkor azoknak is, kik e helyről tudományukkal, hitükkel, vallásosságukkal behálózták az egész úgynevezett neológ zsidó világot, fővárosi és vidéki hitközségeket, rabbiképzőket és egyetemeket egyaránt. Munkásságuk domináns módon formálta a XX. század szellemi arculatát.

2. A MARADÉK

”הלא זה אור מצל כאש...”

„...EZ NEM MÁS, MINT A TŰZBŐL MEGMENTETT MARADÉK.”

(Zecharja III,2)

A tűzből megmentett maradék, e nagy nemzedék utódai próbáltak és próbálnak folytatói lenni a zseniális emberekből álló generációknak. Helyzetük, helyzetünk nem könnyű, nem egyszerű. Mintegy három évtizeddel ezelőtt, amikor rabbi-vizsgát tettem ebben az intézményben, áldott emlékű mesterem Scheiber Sándor azt mondta nekem, hogy Szegedre *kell* mennem rabbinak. (6) Hatalmas megtiszteltetés és egyben hatalmas kihívás. Felállni arra a szószékre, amelyen egykoron Löw Immánuel prédikált. (7) Beleülni abba a rabbi székbe, amelyben a háború utáni magyar rabbikar egyik – fiatalon meghalt – zseniális főrabbiája Schindler József ült. (8) Hatalmas feladat. Meginogtam, szabad-e vállalni ezt? Végül is Scheiber Sándor professzor szavában bízva, megkezdtem rabbinikus pályámat Szegeden.

Milyen is volt akkor a szegedi zsidóság struktúrája? Idézzük fel mintegy gondolatébresztő emlékezőként. Szeged akkor két monumentális zsinagógával rendelkezett. Az egyik az 1840-es években épült úgynevezett *Öregtemplom*, a másik a most centenáriumi ünnepelő Új zsinagóga, a Löw által megálmodott templom, a világ talán – építészeti szempontból – egyik legszebb zsinagógája, mely Baumhorn Lipót tervei alapján készült el és 1903-ban avattak fel. (9) A zsinagógát körülölelte az a botanikus kert, amelyet Löw ültetett, ahogyan ezt ő megálmodta a „Flóra”-ban. (10) Szemben a zsinagógával ott magasodott a közösség kultúrháza, benne téli imaterem és egy kisebb imaház, ahol reggel és este minjannal imádkoztak. Reggel és este...

Egy Makóról elszármazott szorgalmas, kedves hangú kántora: Klein Márton; nagy felkészültségű samesza; főállású organistája és 8 tagból álló kórusa volt a közösségnek. Minden péntek este, szombaton és ünnepeken a kórus énekelt. Ugyanott a szegedi közösség fenntartott egy önálló szociális otthont, állandó orvossal és nővérrel. A rabbi és a kántor akkor, és ott, nagyon szép szolgálati lakást kapott. A fi-

RÉGI CÉLOK – ÚJ KIHÍVÁSOK

Elhangzott a „Zsidó oktatás, nevelés – 125 éves az Országos Rabbiképző Intézet” konferencián, „A Magyar Tudomány Napja 2002” keretében

1. 125 ÉVES AZ ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ INTÉZET (1)

”...היחיו את האבנים מערמת העפר...”

”...VAJON ÉLETRE LEHET-E KELTENI A KÖVEKET A FÖLD PORÁBÓL...?”

(Nehemia III,34)

Egy éve van már annak, hogy a 125 éves Rabbiszeminárium megünneplését megkezdjük. Különböző módon nyert kifejezést ez a „szellemi folyamat”. Részint publikációkban: könyvek, tanulmányok formájában; részint egy korábbi, a Debreceni Zsidó Hitközséggel közösen tartott tavaszi konferencián; vidéki és budapesti eseményeken; a hazai, az izraeli és a külföldi médiákban. (2) Minden eseményen igyekeztünk bemutatni Intézményünk öt negyed századának történetét. Ennek az emlékező esztendőnek utolsó állomása ez a mai és holnapi nap, amikor is tudományos ülészekkel adózunk az elődök nagyságának, emlékének, és azoknak, akik még – Isten kegyelméből - velünk vannak és próbálják közösen, együttesen építeni egyetemünk jelenét és jövőjét.

Több napja gondolkodom azon, hogy milyen üzenet értékű mottót lehetne választani a zsidó hagyományból ezen a 125 éves évfordulón. Az idézet, amelyet a Szentírás kimeríthetetlen mélységű tengerében találtam, Nehemia könyvének egy mondata (III,34): „...*vajon életre lehet-e kelteni a köveket a föld porából...*?” Ez az a kérdés, amelyet több évtizeddel ezelőtt a Soá megpróbáltatásai után közvetlenül, a mi nagy nevű, áldott emlékű elődeink feltettek. Lehetséges-e a Soá után Magyarországon Rabbiképzőt vagy Zsidó Egyetemet építeni? Több előadáson hallották már ma itt e teremben: ez a ház gyűjtőhely volt. 1944. március 19-e után néhány nappal itt gyűjtötték össze a budapesti zsidók egy jelentős részét, hogy azután több ezer testvérünket erről a helyről vigyék a haláltáborok felé. (3)

A Rabbiképző 1946-os évkönyvében a korszak egy kiváló személyisége: Dr. Róth Ernő aposztrofálja e nagyszerű emberek, a „*mártírokká lett papok*” emlékét. (4)

„Nyolcvankilenc az áldozatok száma, pontosan annyi, mint a ragadozó madár nevének számértéke. Ragadozó madár van a német címerben is, és sajnos a szimbólumot igazolták a tények. Ahol megjelent a ragadozó madarat ábrázoló zászló, a szimbólum meglevenedett és lecsapott áldozatára.” (5)

Igen, ez az épület a magyarországi zsidó történelem egyik fájó sebének is őrzője. Ezért szeretnénk lent a pincében megfelelő emlékhelyet kialakítani azok emlékére, kik a legdrágábbat, az életüket adták a zsidóságért. Ugyanakkor azoknak is, kik e helyről tudományukkal, hitükkel, vallásosságukkal behálózták az egész úgynevezett neológ zsidó világot, fővárosi és vidéki hitközségeket, rabbiképzőket és egyetemeket egyaránt. Munkásságuk domináns módon formálta a XX. század szellemi arculatát.

2. A MARADÉK

”הלא זה אור מצל ממש...”

„...EZ NEM MÁS, MINT A TŰZBŐL MEGMENTETT MARADÉK.”

(Zecharja III,2)

A tűzből megmentett maradék, e nagy nemzedék utódai próbáltak és próbálnak folytatói lenni a zseniális emberekből álló generációknak. Helyzetük, helyzetünk nem könnyű, nem egyszerű. Mintegy három évtizeddel ezelőtt, amikor rabbi-vizsgát tettem ebben az intézményben, áldott emlékű mesterem Scheiber Sándor azt mondta nekem, hogy Szegedre *kell* mennem rabbinak. (6) Hatalmas megtiszteltetés és egyben hatalmas kihívás. Felállni arra a szószekre, amelyen egykoron Löw Immánuel prédikált. (7) Beleülni abba a rabbi székbe, amelyben a háború utáni magyar rabbikar egyik – fiatalon meghalt – zseniális főrabbija Schindler József ült. (8) Hatalmas feladat. Meginogtam, szabad-e vállalni ezt? Végül is Scheiber Sándor professzor szavában bízva, megkezdtem rabbinikus pályámat Szegeden.

Milyen is volt akkor a szegedi zsidóság struktúrája? Idézzük fel mintegy gondolatébresztő emlékezőként. Szeged akkor két monumentális zsinagógával rendelkezett. Az egyik az 1840-es években épült úgynevezett *Öregtemplom*, a másik a most centenáriumát ünneplő Új zsinagóga, a Löw által megálmodott templom, a világ talán – építészeti szempontból – egyik legszebb zsinagógája, mely Baumhorn Lipót tervei alapján készült el és 1903-ban avattak fel. (9) A zsinagógát körülölelte az a botanikus kert, amelyet Löw ültetett, ahogyan ezt ő megálmodta a „Flóra”-ban. (10) Szemben a zsinagógával ott magasodott a közösség kultúrháza, benne téli imaterem és egy kisebb imaház, ahol reggel és este minjannal imádkoztak. Reggel és este...

Egy Makóról elszármazott szorgalmas, kedves hangú kántora: Klein Márton; nagy felkészültségű samesza; főállású orgonistája és 8 tagból álló kórusa volt a közösségnek. Minden péntek este, szombaton és ünnepeken a kórus énekelt. Ugyanott a szegedi közösség fenntartott egy önálló szociális otthonot, állandó orvossal és nővérrel. A rabbi és a kántor akkor, és ott, nagyon szép szolgálati lakást kapott. A fi-

atal rabbi, akinek e megtiszteltetés jutott osztályrészül, elmondhatta magáról, hogy nemcsak Szeged rabbija, hanem az ún. Alföldi Izraelita Községkerületnek is. Így hívták ezt a részt, amelyhez 12 város tartozott.

Nem is akármilyenek, hogy csak néhányat említsek meg: Kecskemét, Kiskunhalas, Kiskunfélegyháza, Békéscsaba, Szentes, Baja, Jánoshalma, Hódmezővásárhely, Makó stb. (11) Ebben a struktúrában kellett helytállnia, „szolgálnia”, az akkori rabbinak. Azóta sok minden megváltozott, mindenekelőtt közbeszólt a történelem. Felnőtt egy, talán két generáció. Elmentek a nagyok, elmentek a legnagyobbak, és mi álltunk oda a helyükre, hogy megpróbáljuk folytatni, amit ők elkezdtek, de immár átalakult feltételek mellett. Az új kihívásokkal teli, megváltozott körülmények jelentős mértékben átalakítják stratégiánkat. Ennek ellenére igyekszünk az általuk kijelölt úton haladni. (12) Mit vár el a mai kor zsidó közössége a rabbijától, joggal?

Régi célok új kihívások. Elvárja, hogy a hagyományos stúdiumokban jártas, de ugyanakkor világi felkészültséggel is rendelkező, több nyelven – többek között angolul és héberül – beszélő ember legyen. Ha szükségeltetik, legyen sliách cibur: a közösség előimádkozója. Budapesten is igaz ez, és még inkább vidéken. Manapság egyre kevesebb a kántor, egyre kevesebb az igazi sliách cibur, mert elsodorta őket a történelem, mert közbeszólt az elmúlt évtizedek vihara. Elvárja és joggal várja el, hogy a fiatal rabbi legyen kiváló tóraolvasó. Még a mi időnkben, minden közösségnek saját tóraolvasója volt. Ma már azonban tóraolvasóink is alig vannak. Elhunytak, vagy eltávoztak. Elvárja, hogy legyen jószívű, értsen az emberek nyelvén, érezen rá a problémákra, hogy legyen Ember. Érdekelje a modern tudomány, a modern vallástudomány, az összehasonlító vallástudomány.

Legyen jártas az ökumene gondolatában és bírjon problémamegoldó képességgel. Mi az, amivel az én generációm, és mi az, amivel a nálam egy generációval idősebb nemzedékhez tartozók rendelkeztek-rendelkeznek? Családi neveléssel. Mindannyian otthon a családi házban tanultuk meg a zsidó élet alapképét, alapfogalmát (sábát, micvá, sábát suvá, szedá slisit, birkát hámazon stb.), mert ebben nőttünk fel. De ez a tudás, nem adatott meg már a mi generációnk által nevelt fiatalok számára, mert közbejött a történelem.

Ők már nem jártak chéderbe, mert chéderek már nincsenek, nem járhattak jesivákba, mert hosszú, hosszú évtizedeken keresztül nem volt jesiva. Valamikor a 60-as évek legelején mi még jártunk jesivába, mely 1961-ben még működött, 1962-ben már nem. (13) A háború előtt a Rabbiképzőnek volt alsó- és felső tagozata Haraszi és Staller professzorok is utaltak rá, hogy tíz évet tanultak itt a hallgatók. (14) Tíz év.

Régi célok új kihívások. Ma 18 éves korukban jönnek hozzánk a hallgatók, nagyjából igen szerény előképzettséggel. Nem olyan régen a Magyar Akkreditációs Bizottság egy fontos és figyelemreméltó levélben tájékoztatott, hogy intézményünk 7 évig, (6+1) tanítja a rabbi jelölteket, és a figyelmünkbe ajánlja az állami törvényeket, amely szerint ez a hét év „nagyon sok”. Tehát nekünk ezen is valami módon, csökkenteni kellene. A mai világban (előképzettség nélkül!) 7 év alatt kell megtanítani azt, amit a háború előtt vallási neveléssel, plusz *chéderral*, plusz

jesivával, tízévi szemináriumi tanulással sajátítottak el a hallgatók. S ők, a maiak is, megtanulják a rabbinikus hivatás alapjait, küldetéstudatuk megható, hivatástudatuk lenyűgöző.

3. ÉPÍTENI ÉS ÜLTETNI - לבנות ולנטוע

Hogyan próbáljuk az új helyzetben orvosolni e kettősséget? Szívszorító állapotban lévő könyvtárunkat az elmúlt években igen kemény munkával próbáltuk reaktiválni, újjáéleszteni. Ez a folyamat lassan megindult és a továbbiakban kiszélesedik. Audiovizuális gyűjteményt hoztunk létre, azt hiszem először az intézmény történetében próbálunk mindent megőrizni, ami audiovizuális szempontból rögzíthető. A könyvtár és a tanszéki könyvtárak részére megvásároljuk a hagyományos és a modern könyvtári egységeket egyaránt: könyveket, folyóiratokat, periodikákat. A Gutenberg galaxist gazdagítani elsődlegességet élvez, de igyekszünk megszerezni azokat a CD lemezeket, amelyek hatalmas konglomerátumokat tartalmaznak.

Példaképpen megemlítem: pár hónappal ezelőtt megszereztük – többek között – az ún. Soncino Talmud-ot. Ez egyetlen CD lemez, amelyen megjelenik a teljes Tánách, Rasi Tóra-kommentárja, Midrás Rábbá, Misná, Babilóniai Talmud, Rási kommentárja a Babilóniai Talmud-hoz, Toszeftá a Babilóniai Talmud-hoz és a Zohár. Mindezek angol fordítása is, valamint egy mindenre kiterjedő talmudi index.

Régi célok új kihívások. Az informatikai forradalom olyan új kihívás, amellyel szembe kell nézni a tudományos életben is. Azaz a rabbijelöltet, a tanárjelöltet, a kántorjelöltet, a szociális munkást, a művelődéstörténet hallgatót meg kell tanítani, meg kell ismertetni az ilyen, új jellegű technikai kihívásokkal, illetve lehetőségekkel is. A technika forradalmát a hagyomány szolgálatába kell állítani, megkerülhetetlen feladat ez. Az ún. „konferencia-közvetítéssel” a világ bármelyik táján leadott előadás, ugyanazon időben az OR-ZSE-n is élvezhető. A technikai értelemben használt „távolság” fogalma megszűnt. Az „Alef” rendszer bevezetése a közeljövőben várható. A skolasztikai tudást az inter-, trans- és multidiszciplinaritás egészíti ki.

Honlapunkat, a www.rabbi.hu-t évente több tízezer látogató keresi fel öt földrészről. Sok-sok országban rendszeresen olvassák, többek között a *Hitélet*, a *Tudomány, Könyvajánló*, a *Dvár Torá*, *Izrael és a világ hírei* rovatunkat. A *Hírekből* vallási, vallástudományos, kulturális kapcsolatainkról kaphat betekintést az olvasó. A közeljövőben megjelenő elektronikus Évkönyvünk az elmúlt évek minden kutatási eredményét, eseményét, publikációját illusztrálja.

Feltétlenül megemlítendő, hogy mivel eddig nem volt, létre kellett hoznunk a Szervezeti- és Működési Szabályzatot, a Vizsgaszabályzatot és az egyetemi akkreditációhoz elengedhetetlen összes okiratot. Alapítottunk karokat, szakokat, amelyek kisebb nehézséggel, de működnek. Alapítottunk tanszékeket: Liturgia- és Kántorképző-, Zsidó Művelődéstörténet-, Szentírás- és Talmudtudományi-, Neveléstudo-

mányi- és Szociális munka-, Történelem- és Vallásbölcseleti tanszéket, valamint Nyelvi lektorátust.

Állami akkreditációt nyert immár nemcsak Egyetemünk, hanem Zsidó Vallástudományi Doktoriskolánk és Héber Nyelvvizsga Központunk is. Elkészítettük több mint 100 tantárgy tantervét, akadémiai reformot hajtottunk végre, tantervi hálót készítettünk minden szakra. Hézagpótló munkákat publikáltunk, diákfolyóiratot, tudományos folyóiratot indítottunk stb. (15) Mindez olyan elméleti alapvetés, amely meghatározta és hosszú időre meghatározza egyetemünk működését. Az OR-ZSE, azaz az Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetem elsődleges feladata olyan magasan kvalifikált vallási szakemberek: rabbik, kántorok, judaisztika-tanárok, liturgiátörténet-előadók, művelődéstörténet-előadók, szociális-közösségi munkások és doktoranduszok képzése, akik a XXI. századi kihívásokra tudnak válaszolni, és a közösséget szolgálják.

Pár nappal ezelőtt hallgatóinknak a Talmud, Sábbát traktátus 88b oldaláról tanítottam egy történetet, amely így kezdődik:

„בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא:
רבונו של עולם, מה לילוד אשה בנינו?!”

„...AMIKOR FÖLMENT MÓZES A MAGASSÁGOKBA, A SZOLGÁLATBAN LÉVŐ ANGYALOK PANASZKODTAK A VILÁG ALKOTÓJA ELŐTT ÉS AZT MONDTÁK, MIT KERES EZ AZ EMBER ITT KÖZÖTTÜNK, HISZEN HUSBÓL, VERBŐL TEREMTETT EMBER?”

Mit akarhatott ott a Szináj magaslatán? A kérdés többek között így fogalmazódott meg:

”תורה למה תהא לכם?”

„MONDJÁTOK, MINEK NEKTEK A TÓRA?”

Ezt az idézetet választottam befejezésül. S felteszem a kérdést. „Minek nektek a Tóra?” –kérdzem magunktól, Önöktől, Tőletek, a magyarországi zsidóságtól? A választ egy szóban kívánom megfogalmazni:

Folytatólagosság – המשך

E szót egy kiváló magyar származású, ma a Bár-Ilán Egyetem Szentírás Tanszékén tanító professzortól kölcsönzöm, aki nem olyan régen e címmel publikálta a szerkesztésében megjelent dolgozatokat. (16)

Igen, a *folytatólagosság*, a mindig megújulni képes kontinuitás, a hagyomány láncolata! Oktatótársaimmal együtt valljuk: tanítjuk a gondjainkra bízottakat, amíg a jó Isten élni enged. Vagy ahogy Babits mondta: „... bátran szólhassak, s mint

rossz gégémbe telik és ne fáradjak bele estelig, vagy míg az égi és ninivei hatalmak engedik, hogy beszéljek s meg ne haljak.” (17)

125 éven át ez az Intézet a **יראת שמים** szellemében végezte áldásos tevékenységét, hiszem, hogy az elkövetkezendő 125 esztendőben is ezt fogja tenni. Hívó emberként, rabbiként egy nagyon nagy munka terhe alatt, a zsidó szellem óriásainak árnyékában, szabadjon egy bráchával, áldással befejeznem:

ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם שהחינו וקימנו והגיענו לזמן הזה.

ÁLDOTT VAGY TE ÖRÖKKÉVALÓ (...), A VILÁG KIRÁLYA, AKI ÉLETBEN TARTOTTÁL BENNÜNKET, MEGTARTOTTÁL BENNÜNKET, S ENGEDTED, HOGY MEGÉRJÜK E MAI NAPOT.

JEGYZETEK:

1. Intézményünk eddigi történetét megírták:

- Bánóczy József: *Az Országos Rabbiképző Intézet első évtizedének története*. Budapest, 1887.
 - Schill Salamon: *A budapesti Országos Rabbiképző Intézet története*. Budapest, 1896.
 - Blau Lajos: *Adalékok a Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet történetéhez*. Budapest, 1917.
 - Dr. Blau Lajos és Dr. Klein Miksa: *Emlékkönyv a Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet 50 éves jubileumára 1877–1927*. I. kötet. Budapest, 1927.
 - Wertheimer Adolf, Dr. Guttmann Mihály, Dr. Lówinger Sámuel és Guttmann Henrik: *A Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet hatvanéves jubileuma*. Budapest, 1937.
 - Dr. Lówinger Sámuel: *Rabbiképzőnk hetvenedik évfordulója*. In: *Az ORE* Ertesítője. Dr. Kálmán Ödön és Dr. Lówinger Sámuel közreműködésével szerkesztik: Dr. Hahn István és Dr. Scheiber Sándor. Budapest, 1948.
 - *The Rabbinical Seminary of Budapest 1877–1977. A Centennial Volume*. Edited by Carmilly-Weinberger, Moshe. New York, 1986.
 - „A tanítás az élet kapuja” / *Tanulmányok az Országos Rabbiképző Intézet fennállásának 120. évfordulója alkalmából*. Főszerkesztő: Schweitzer József. Szerkesztik: Gábor György, Hajnal Piroska, Schweitzer Gábor. Budapest, 1999.
2. – *Testvéreinket keressük*. Szerk.: Halmos Sándor. Debrecen és határon túli testvérhitközségeinek IV. Nemzetközi Konferenciája. Debrecen, 2002. pp. 33-39.
- „Utódok reménysége” MTV1. 2002. december
 - „Halld Izrael...” Duna TV. 2002. december
 - *Purim*. Az Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetem időszaki kiadványa. Megjelent az Országos Rabbiképző Intézet alapításának 125. évfordulóján. Szerkesztette: Schőner Alfréd. Budapest, 2002.
 - *Fenséges napok*. Az Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetem időszaki kiadványa. Megjelent az Országos Rabbiképző Intézet alapításának 125. évfordulóján. Szerkesztette: Schőner Alfréd és Oláh János. Budapest, 2002.
 - Frölich Róbert: *Háborús responsumok*. (Az Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetem 125. évfordulójára ajánlom) In: *Zsidó Történeti és Irodalmi Tár*. Főszerk.: Schőner Alfréd. Sorozatszerkesztő: Haraszti György. Bp. OR-ZSE, 2001.
 - Schmelzer Hermann Imre: *Kaufmann Dávid (1852–1899) emlékezete*. (Az Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem 125. évfordulójára ajánlom.) Budapest: Gabbiano Print Bt., 2001.
 - Menáchem Meron: „Hozzád szól a hetiszakas”. (Megjelent az Országos Rabbiképző Intézet alapításának 125. évfordulójára). In: *Zsidó Történeti és Irodalmi Tár*. Főszerk.: Schőner Alfréd. Sorozatszerkesztő: Haraszti György. Bp. OR-ZSE, 2002.

- Deutsch Gábor: *Ajtónyitás*. (Megjelent az Országos Rabbiképző Intézet alapításának 125. évfordulóján.) Bp. OR-ZSE, 2002.
3. – Szita Szabolcs: *A Gestapo Magyarországon*. Budapest, 2002. p. 93.
– *Az Országos Rabbiképző Intézet 1946. évkönyve*. p. 4.
4. Krónikák I. XV,14.
5. *Az Országos Rabbiképző Intézet évkönyve az 1943/44., 194/45. és az 1945/46. tanévről*. Szerkesztette: Löwinger Sámuel igazgató. Budapest, 1946. p. 42.
6. *Scheiber Sándor könyve. Válogatott beszédek*. Beszéd Schönér Alfréd beiktatásán, Szegeden. p. 211. Múlt és Jövő, Budapest, 1994. Válogatta és szerkesztette: Kőbányai János.
7. Hidvégi Máté: *Nézd, a tenyeremre rajzoltalak. Emlékezés Löw Immánuelre*. In: *Tenyeremre rajzoltalak*. Budapest, 1998.
A Löw Immánuelre vonatkozó összegyűjtött irodalomról, lásd: i. m. pp. 38-42.
8. Dr. Schindler József Budapesten született 1938. VI. 8-án. Rabbdiplomáját 1943-ban szerezte, még ugyanabban az évben Kecskemétre került. 1950–1962 között Szeged fő-rabbija. 1962-ben elhunyt. Halála után özvegye és fia alijázott. Holonban élnek.
9. Baumhorn Lipót a zsinagogaépítő címmel építészettörténeti kiállítás a Zsidó Múzeumban. <http://www.zsidohitkozseg.hu/mazsihisz/hitkozsegek>
10. Móra Ferenc: *Pálmák és pályák*. In: *Világ* 16(99), 1925.
11. Az immár klasszikusnak tűnő *Pinkász hákehilot Hungárija* (1976) ismert adatain kívül, megemlítek néhányat a legújabbak közül:
– *Legyen világosság. Emlékkönyv a Kiskunhalasi Izraelita Hitközség 150. évfordulójára*. Kiskunhalas, 2001. Szerkesztette: Szakál Aurél
– Novák László Ferenc: *A zsidóság Nagykoröson (XVII–XX. sz.)* Nagykorös, 2002. Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága.
– O. Kovács József: *Zsidók a Duna–Tisza közén*. Kecskemét, 1996. *Kecskeméti Lapok*.
– Somodi Henrietta: *Zsidók Bács-Kiskun megyében*. Budapest, 2001.
12. – Dr. Blau Lajos: *A rabbiság történeti jelentősége*. In: *Magyar Zsidó Szemle*. Budapest, 1924.
– Dr. Löwinger Sámuel: *A modern rabbiképzés új problémája*. In: *ORE Értesítő*. Budapest, 1946.
– Schweitzer József: *Az Országos Rabbiképző Intézet teológiai és halachikus irányáról*. In: „A tanítás az élet kapuja” / *Tanulmányok az Országos Rabbiképző Intézet fennállásának 120. évfordulója alkalmából*. Főszerkesztő: Schweitzer József. Szerkeszti: Gábor György, Hajnal Piroska, Schweitzer Gábor. Budapest: Országos Főrabbi Hivatal, 1999.
– Schönér Alfréd: *A papi szolgálat alapjai az Ószövetségben és a mai zsidóság gyakorlatában*. In: *Mérlegen a lelkész*. Gyülekezetpedagógiai füzetek. (A kötet az Evangélikus Hittudományi Egyetemen megrendezett Országos Tudományos Konferencián /Budapest, 2000. március 20-21./ elhangzott előadások anyagát tartalmazza) Budapest, 2000. pp. 80-84.
13. A világitótoronyból Ninivébe látni. Kőbányai János interjúja Schönér Alfréddal. In: *Múlt és Jövő* 2000-2. pp. 9-20.
14. *The Rabbinical Seminary of Budapest 1877–1977. A Centennial Volume*. Studies in its History and its Scholarly Record. Sepher-Hermon Press, Inc. for The Alumni Association

of the Rabbinical Seminary of Budapest New York, 1986. Edited by C.-W., Moshe. New York, 1986.

15. Eddig megjelent kiadványaink:

Országos Rabbiképző Intézet – Tanárképző Főiskola sorozat

- Kármán György: A zsidó liturgikus zene I. Történelmi vázlat. Budapest: Logos, 1998.
- Kármán György: A zsidó liturgikus zene II. A magyarországi neológ zsinagógák hagyománya. Budapest: Logos, 1998.
- Sommer László: Oktatási segédletek és óravázlatok a judaisztika és a héber nyelv tanításához. Budapest: Logos, 1999.
- Oláh János: Judaisztika I. Ünnepek, emléknapiak, gyász- és böjtnapok, nevezetes napok. Budapest: Filum, 1999

Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem sorozat

- Oláh János: Judaisztika II. Az életút szertartásai és eseményei. Budapest: Filum, 1999.

Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem Szentírás- és Talmudtudományi Tanszék kiadványai sorozat

- Peszach. Tanulmánygyűjtemény. Budapest: Logos, 1999.
- Sávuot. Tanulmánygyűjtemény. Budapest: Gabbiano Print Bt., 1999.
- Dr. Kerekes Béla: A Salamon által építtetett első Szentély statikai vizsgálata. Budapest: Logos, 1999.

Zsidó Történeti – Irodalmi Tár

- Fényes Mór: Szentírásunk. Budapest: Logos, 1999.
- Stricker Simon: Héber–magyar szótár. Budapest: Logos, 1999.
- Widder Salamon: Praeparatiók a Haftórákhoz. Budapest: Gabbiano Print Bt., 1999.
- Menáchem Meron: Az élő Biblia. Budapest: Gabbiano Print Bt., 1999.
- Menáchem Meron: „Hozzád szól a hetiszakasz” Budapest: Gabbiano Print Bt., 2001.
- Frölich Róbert: Háborús rezponzumok. Budapest: Gabbiano Print Bt., 2001.

Egyéb kiadványaink

- Deutsch Gábor: Gyökér, szár, virág. Budapest: OR-ZSE és a Gabbiano Print Bt., 1999.
- Schöner Alfréd: Mérleg. Budapest: OR-ZSE, 2000.
- Purim. Az Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetem időszaki kiadványa. Megjelent az Országos Rabbiképző Intézet alapításának 125. évfordulóján. Szerkesztette: Schöner Alfréd. Budapest: OR-ZSE, 2002.
- Fenséges napok. Az Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetem időszaki kiadványa. Megjelent az Országos Rabbiképző Intézet alapításának 125. évfordulóján. Szerkesztették: Schöner Alfréd és Oláh János. Budapest: OR-ZSE, 2002.
- Deutsch Gábor: Ajtónyitás. Budapest: OR-ZSE és a Gabbiano Print Bt., 2002.

Egyéb kiadványok, melyekben egyetemünk közreműködött

- Asztali áldás szefárd fonetikus átírással és magyar fordítással. Budapest: 1998.

-
- Golinkin, Noah: *En Kelohénu. Új módszer a héber imakönyv megértéséhez.* New York: Shengold Publishers Inc., 1998.
 - HAGADA. Budapest: MAGMA Kommunikációs Kft, 1999.
 - Hevesi Simon: *Szombati imádságok.* Budapest: OR-ZSE és a Dohány utca zsinagóga körzete
16. **תשובה** - *Folytatólagosság. A magyarországi fiatal zsidó vezetők kézikönyve I-II-III.* Pámaliya Intézet és a Cionista Világszövetség „Dor Hemséch” – „A követő nemzedék” szekció. 1991-1992.
17. Babits Mihály: *Jónás imája.* Babits M. összegyűjtött versei. 3. javított kiadás. Budapest: Osiris, 1999. p. 458.

A JÓTÉKONYSÁG SZEREPE A ZSIDÓ HAGYOMÁNYBAN

Elhangzott a Joint 2001. évi budapesti konferenciáján

A mikor e fogalomról beszélünk, le kell szögeznünk, hogy most zsidó közösségekről és nem hitközségekről van szó. A zsidó közösségek hagyományokhoz, ezen belül az adakozás, a צדקה fogalmához való viszonyával foglalkozunk.

Mi is az adományozás lényege?

A צדקה szó etimológiájának jobb megértéséhez néhány héber szó is szükséges. A „jótékonyság” szó is három, úgynevezett gyökbetűre vezethető vissza: ק , ד , צ magyarul: igazságosan viselkedni. Ebből a kifejezésből fejlődik ki a jótékonyság fogalma. Ez mindennek a bázisa a szó közösségi, teológiai vonatkozásában. Aki tehát צדקה-t, jótékonyt gyakorol, segít a másikon, nem tesz mást, mint hozzájárul a társadalmi igazságossághoz. Ha tehát nekem több van, akkor annak, aki rászorul, segíték.

A zsidó teológia alaptanítása szerint:

”מתן צדקה מצוה עשה.”

„A JÓTÉKONYSÁG GYAKORLÁSA TEVŐLEGES PARANCSOLAT.”

E gondolat forrása a Tórából ered:

”... פתח חפחח את-ידך לאחריך לעניך ולאבינך בארצך.”

”...AZÉRT PARANCSOLOM NEKED, MONDVÁN, MEG KELL NYITNOD KEZEDET TESTVÉRED, SZEGÉNYED ÉS SZÚKÖLKÖDŐD SZÁMÁRA AZ ORSZÁGBAN.”

(M.V. 15,11)

M.I. könyvében a zsidó vallási rendszer megalapítójáról, Ábrahámról olvasunk. Története közismert. A politeista Ur-Kászdímban (ma Irak) született. Hallván az

indító igét – „Hagyd el a te országodat, a te szülőföldedet, és menj el arra a helyre, amelyet én mutatok neked!” – elindul, majd elérkezik Kánaánba, ahol családot alapít, s ebből épül fel a zsidó vallás, általában a zsidó gondolatok. Élete, mint a nagy bibliai hősöké, mint a nagy hősöké, nem problémamentes. A királyok háborúja idején Ábrahám találkozik *Málkicedek*kel.

”...ומלכי-צדק מלך שלם...”

(M.I. 14,18)

A név magyar jelentése: *Málki* – az én királyom, *cedek* – igazság, az igazságosság az én királyom. *Málkicedek* nem más, mint „*meleh Sálém*”, azaz „*Sálém királya*” fogalom nem más, mint „*meleh Jerusálém*”, azaz „*Jeruzsálem királya*”. A Jeruzsálem szó a מ ל ש gyökre vezethető vissza, melynek két jelentése van: teljesség és béke. *Málkicedek*, az Igazságosság királya, annak a városnak a királya, amelyet később Jeruzsálemnek hívnak, s amely szó a teljességet és a békét hordozza gyökerében. A zsidó hagyomány szerint az összefüggések érthetőek: aki az igazságosság „királya”, az egyrészt a teljességre, másrészt a békességre törekszik, mert e két fogalom elválaszthatatlan.

”צדקה וגמילות חסדים פרקלים גדול בין ישראל לאביהם שבשמים.”

„A CEDÁKÁ ÉS A SZERETET GYAKORLÁSA VÉDŐÜGYVÉD IZRAEL ÉS A MINDENHATÓ KÖZÖTT.”

(Toszeftá, Peá,1)

Ha a jótékonyág fogalma a közösség lelki sajátja, s belső építésére, céljainak elérésére szolgál, az jó „védőügyvéd” lesz, „tanúskodik” arról, hogy eredményes, sikeres munkát végzett.

”צדקה וגמילות חסדים שקולות כנגד כל מצותיה של תורה.”

„A CEDÁKÁ ÉS A SZERETET GYAKORLÁSA A TÓRA ÖSSZES PARANC SOLATÁVAL FELÉR.”

(Talmud Jerusálmi, Peá,81)

A jótékonyág olyan értéke a zsidó filozófiai rendszernek, hogy szinte minden mással együttesen felér. Ha valakivel szeretetet gyakorolsz, megérted őt, az olyan, mintha minden egyes vallási törvényt betartanál.

Die Ethik des Judentums c. művében Lazarus részletesen ír egy jótékonyági intézményről, amely a berlini zsidó közösségben körülbelül 150 éves múltra tekinthet vissza, és amely megvan a budapesti ortodox hitközségben és sokfelé máshol is Izrael gyülekezeteiben. A *Misan Abelim* egyesület – amelynek célja az, hogy nélkü-

löző gyászolókat támogasson –, a következőképpen jár el, hogy a segítségre szoruló szegény ember önérzetét kímélje. Az előjáróság minden gyászoló családhoz, akár szegény, akár gazdag, két zárt perselyt küld. Az első perselyben megfelelő segítségre elegendő pénzösszeg van. Ehhez a gyászoló pecsét alatt kulcsot kap, s ugyanakkor levélben felszólítják, hogy ezt a perselyt mindenestre ürítse ki, és szükségének mértéke szerint a teljes tartalmát, vagy egy részét tartsa meg magának. Ami pedig megmarad, vagy ha nincs szüksége a támogatásra, akkor az egész összeget, dobja be a második perselybe. Egyben arra is kérik, ha módjában van, gyarapítsa e második persely tartalmát a magáéból, így segítse az egyesületet célja teljesítésében. Ezt a második perselyt hosszabb időn át, amíg családtól családig vándorol, zárva tartják, ezáltal tartalma mindenképpen gyarapszik, s így még az egyesület előjárósága sem tudhatja, ki adott és ki fogadott el pénzádományt.

Ha egy távoli ország közösségeinek erkölceiről és erkölcstanáról semmi más nem tudnánk, ha szokásaikról, gondolataikról és érzületeikről semmiféle híradásunk nem lenne, csak ennek a perselypárnak az intézményét és sikerét ismernénk, akkor már pusztán ebből teljes bizonyossággal a következő etikai tanításokat elemezhetnők ki: a jóakarát eszméje vezessen téged, a jótettet azonban nemesen hajtsd végre, úgy, hogy ne tudd, ki az, aki részesül benne. (Benoschofsky Imre: *Zsidóságunk tanításai*. Budapest, 1941, pp. 39-40)

Az utolsó gondolat a post-talmudikus kor terméke. A helyszín a XVII–XVIII. századi Lengyelország. A korszak jellegzetes figurája a mággid, a vándorprédikátor, a tanító. Egy ilyen mággidról szól következő példázatunk, aki egyik körútja során elkerül egy elegáns közönség igen gazdag elnökéhez. Emberünk nagyon büszke arra, amit elért, s vagyonát meg is mutatja a mággidnak, majd megkérdi, mit szól mindahhoz a gazdagsághoz, amit nála talált. A mággid először nem szól semmit, majd karon fogja vendéglátóját, odaviszi a tükörhöz, és azt kérdezi, mit lát. Az elbizakodott elnök azt mondja, természetesen önmagát látja a tükörben. Ezután a mággid az ablakhoz vezet hősünket, majd ismét felteszi az előbbi kérdést arról, hogy az ablakban mit lát. Itt – kinézve az utcára – a többi embert látja, feleli a megkérdézett. Látod uram, szól a prédikátor, a tükör is, az ablak is üvegből van, de a tükör háta ezüsttel be van foncsorozva. Amikor az ezüstözött üvegbe néztél, csak önmagadat láttad, amikor viszont az átlátszó ablakba, akkor a többi embert is észrevetted.

A jótékonyosság fogalmának néhány aspektusát mutattam be, amelyek zsidó szempontból analizálták témánkat. Amikor Önöknek jó munkát és eredményekben gazdag közös gondolkodást kívánok, befejezésül szabadjon idézni a hagyományos irodalom még egy gyöngyszemét:

”צדקה שמקרבת אה הנאולה...”

”...A JÓTÉKONYSÁG GYAKORLÁSA ELŐSEGÍTI A MEGVÁLTÁS ELJÖVETELÉT.”

(Talmud, Bává Bátrá 10a)

A PAPI SZOLGÁLAT ALAPJAI A SZENTÍRÁSBAN ÉS A MAI ZSIDÓSÁG GYAKORLATÁBAN

Elhangzott az Evangélikus Hittudományi Egyetemen megrendezett
Országos Tudományos Konferencián, Budapesten.
2000. március 20.

Kedves Püspök Úr!

Az Ön által elmondottak hatására, szavai mentén fogalmazom újra mondanivalómat. Bevallom, egészen másról akartam beszélni, de mélyen érintett az a „tíz pont”, amelyet hallottam. Átérezem mélységét és üzenetét, így – a jelenlévők szíves hozzájárulásával és engedelmével – a püspök úr által elmondottakra is szeretnék reagálni.

„MÓZESTŐL /MAIMUNI/ MÓZESIG NEM VOLT OLYAN, MINT MÓZES.”

Az első gondolatkör, amelyről szólok, az Ószövetségben vagy ahogy mi nevezünk: a Tánáchban, a pap, a rabbi determinációja. Az Ószövetség, pontosabban a Tóra korában sem volt egyértelműen körülhatárolt a lelki vezető tiszte. Jogos a kérdés: ki volt a mózesi öt könyv domináns személyisége: Áron vagy testvére, Mózes?

Kétségtől Áron az, aki az áldozatokat bemutatja, majd Áron gyermekei a papi szolgálatot teljesítő személyiségek. Mégis testvérel, Mózessel kapcsolatosan használja a zsidó hagyomány e jellemző és szép kifejezést: „Móse rabbénú” – „Mózes, a mi tanítómesterünk”.

Amikor Mózes már magas korú, átadja a spirituális vezetői tiszte utódjának, Józsuának. Így áll Mózes ötödik könyvében:

”ויהושע בן-נון מלא רוח חכמה כי-סמך משה את-ידיו עליו וישמעו אליו
בני-ישראל...”

„JÓZSUA PEDIG, NUN FIA, TELVE VOLT A BÖLCSESSÉG SZELLEMEVEL, MERT RÁTETTE MÓZES A KEZEIT, ÉS HALLGATTAK REÁ IZRAEL FIAI...”

(M.V. 34,9)

Rátette a kezeit. Mózes átörököltette Józsuára a hagyományt, kézrátétellel felruházta a folytatatóságára. Szinte az első helyek egyike, amikor a kontinuitásról beszélhetünk.

A polgári időszámítás szerinti első században, a Misnában szerepel először leírva a fogalom: „ráv”, azaz rabbi. A Gemára beszél arról, hogy milyen módon adta át a rabbi az utódlást, és mi volt a feladatköre (Szánhedrin 13b). Az elmúlt két évezredben változott e tevékenységi kör, egy belső fejlődésen, hadd pontosítsam, változáson ment keresztül. Hiszen a rabbi hivatásának határait, lehetőségeit, domináns célkitűzéseit mindig meghatározta a „mikor” és „hol” fogalma. Típusokat említek:

– Az Egyiptomban született Száádjá gáon (882–942), nem a „rabbi”, hanem a „gáon” titulust kapta. A „gáon” régi héber kifejezés, azt jelenti „fenség”, az átlagosnál lényegesen felkészültebb, műveltebb, a világot összefüggéseiben kereső ember, a keleti zsidóság szellemi fejlődésének egyik formálója, aki termékeny irodalmi munkásságot fejtett ki.

– A X–XI. század egyetemes jellegű tudósa, Rábbénu Gérsom, aki a „száműzés világoossága” elnevezést kapta, a Talmud egyik első szövegkritikusa, az áskénáz zsidóság életének alakítója.

– Franciaországban, Troyes-ban született személyiség, a zsidó kommentáriródlalom kiemelkedő alakja, RASI, Rabbi Slomo ben Jicháki. A neve elé már odaírták: „rabbi”, az „én tanítómesterem”. Nélküle talán nem értenénk, vagy nem értenénk helyesen az Írásbeli Tant.

– Ha áthelyezzük a hangsúlyt Spanyolországra, majd Egyiptomra, megjelenik a XII. század legmarkánsabb zsidó személyisége, ahogy őt nevezték: „a zsinagóga sasmadara”, RÁMBÁM, más néven Maimonidész vagy Májmuni Mózes (1135–1204). Az ő neve előtt is az a kifejezés szerepel: „Rábbénú” – mesterünk, közös tanítónk. Korszakformáló, a mai napig elevenen ható személyiség volt.

Példaképek

Amikor a bevezetőmben azt mondtam, hogy szeretném átalakítani a mondanómat, két bibliai idézet fogalmazódott meg bennem:

1.

”כִּי-שֹׁפְטֵי כְהֵן יִשְׁמְרוּ-דַּעַת וְתוֹרָה יִבְקְשׁוּ מִפִּיהוּ...”

„MERT A PAPANAK AJKAI MEGŐRIZIK A TUDÁST, ÉS TANT KÍVÁNNAK SZÁJÁBÓL...”

(Máleáchi 2,7)

2.

”ועמרו (...) לפני הכהנים והשפטים אשר יהיו בימים ההם.”

„ÁLLJANAK (...) A KOHANITÁK ÉS BÍRÁK ELÉ, AKIK A TE IDŐDBEN LESZNEK.”

(M.V. 19,17)

Aki azt a kort éli meg, azt a kort éli át, abban a korban végzi Istentől kapott hivatását, amelyről itt szó van.

Napjaink rabbinikus kihívásai és feladatai fogalmazódnak újra e mondatokban! Példaképeket keresek a magyar-zsidó történelemből.

A magyarországi zsidóság megerősödése a XVIII. század végén és a XIX. század elején kezdődik. Példaképpen megemlítem Nagykanizsát, ahol meghirdetik a negyvenes években a rabbi állást. (Itt utalok a püspök úr által elmondottakra, hogy vajon a közösség hívja-e meg a lelki vezetőjét, vagy a lelki vezető választja-e ki, hogy milyen közösségbe fog menni. „...semmi új nincs a Nap alatt.” -Kohélet I,9) 1846-ban Nagykanizsa rabbit választ, egy morvaországi származású rabbit: Löw Lipótot, aki nem tud magyarul.

Kiemelkedő tudású ember, aki érzi, hogy a magyar városban nem lehet másképpen beszélni híveihez, mint a nép nyelvén, amelyet tökéletesen megtanul. Elsőként a tiszta magyar nyelvet ő viszi fel a zsinagógai szószékre. Sok támadás éri. Így Pápara kerül, majd elérkezik 1848. Löw Lipót az első olyan rabbi, aki Kossuth felhívására csatlakozik a magyar szabadságharchoz. Meg is lesz az ára, börtönbe zárják. 1850-ben kerül Szegedre. Az ő gyermeke a magyar neológ vallási irányzat egyik legnagyobb személyisége: Löw Immánuel. „A virágok és a lelkek tudósa.” Kutató volt, és pásztorizáló rabbi. A kettő együtt.

Ő volt az egyik eszménye Scheiber Sándor professzornak, a Rabbiképző néhai rektorának, aki abban az időben végezte a rabbinikus szolgálatát, amikor nagyon nehéz volt Magyarországon papnak, rabbinak lenni. Ő is tanította a „modern idők” rabbiját, hogyan kell újraépítkezni, újraépíteni. Hogyan kell a Soá után az adott történelmi közegben is fenntartani a hit lángját, nem csüggedve, hanem nagyon-nagyon mély, Istentől adott szeretettel.

Ha a legújabb kor rabbiját vagy rabbiideálját kívánom megrajzolni, e három személyiség ars poeticáját ajánlom a jelenlévők figyelmébe:

- Löw Lipót lángolását, őszinteségét.
- Löw Immánuel szimbiózis keresését.
- Scheiber bátorságát, hűségét, aki Auschwitz után is vallotta, hogy él az Isten.

Az Országos Rabbiképző Intézet fennállásának 50. évfordulójára kiadtak egy Emlékkönyvet. A kor egyik legnagyobb tudósa, Blau Lajos „A Rabbiképző első ötven éve” címen, 1927-ben értekezést írt benne. Ebből idézek:

„Kortársaink arra törekedtek, hogy a rabbi is megváltozzék. Vagyis, hogy a rabbi is ruháztassék fel a modern világi műveltséggel...”

Övék az érdem, hogy a művelteket vallásunkhoz közelebb hozták, annak megtartották, bennük iránta a lelkesedést újból felkeltették, a község javára való munkálkodásnak megnyerték, egyszóval kultúrképessé tették a zsidó vallást...

A modern rabbi a hitközség belbékéjét helyreállította, vagy legalábbis megszilárdította. A fennálló intézményeket megerősítette és fejlesztette. Szociális érzékkel újakat teremtett. Az iskolát gondozta, a hitoktatást megszervezte, a hittant kedvelt és komoly tárggyá tette...

Az iskolát és a szószéket teljesen megmagyarosították, s a nemzeti kultúrának egyéb vonatkozásaiban is nagy szolgálatot tettek; nem egy helyen a magyar nemzeti kultúra előharcosai s mindenütt bajnokai voltak..."

A Blau által megfogalmazott gondolatok összecsengenek a nagy triász, a két Löw és Scheiber világlátásával s napjaink kihívásaival Európa közepén, itt Magyarországon. Erre kötelez bennünket hitünk, Isten iránti feltétlen szeretetünk. S a megpróbáltatásaink, egykori történelmi kataklizmáink ellenére is bennünk máig meglévő optimizmus. A jövő korszakának rabbija csak a tradicionális értékek iránti alázattal s azok maradéktalan megőrzésével válik méltóvá címének viselésére.

Köszönöm megtisztelő figyelmüket!

„...ÁSZÉ LECHÁ RÁV...”

Elhangzott a Yahalom - Zsidó Szabadegyetem: Rabbik és rebbék c.
konferenciáján. Vitaindító előadás.
2001. április.

”...עשה לך רב...”
„...VÁLASSZ MAGADNAK TANÍTÓMESTERT...”
(Misna, Pirké Ávot 1,16)

Az elmúlt évtized egyik legnagyobb kihívása szorosan összefügg az információ-robbanással, általában az informatikával. Az interneten is kutató, internettel foglalkozó ember minden nap szembesül különlegesen érdekes web-helyekkel. Olyan honlapokkal, amelyek összetétele a harmadik évezred arculatára karakterisztikusan jellemző. Jó pár hónappal ezelőtt a világhálón egy olyan – izraeli kiadású – kereső programra hívták fel figyelmemet, amely a *snunit* nevet viseli. E keresőprogram egyik könyvtárában két héber szó jelent meg: *Szifrut Kódes*, azaz Szent Iratok. Korábban hosszú éveken, évszázadokon keresztül a rabbi könyvtárát alapvető munkák határozták meg. Ma természetesen – ezek fenntartása és kihangsúlyozása mellett –, mindezek a különleges értékek megjelennek, megjelenhetnek lemezen. S már nemcsak CD-n, hanem az interneten, a világhálón is. Például az általam említett *snunit* programon a *Talmud jerusálmi* és a *Talmud bávli*, valamint a *Toszefta* is megtalálható. Hozzáadódik *RAMBÁM Misne Torá*-ja. Valamint egy átalakítás alatt álló alprogram, amely az *Elu váélu* címet viseli. *Elu váélu* tulajdonképpen a *Sélot utsuvot* szinte naprakész responsum irodalmával foglalkozik. Ma már az interneten keresztül is lehet kérdéseket feltenni a rabbinak. Néhány helyen már megjelenik a magyar programokon is. A rabbiság és a rabbik kérdésével a rabbikhoz forduló ember problematikájával a harmadik évezred elején is foglalkoznunk kell, foglalkoznunk érdemes. Tudományos fórumon és természetesen a mindennapi gyakorlati életben. (1)

A rabbiság történeti jelentőségéről a Magyar Zsidó Szemle 1924-es évfolyamában, A rabbinizmus történeti jelentőségéről 1918-ban, a Rabbiképző fennállásának 40. évfordulóján Blau Lajos értekezik. (2) A Magyar Izrael, az Országos Rabbi Egyesület Közlönye, s a mellette megjelent különböző szakperiodikák szinte mindig foglalkoztak olyan aktuális kérdéssel, mint ami ennek a konferenciának is a címe:

Rabbik és rebbék. (3) E két fogalmat – talán azt is mondhatnánk *terminus technicus* – újabb kifejezésekkel egészíthetnénk ki. Szfárádi kultúrkörben például a *háháimim*, áskénáz kultúrkörben a mélyen vallásos, ortodox irányban elfogadott az *ádmorim* kifejezés stb. ..., hogy csak néhányra utaljak.

Áldott emlékü tanítómesterünk, Scheiber Sándor válogatott beszédeiben megszámlálhatatlan helyen találunk utalást – különböző rabbiavatásokon, rabbiiktatásokon elhangzott útmutatásaiban –, hogyan és miképpen kell a rabbinak állandóan művelődnie, az elvhűség szellemében megnyilatkozni, viselkednie. Töprengései és néha tépelődései közepette is életelvek szükségeltettek, hogy olyan világfelfogás érvényesüljön, amely a rabbi mindennapjait meghatározza, alakítja és formálja. (4)

Tizenhat évvel tanítómesterünk halála után, amikor néhány gondolat erejéig megkísérlem összefoglalni, hogyan és miképpen látom ma én ezt a témakört, amelyet ez a kétnapos konferencia kutat, engedtessek meg, hogy – igen röviden – három olyan személyről beszéljek, akik méltó módon példát és utat mutattak. S még hányról és hányról – rabbikról, rebbékről – lenne érdemes és szükséges, akár egyedi konferenciák keretén belül is szólni?!

1. Az 1960-as évek legvégén, a 70-es évek elején delegáltak a szegedi hitközséghez. Rabbiként a Tisza-parti város volt az első órhelyem, ahol különleges szellemi élményben részesülhettem: megismerkedhettem a XX. század egyik legnagyobb magyar neológ rabbijának, Löw Immánuelnek a lányával, Eszterrel. Minden sábbát délután Löw Eszternél voltunk, s ő beszélt, mesélt mindig az édesapjáról, sőt kiterjedt családjáról, arról az ideálról, amelyet a Löwök testesítettek meg. Arról az eszményről, amelynek szellemében a két nagy Löw élt, és amelyet ő – Löw Immánuel vonatkozásában – hosszú-hosszú évtizedeken keresztül megtapasztalt.

Arról a Löw Eszterről beszélek, aki még magas korában is decens, jó megjelenésű, rendkívül attraktív hölgy volt. Akit korábban Juhász Gyula múzsájának tartottak, akiről Scheiber azt nyilatkozta, hogyha férfinak születik, akkor biztosan világhírű tudós vált volna belőle. *„Olvasta nagyapja és atyja műveit, lemérte jelentőségüket, figyelemmel kísérte hatásukat és utóéletüket, gyűjtötte a rájuk vonatkozó emlékeket és irodalmat. Nagyműveltségű, több nyelven beszélő és olvasó nő volt. Szerette az irodalmat, zenét, szépművészetet. Okos volt, bölcs és szellemes. Nagyszerű kozör.”* (5) Löw Eszter különleges személyiség. Mélyen vallásos asszony, azt mondanók rá, „someret micvot”, szombattartó volt. Sajnálom, hogy a későbbiek során nem jegyzeteltem le pontosan, betűhíven azokat a mondatokat, melyeket elmondott. Igaz, Hidvégi Máté egyik utolsó könyvében több alkalommal is hivatkozik az általam elmondott, Löw Eszterrel történt találkozásokra, és idéz egy-két hozzá fűződő, a jelentős személyiségekről mindig megszülető, történetet. (6) Fiatal rabbiként borzasztó zavarban voltam, amikor Löw Eszter így szólított meg: „tisztelendő úr”. Ez a megfogalmazás, titulus egy jellemző helyi, szegedi hagyomány. S a „tisztelendő úr” állandóan kérdésekkel ostromolta Löw Esztert. Mit mondott a Papa, hogyan és miképpen... Ha új kérdések vetődnek fel, napjaink kihívásaira hogyan kell ezekre válaszolni. Löw Eszter, aki mint mondtam, rendkívül művelt és vallási stúdiuumokban is meglepően felkészült asszony volt, szinte grammatikai pontossággal

idézte egyszer édesapja mondatát, írásmagyarázatát, amely Mózes ötödik könyvéből meríti a forrását, mintegy válaszolandó az általam felvetett kérdésre.

”ובאת אל הכהנים (...) אשר יהיה בימים ההם.”

„MENJETEK EL AZOKHOZ A PAPOKHOZ (...) AKIK A TI IDŐTÖKBEN LESZNEK.” (7)

A rabbikhoz, akik *a ti időtöknek* lesznek a korformálói, szellemi alakítói. E mondat feltétlen tisztelet a múlt iránt, feltétlen alázat az elődök által képviselt hagyomány iránt. A mondat azonban alapvető fontossággal bírt és bír: figyelembe venni mindig annak a szellemi vezetőnek, rabbinak a szavát, aki egy adott kornak és területnek leginkább ismerője. Már a régi időben a rabbinikus irodalomban e tisztséget *márá diátrának*, a „helység urának” nevezték. Ez a mondat különösképpen fontos. A középkor egyik legnagyobb kommentátora, RASI erre vonatkozó mondata a Szifré-t idézi. (8):

”...אין לך אלא שופט שבימך...”

Tehát a te nemzedékednek, korodnak, idődnek az embere legyen a döntőbíró. Hiszen ő nemcsak rajta tartja a kezét a társadalom és a kor pulzusán, hanem annak valamilyen módon átveszi az ütemét, a lüktetését is.

2. A második személy, akiről szólok, szintén a XX. század egyik kiemelkedő rabbija volt, később élt, őt már többen személyesen is jól ismerték, ismertük. Benoschofsky Imrére, Buda néhai főrabbijára gondolok, aki megpróbálta, korábban még – a II. világháború alatt elpusztult Öntőház utcai templomban –, majd később Újlakon, és utolsó órhelyén a Hegedűs Gyula utcai zsinagógában a hellenisztikus görög műveltséget valamilyen módon „ötvözni” az ősi zsidó hagyománnyal, vallás-etikával. (9) Egyik homiletika órán idézte a Szentírás, Mózes első könyvének klasszikus tanítását (10):

”יפה אלקים ליפה וישכן באהלי-שם...”

Értsd: értékes feladatunk *Jefetet* a görög műveltség vagy általában a műveltség adta különleges világot megismerni, s az létezzen, viruljon a *Sém* nevével fémjelzett etikum, a zsidó vallás, valláserkölc holdudvarában. A talmudi gondolatvilág még színesebbé, árnyaltabbá teszi a tórai igazságot (11):

”...יפיותו של יפה יהא באהלי שם...”

Benoschofsky éveken keresztül tanított bennünket Bibliára, főleg a Hagiographákra. Vezetett a vallásfilozófia útjain, s a homília oktatásának újszerű módszertanára is ráirányította a figyelmet. 1969-ben súlyosan megbetegedett, fél

év múlva tudtuk meg, hogy gyógyíthatatlan kór támadta meg szervezetét. 1970-ben az örök életbe költözött. Farkasréti temetőben lévő sírját ma is látogatják egykori hívei. Halála után felvetődött a kérdés, hogy sírkövére milyen mondatot véssenek, amely híven fejezi ki annak a személynek a gondolatvilágát, aki a rendszerváltást megelőző évtizedek, pontosabban fogalmazva az 1950 és 1970 közötti két évtized egyik meghatározó személyisége, vallási értelemben vett irányítója volt.

Egy korábbi forrásra utalva, Istenben boldogult Scheiber professzor választására, kőbe-sírkőbe vésték a vallomást: „*Moré nevuché hazemán*”, azaz „*A mi időnk tévelygőinek útmutatója*”. (12)

Közismert volt Benoschofsky rajongása Májmuni, és ezen belül klasszikus filozófiai műve, a *More nevuchim* iránt. (13) Tanította is nekünk. Sírköszövegének megfogalmazásakor Scheiber úgy vélte, ő volt azon idők *tévelygőinek az útmutatója*.

E mondat kifejezi a második eszményt, a második gondolatkört. Igen, a rabbi legyen az adott kor „tévelygőinek” útmutatója. Vezesse őket vissza a *svil házáhávhoz*, az arany középúthoz.

3. A harmadik személy egy más kultúrkör szülötte, nem a magyarországi neológianak, hanem a magyarországi ortodoxiának reprezentánsa, ha úgy tetszik nem a *rabbik*, hanem a *rebbek* kategóriájához tartozik. A kelet-magyarországi Jungreiszekről hadd szóljak.

1994-ben látott napvilágot Jichák Jozsef Kohénnak, az ismert és elismert történésznek rendkívül nagyszerű munkája, a *Cháchmé Hungárija vehászifrut hátoránut bá*. Ez már egy második munka. Korábban a *Pinkász hákehilot* c. munka kiegészítéseképpen *Erdély rabbijairól, közösségeiről* írt. (14). Ő is megemlíti a XX. század első évtizedeinek egyik kiemelkedő ortodox vallási tekintélyét, *Rabbi Aser Ansel Hálévi Jungreiszt*, aki nem volt más, mint Av Bét-Din di Kehilá Kedosá Csenger. (15) Csenger, Kelet-Magyarországon található. E városról az árvíz kapcsán most sokat lehet hallani. *Ráv Aser Ansel* az egyik meghatározó személyisége volt a kelet-magyarországi zsidóságnak. (16)

Óriási tekintély. Iskolafejlesztő személyiség, akit hosszan tartó betegsége megakadályozta terve megvalósításában. Azon a vidéken nagyon sok apró jesiva volt. (17) Olyan jesiva, amelynek az életét, a létét, a gondolkodásmódját, a hangulatát kiválóan adja vissza a pár héttel ezelőtt megjelent nagyszerű munka, Domán István kollégánk könyve, mely *A talmudiskolák titkai* címet viseli. (18)

A harmadik történet, Jungreiszékkal kapcsolatos, illetve az ottani jesivával. *Másze sehájá*. Áldott emlékü édesapámmal kapcsolatos, engedtesék meg, hogy elmondjam, annak a régi elvnek a tükrében, miszerint (19):

”כל האומר דבר בשם אומרנו מביא גאולה לעולם...”

Édesapám emlékének adózom, ezzel is elősegítendő a mielőbbi megváltást.

Apám 1902-ben született. A család több generáció óta élt Csengerben. Ott éltek, dolgoztak, végezték mindennapi munkájukat. (20) Hatottak rájuk a helyi komoly személyiségek, „rábonemek”, de nemcsak a rabbik, hanem vallásos, tekinté-

lyes világi emberek is formálták világlátásukat, alakították a világról kialakult képüket. Édesapám is ilyen milióben nőtt fel, tizenegy testvér társaságában. A többiek sorsa ugyanaz lett, mint a magyarországi zsidóság nagyobb részéé: Auschwitz. (21) Apám életre ítéltetett. A korábban elfogadható egzisztenciális körülmények között élő család egyik napról a másikra, 1908-ban, tönkrement. Alig-alig volt mit enniük. Nagypám, *reb Efrájim Dov* faluról falura járt, kereskedett, és hétvégén hazament, hogy legyen bárchesz a péntek esti asztalon, legyen mit enni a családnak. Egy csütörtöki napon – így emlékezett vissza áldott emlékű apám – ő vitte el a szármast a helyi sochéthez, s kiderült, hogy a liba nem kásér. Legalábbis kétségek merültek fel fogyaszthatóságával kapcsolatban. Utasítást kapott: vigye el a vésetet a rebbéhez! Kérdezzen tőle „sájle”-t: kóser-e a liba? A rebbe óvatosan megfogta a vésetet, odament az ablakhoz. Felfújta. Nézte jobbról, balról, majd így szólt: „...gyermekem, ez nem kóser, ezt nem lehet megenni.” Apám kilencéves volt, nem is nagyon értette először, miről van szó. Ha a rebbe azt mondta: tréfli, akkor biztos úgy van. Már majdnem kint volt az ajtón, mikor rabbi Jungreis utánaszólt: Ezriél Jichok! – így hívta apámat – Mondd, te annak a reb Efrájim Dovnak vagy a fia, aki tönkrement? S mikor a rebbe meghallotta, hogy az elszegényedett családról van szó, újból odament a vésettel az ablakhoz. Ismét felfújta a vésetet, a légsövet. Elmerengett, majd így szólt: „Fiam, tévedtem, ez kóser, fogyasztható...!”

Rabbik és rebbék, különböző világlátás, különböző gondolkodásmód. S ha ennek a három nagy embernek az életéből egy-egy mondat erejéig a konklúziót összefoglalom:

”והחוטם המשלש לא במהרה ינתק...”

„...S A HÁRMAS FONÁL NEM EGYHAMAR SZAKAD SZÉT.” (22) – szellemében zárom a bevezető előadást:

– A Löw-i életmű aktuális üzenete, hogy az új évezredben is teremtdőjék meg, illetve folytatódjék az istenhiten alapuló rabbinikus kompetencia, felelősség. S a közösség iránti alázat s az alkotókész kohéziós erő.

– Benoschofskyt követve, a rabbi legyen ebben a korban is a „tévelygők útmutatója”, oktatója-nevelője. A hit őre, aki empátiával, szép szóval a Mindenható iránti szeretetet plántálja át az arra szomszédoknak.

– A Jungreiszek nyomán a rabbi legyen közösségépítő, s így személyorientált, aki érzékeny a szociális kérdésekre, korunk kihívásaira. Hagyománytisztelete tegye továbbra is az ő életét hitelessé és példamutatóvá.

Ezeknek a gondolatoknak a jegyében nyitom meg e kétnapos konferenciát, s kívánok valamennyiüknek élményt nyújtó előadásokat, tartalmas közös gondolkodást, hogy egymást építve tudjuk teljesíteni hivatásunkat:

”גידיל תורה ויאדיר...”

„...HOGY NAGGYÁ TEGYE A TANT ÉS DICSŐVÉ TEGYE.” (23)

JEGYZETEK

1. Lásd:
 - a) Löw Lipót: *A rabbinikus rítus reformja rabbinikus nézőpontból*. Jeled Zekunim, Bécs, 1839.
 - b) Kármán Mór: *A zsidóság hivatása és a rabbiság feladata*. In: *Múlt és Jövő*, 1914. január pp. 3-8.
 - c) dr. Kálmán Odön: *Rabbinikus döntvények a modern rabbi működésével kapcsolatban*. In: *Magyar Izrael*, 1939. szeptember, p. 31.
2. Blau Lajos: *Zsidók és a világg kultúra*. *Múlt és Jövő*: Budapest, 1999.
Összeállította Kőbányai János. A kötet Blau Lajos 48 válogatott tanulmányát tartalmazza, amelyet a néhai rektor irodalmi munkássága és névmutató egészít ki.
3. A tekintélyes szakirodalmi cikkanyagból kiemelem dr. Hevesi Simon alapértékű tanulmányát: *Papi tekintély*. In: *Magyar Izrael*, 1937. szeptember-december, p. 73.; valamint dr. Büchler Sándor: *A rabbi* című tanulmányát. In: *Magyar Izrael*, 1938. január-február-március, p. 11.
A Soá utáni – témánkra vonatkozó – anyagból kiemelem dr. Löwinger Sámuel: *A modern rabbi képzés problémája* című írását. In: *Az Országos Rabbi Egyesület Értesítője*, Budapest, 1946. augusztus, p. 5.
4. *Scheiber Sándor könyve. Válogatott beszédek*. *Múlt és Jövő*: Budapest, 1994. Válogatta és szerkesztette: Kőbányai János.
5. Gyászbeszéd Patzauer Sándorné sz. Löw Eszter felett
1974. január 27-én. In: *Scheiber Sándor könyve*, i.m. p. 86.
6. Hidvégi Máté: *Tenyeresre rajzoltalak*. Budapest, 1988.
7. M.V. 17,9.
8. Mózes IV. és V. könyvéhez fűződő tannaitikus-halachikus midrásgyűjtemény.
Benoschofsky Imre (1903-1970) országos vezető főrabbi tudományos munkásságából hadd emeljük ki az 1941-ben megjelent, a híres Javne sorozat első kötetét, *Zsidóságunk tanításai* c. könyvét. A kötet kiegészített újra kiadása, Makkabi: Budapest, 1977. A néhai budai főrabbi szerkesztette a *Maradék zsidóság* című kötet nemes veretű imafordításait is magába foglalta. *Harminc év után* c. prédikációgyűjteménye (Budapest, 1958) ma is retorikai tananyag.
9. M.I. 9,27.
10. Talmud, Megilla 9b.

11. Sírkövén a következő szöveg olvasható:

פ"נ
 Dr. BENOSCHOFSKY IMRE
 1903–1970
 VEZETŐ FŐRABBI
 ZSIDÓSÁGUNK TANÍTÓJA SZÓBAN ÉS ÍRÁSBAN

ה'מ' מ"ר יצחק בן חיים
 אב בת-דין צדק
 מורה נבוכי זמש
 ה'נ'צ'ב'ה

13. Benoschofsky jellemzi Májmuni egyéniségét, lásd: *Hit és tudás* fejezet. In: Zsidóságunk tanításai. Jacob I. Dienstag: *The Seminary and Maimonidean Scholarship*. In: *The Rabbinical Seminary of Budapest 1877-1977*, New York, 1986. A Centennial Volume. Szerk.: Moshe Carmilly-Weinberger. Kitűnő összefoglalást ad Benoschofskyról és megjegyzi, hogy 1903. február 6-án született Budapesten. 1928-ban avatták rabbivá, 1936-tól Budán volt főrabbi. Majmunival kapcsolatban öt Benoschofsky tanulmányt jegyez fel, nyomon követhető impresszumadatokkal, lásd: i.m. p. 273. A két klasszikus kultúra egymásra találását Benoschofsky temetésén a kortárs Scheiber így fogalmazta meg: „Két fókusz volt érdeklődésének: a judaica és a görög gondolkodás. Disszertációjának címe is erről árulkodik, *Májmuni arisztotelizmusa*, a két világnézet ötvözete: Ez az álma.” In: *Új Élet*, 1971. augusztus 15.
14. *Háchméi Tránszsilvánijá*. Jerusálájim, 1992.
15. Stein Miksa főrabbi a Magyar Rabbik című folyóiratban (Nagyszombat, 1906) Rabbi Áser Ánsel – hasonló nevű – Jungreisz nagyapjáról a következőket írja: „Áser Jungreisz csengeri rabbi. Atyja Jungreisz Sámuel csécsi rabbi volt, hol fia Áser az 1806. évben született, anyja pedig Wiener Áser miskolci rabbi lánya volt. Az „*Imré és*” és a „*Javec*” szerzőknek tanítványa. Apja, Almás Mayer nagymártoni rabbi volt. 1834. évben foglalta el Csengeren a rabbi állást. Jámbersága által nagy hírnévnek örvendett, s igen sokan folyomodtak hozzá segélyért is. Valami orvosi könyv birtokában volt. Negyvenévi működés után meghalt 1873. kislév hó 5-én. Utódja fia, Ábrahám rendezte sajtó alá művét, *Menuchász oser* (Sziget, 1876) cím alatt.”
 Továbbiakban lásd: Pinchász Zélig, Hákohén Schwartz: *Széfer Sém hágedolim méerec Hágár*. Kisvárdá, 1913. Az újabb (reprint) kiadás: Jerusálájim, 1959.
16. A *Menuchász oser* szerzőjének halála után, apja megüresedett helyére fia Rabbi Ávráhám Hálévi Jungreisz került. Az édesapja által alapított jesivat továbbfejlesztette, sok hallgatót vonzott oda tekintélyével. Nevéhez számos legenda fűződik, amelyek a *Tajre Welt* című hetilapban, 1977-ben láttak napvilágot *Drei dajrajsz rábonim geajnim vecádikim fon Tsenger* címen. Rabbi Ávráhám Jungreisz halála után 1904-ben fia, az ifjabb Rabbi Áser Ánsel Jungreisz foglalta el az üresen maradt rabbiszéket. Súlyos, szinte egész életén végighúzódó betegsége miatt a jesiva vezetését fia, rabbi Eliezer Árje látta el. Rabbi Áser Ánsel Hálévi Jungreisz volt Csenger utolsó rabbija. 1944. június 6-án Auschwitzban már-

- tíriumot szenvedett. Shlomo Spitzer is emléket állít személyének a *Die Rabbiner Ungarns, 1944 (Die Orthodoxen Gemeinden) Orthodox rabbik Magyarországon, 1944* című munkájában, MTA Judaisztikai Kutatócsoport: Budapest, 1999.
17. *Jesivot Hungárijá bigedulátán ubechurbátán*. Szerk.: Avrahám Fuks, Jerusálájim, 1979.
 18. Domán István: *A talmudiskolák titkai*. Budapest, 2001. A szerző a könyvben Büdszentmihály, Verpelét, Tab, Galánta jesiváinak életébe enged – a szemtanú hitelességével – betekinteni. A szerző a témának több művet is szentelt. Ezek közül hadd emeljük ki az eddig jegyzet formában megjelent egyetemi előadások anyagát: *A jesivák története*. Budapest, 1999.
 19. Talmud, Megilla 15a.
 20. Shlomo Friedmann: *Jizkor-könyv Csenger, Porcsalma és vidéke mártírjainak emlékére*. Jerusálájim, 1966, pp. 12, 16, 32, 48. In: Pinkász hákehilot Hungárijá, Jerusálájim, 1976, p. 458.
 21. Pór Jenő–Zsadányi Oszkár: *Te vagy a tanú! Ukrajnától Auschwitzig*. Budapest, 1946.
 22. Kohelet 4,12.
 23. Jesájá 42,21.

A ZSIDÓ CSALÁD A XXI. SZÁZAD ELEJÉN MAGYARORSZÁGON

Elhangzott a Haifa Egyetemen 2003. július 8-án, a Nevelés a családban című nemzetközi konferencián

A Soát követően a korábbi közel egymilliós nagyságrendű zsidó közösség négyszázezer főre zsugorodott, mivel hatszázezer ember a különböző koncentrációs táborokban pusztult el. (1) A háborút követően a visszatért négyszázezer zsidóból kétszázötvenezer ember kivándorolt az Egyesült Államokba, illetve alijázott Izraelbe. (2) E történelmi kataklizma következtében megszűnt, illetve átalakult a klasszikus értelemben vett család – három vagy négy egymás mellett élő generáció – fogalma. Megszűnt a családi folytatólágosság, szinte felborult a történelem, a több ezer éves történelem kialakította struktúráját lerombolta a hatmillió zsidó mártíriuma. Az európai értelemben vett etika, logika – szociológiailag – szinte nehezen értelmezhető helyzetbe került: tömegében éltek túl szülők gyermekeket. A Soá felborította az Isten világrendjét. (3)

A Holocaust után negyven-nyegenöt éves nők és férfiak alapítottak családot, olyanok, akiknek korábban életük társa, esetleg gyermeke(i) Auschwitz vagy más koncentrációs tábor áldozata lett. Így az újszülöttek édesanyja és édesapja az esetek jelentős részében már úgymond nagyszülői korban lévő ember volt. Családok estek szét, és új családok születtek. Az új családok azonban nem a több évszázados társadalmi konvencionak megfelelő korösszetétellel rendelkeztek. (4)

Furcsa helyzet... Melynek következményeképpen hatvan-hatvanegy éves édesapa ünnepelte – gyakran egyetlen – gyermeke bár-micváját. Így a szülő-gyermek kapcsolat is új szint, más jelleget kapott. Egyedi attitűdök jelentek meg: az átlagosnál erőteljesebb szülői féltés, a megmagyarázható, de nem mindig logikusan következő túlzó gondoskodás. Az állandó jellegű féltés traumát okozott a szülőnek és a gyermeknek egyaránt. Az idők múlásával e kérdés tovább komplikálódott, hiszen az esetek egy jelentős részében a gyermekek húsz-huszonkét éves korukban idejekorán veszítették el szüleiket, váltak „árvákká”, hiszen az akkor már nyolcvan körüli idős szülők elhunytak. S ott állt az a fiú vagy lány, nagyobbrészt egyedül, nemcsak szülők, de rokonok nélkül. Olyan háttérrel, melyben a *nagyszülő fogalmát* egyáltalán nem is ismerte, legfeljebb csak a szó filológiai értelmében. Az érzelmi háttér, a valástörténeti háttér, a hagyományos zsidó tradicionális háttér értelmében teljesen ismeretlen volt számára.

A huszadik század második traumája: a kommunizmus, illetve szocializmus Közép- és Kelet-Európában és a volt Szovjetunió területén a maga ateizmusával, valásellenességével, anticionista, antiizraeli gondolkodásmódjával széttronsolta a zsidó családok maradékát. (5)

Igy volt ez Magyarországon is 1945 után, a traumatikus kábultságból épphogy magához tért közegben. A lassan, mérhetetlen lassúsággal fejlődő zsidóság életét, beárnyékolta a Holocaust traumájának emléke. (6) Igaz, 1945-től három évig viszonylagos szellemi prosperitásban éltek. Azonban 1948-ban a két baloldali párt, a Kommunista- és a Szociáldemokrata Párt egyesülése után új korszak kezdődött Magyarországon a totalitárius diktatúrák jellegzetességével. Uldózték a vallást, és erőteljesen háttérbe került és átalakult a zsidó család fogalma. Szinte előjött az úgynevezett marannus probléma, értsd: a külvilág felé ugyanolyanok vagyunk, mint a társadalom összes többi szürke családja, nem vagyunk vallásosak, azonban házon belül a családok egy részénél sábbat estéjén mégis égett még a péntek esti gyertyaláng, és alkalmanként, ha nem is rendszerességgel, de a Soá túlélői eljártak zsinagógába, legtöbbször titokban, úgy hogy más észre ne vegye, legalábbis azt hitték más nem veszi észre. (7)

E fonákság számos krízishelyzetet teremtett, adott esetben szülő és gyermek kapcsolatában. Létrejött a később majd annyiszor említett „kettős nevelés” fogalma, értsd a felcseperedő gyerek az iskolában azt hallotta, hogy „nincs Isten”, hogy a domináns ideológia a marxizmus-leninizmus, ugyanakkor otthon, a családok jelentős részében relatíve erősen élt a zsidó hagyomány. A „kettős nevelés” problémák sokaságát vetette fel, melyre választ a későbbi évtizedek sem egykönnyen találtak. (8)

Az állandó állami kontroll alatt élő magyarországi zsidóság mindezek ellenére formális és informális pedagógiai eszközökkel kísérletet tett a zsidó család átmentésére. Minimális mértékben megmaradtak a zsidó pedagógiai intézmények, míg a második világháború előtt Európa egyik legfejlettebb pedagógiai-vallási-zsinagógai intézményhálózatával rendelkezünk. Az 1950-es évek elején a helyzet jelentősen megváltozott, nemcsak testvéreink 70-80%-át veszítettük el, hanem zsinagógáink, intézményeink, karitatív szervezeteink jelentős részét is. (9)

Ugyanakkor nyomon követhető volt a demográfiai vándorlás. Amíg korábban a vidék képezte a magyarországi zsidóság hitéletének, vallási életének, családi életének középpontját, addig az 50-es években már új helyzet állott elő. A vidéki zsidóságot – 1944-ben – deportálták, a megmentett maradék vagy a megmenekült maradék jelentős része a fővárosban vagy az ország nagyobb – elsősorban egyetemi – városaiiban telepedett le. (10) Új milióban, új szokások közepette egy új ideológiai világrendszerben keresték helyüket, magukkal hozva a különböző kis zsidó közösségek egyedi hagyományait, egyedi közösségi és egyedi családi hagyományait is. De a sokféleség az egyik oldalon különleges bájot adott az újrasarjadzó zsidó életnek, ugyanakkor feszültségek forrásává is vált. (11)

A zsinagóga új funkciót kapott. (12)

A vallási élet, a zsidó családi élet és szocializálódás központja is lett. Ugyanakkor egyre fogyatkoztak is, hiszen az 50-es évektől folyamatosan az állam erőszak-szervezetének hatására egyre több magyarországi zsinagógától kellett elődeinknek megválniuk. Iskolarendszerünk szinte lenullázódott, meglévő épületeink amortizálódtak. (13) Megmaradt az Országos Rabbiképző Intézet, de csak néhány hallgatóval és néhány oktatóval. (14) A nagy múlttal rendelkező Zsidó Gimnázium utód-intézménye is végezte szent feladatát, a tanítás azonban itt is csak kevés tanulóval folyt. Néhány oktatóval működtek még a fővárosban és Budapesten kívül is Talmud Tórák. A pedagógiai élet elsődleges forrásai az 1967-es „Hatnapos háborút” követően szinte teljesen megszűntek, Magyarország ugyanis megszakította a diplomáciai kapcsolatait Izraellel, ezzel újabb traumát okozva a magyarországi zsidóságnak. Az akkori közösség tagjai nagyobbrészt úgy érezték: egyedül maradtak.

Mindezek ellenére a felszín alatt izzott a lelkesedés. A rabbik és gyakran világiak – vállalva személyi szabadságuk esetleges elvesztését – titokban tanítottak, lakásokban vagy kint a természetben. Ennek szükségszerű következményei voltak a koncepciós cionista perek, amelyek az 50-es évek elején szétverték az akkor még töredékeiben létező cionista mozgalmat. Később meghurcolták a magyarországi rabbikar tagjainak jelentős részét, megfélemlítve őket és családjukat egyaránt.

A 80-as évek enyhülő politikájának következtében új történelmi korszak kezdődhetett. Az orosz birodalom és a kelet-európai szocialista országok társadalmainak bukása után, 1989 és 1990 körül új helyzet állt elő. Új helyzetbe került a zsidó család is. Újjászerveződött a pedagógiai élet, és az elmúlt tizenhárom év alatt vertikumban kialakult az a rendszer, melynek lényege, hogy az óvodától egészen az egyetemig immár van lehetőség zsidó vallási intézményekben tanulni. A létrejött új óvodák, iskolák, illetve egyetem nemcsak oktatói, hanem nevelői funkciót is ellátnak. Újratanítyják és formálják a zsidó családi életet. Működik ortodox iskola, lubavicsi iskola, hagyományörző iskola, zsidó közösségi iskola. Az óvodás korú gyermekek három vagy négy különböző, de a zsidó vallás árnyalataihoz tartozó intézményekben tanulhatnak. Egyetemünkön, az érettségi után továbbtanulni kívánó hallgatók BA és MA fokozatot szerezhetnek, és immár egy esztendővel ezelőtt megindult a Ph.D képzés is.

A modern héber nyelv és a *lason hákodes* kutatásának és tanításának szellemi centrumává lett az Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetem. (15) Való igaz, újratanítyják és tanítjuk, formálják és formáljuk a zsidó családi életet. Gyakran rendhagyó módon. Ismét előtérbe kerül egy mintegy ötven évvel ezelőtti specifikus adottság, értsd a szülőket a gyermekek tanítják. Mi több, gyakran előfordul, hogy a nagyszülők is az unokáktól tanulják meg a zsidó hagyomány legalapvetőbb jellegzetességeit. (16) Napjaink ismét egyik legnagyobb problémája, hogy komoly feszültséget jelent az úgynevezett – immár fordított – kettős nevelés. Értsd: az iskolákban a chászid, az orthodox, és neológ vallásos gyakorlat jelentős mértékben eltér attól az élettől, amelyet a mai fiatalok, a mai magyarországi – ateista nevelést kapott felnőttek – zsidó családjában látnak. (17) Ez a fordított „kettős nevelés”, a jelenlegi pedagógia és egyben a családi élet egyik legnagyobb problémája is.

Természetesen a zsidó közösség tagjai nem képesek kivonni magukat az összetársadalmi jelenségek alól sem. Azok a gondok, problémák, amelyek a társadalom összességében jelennek meg – értsd: csonkacsaládok, családok széttörése, családok szétválása, politikai megosztottság, generációs érdekellentétek, esetlegesen drog-problémák, zűrzavar a közéletben és a fejekben egyaránt – mind-mind befolyásolják a zsidó család, a huszonegyedik századi magyar-zsidó család identifikációjának kérdéseit is.

A vallási és a családi élet központja természetesen ismét a zsinagóga lett. Azonban megint átalakult jelleggel. A zsinagóga tudatosan „vállalja fel” az idézőjelbe vett család szerepet. Példaképpen említem meg az úgynevezett közösségi szédereket s azok jelentőségét. (18)

A háború előtt a közösségi széderek megvalósították a *Kol dichfin jété vöjéchol kol dicrih jété vöjiszách* elvét. A mai korban a közösségi széderekre azok jönnek el, akik otthon nem tudnak szédert tartani vagy azért, mert nincs családjuk, vagy azért, mert nem tudják a szédert levezetni vallási felkészületlenségük miatt. A felkészületlenség s az azonosságtudat hiánya a zsidó család, a zsidó családi élet egyik legnagyobb problémája a mai Magyarországon.

Magyarország egyik kisvárosában, Szarvason létrehozták Közép-Európa legnagyobb zsidó vallási tábort az American Joint Distribution Committee égisze alatt, ahol tíznapos turnusokban különböző csoportokban tanítják a gyerekeket a zsidó családi életre, igaz közösségi formában. A cél a színes családi hagyományok megismertetése s gyakorlati megélése. Nem más ez, mint a zsidó család életélménye dióhéjban.

A halachikus nevelés történeti keresztmetszetének figyelembevétele esetén is valljuk: a zsinagógák új szerepkört is kapnak. (19) Néha elég specifikus formában.

Példát említek: péntek esti vagy hétköznap reggeli istentiszteletet követő közös étkezés, ebéd, zmirot, birkát hámazon és beszélgetés, véleménycseré. A családi élet egyik különleges, a közösséggel összefonódott formája.

A klasszikus családi modell a huszadik század élettémpójában jelentős mértékben átalakulóban van. Vajon ez egyik új, alternatív lehetőségünk?

Az immár három vagy négy generációt magába foglaló családok tagjai néha több ezer kilométer távolságra laknak egymástól. A klasszikus érzelmi, hagyományörző, értékörző családi kapcsolatok átértékelődnek, illetve átalakulnak, az új technikai vívmányok beépülnek a családi kapcsolatok rendszerébe. Lásd: konferencia-beszélgetés az interneten. Az internet esetleg három földrészről egyszerre kapcsolja össze az embereket. Persze elsősorban csak térben.

De hogyan tovább érzelmekben, családi kötelékekben? Nagy kérdés. Változó világunkban immár Magyarország az Európai Unióhoz készül csatlakozni. Egy több mint négyszázmilliós új birodalom részeként egy új, határok nélküli Európában hol lesz a zsidó közösség és ezen belül a zsidó család helye? Kérdések, kérdések, kérdések, amelyekre keressük a választ. Reményeim szerint meg is találjuk. Feléleszthető a múlt?

Fel akarjuk egyáltalán éleszteni?

Globalizálódó világunkban hol lesz a hagyományait őrző, de nem gettóban élő, az elvilágiasodott, érzelmi kérdésekben válsággal küszködő, önazonosság-tudatukat eltérően értelmező ifjúságunk s az általuk majd megalapított zsidó család helye az új évezred még körvonalalaiban sem látszódoó kihívásainak árnyékán? (20)

JEGYZETEK:

1. יצחק קשהי: נגעועין למניין סיפור ילדות על גירוש ועל שיבה לא אפשרות הביתה, יד ושם - ירושלים, חס"א.
2. 2001. לאה שניף: ושבו בנים לגבולם, חיפה.
3. Magyar megfontolások a Soáról. Szerkesztették: Hamp Gábor, Horányi Oszéb, Rábai László, Budapest - Pannonhalma, 1999.
4. A világitótoronyból Ninivébe látni. Kőbányai János interjúja Dr. Schönér Alfréddal. In: Múlt és Jövő, 2000/2. pp. 9-30
5. Dr. Alexander Emed: A magyarországi cionista mozgalom története (1902–1948). Bethlen Téri Oneg Sábbát Klub, Budapest, 2002.
6. יהודה איזנברג: שואה יהודי הונגריה
7. Izrael és a magyar sajtó. A Zsidó Állam 50 éve politikai napilapok tükrében. Szerkesztette és bevezetéssel látta el: Lózszy Tamás, Bp., 1998.
8. Ungárné Dr. Komoly Judit: Zsidó oktatás nevelés... Elhangzott a „Zsidó oktatás, nevelés – 125 éves az Országos Rabbiképző Intézet” című *A Magyar Tudomány Napja 2002* konferencián (Budapest, 2002. december 17)
9. Kaposvári Gyöngyi–Pató Mária: *A megszánt zsinagóga helyén...* In: Jászkunság. A százéves szolnoki zsinagóga tiszteletére készült szám Szerkesztő: Szabó István, 1999.
10. Lásd Schönér Alfréd: Fény és árnyék a szegedi zsidóság életében az 1970-es években. Szeged, 2003.
11. 1979. תומאל קצבורג: פנקס הקהילות הונגריה, יד ושם, ירושלים.
12. Halmos Sándor: A mai magyar-zsidó valóság. In: Shalom Zsidó Évkönyv, Debrecen, 2002. Szerkesztő: Halmos Sándor, pp. 30-40.
13. The Jewish Theological Seminary of Hungary. Catalogue 1943/44, 1944/45 and 1945/46. Edited by Dr. Samuel Löwinger director, Budapest, 1946. (A piocidika magyar nyelven jelent meg, de a kötetáblán az itt mellékelt angol szöveg is szerepel)
Budapest, 1946. מעברות לחרות, בהוצאה חלמירי בית המדרש לרבנים בודפשט.
(A kiadvány magyar nyelven jelent meg, de a címlapon a mellékelt héber szöveg is szerepel)
14. Intézményünk eddigi történetét megírták:
 - Bánóczi József: Az Országos Rabbiképző Intézet első évtizedének története. Budapest, 1887.
 - Schill Salamon: A budapesti Országos Rabbiképző Intézet története. Budapest, 1896.
 - Blau Lajos: Adalékok a Ferencz József Országos Rabbiképző Intézet történetéhez. Budapest, 1917.
 - Dr. Blau Lajos és Dr. Klein Miksa: Emlékkönyv a Ferencz József Országos Rabbiképző Intézet 50 éves jubileumára 1877–1927. I. kötet. Budapest, 1927.
 - Wertheimer Adolf, Dr. Guttman Mihály, Dr. Löwinger Sámuel és Guttman Henrik: A Ferencz József Országos Rabbiképző Intézet hatvanéves jubileuma. Budapest, 1937.

-
- Dr. Lówinger Sámuel: Rabbiképzőnk hetvenedik évfordulója. In: Az ORE Értesítője. Dr. Kálmán Ödön és Dr. Lówinger Sámuel közreműködésével szerkesztik: Dr. Hahn István és Dr. Scheiber Sándor. Budapest, 1948.
 - The Rabbinical Seminary of Budapest 1877–1977. A Centennial Volume. Edited by Carmilly-Weinberger, Moshe. New York, 1986.
 - „A tanítás az élet kapuja” / Tanulmányok az Országos Rabbiképző Intézet fennállásának 120. évfordulója alkalmából. Főszerkesztő: Schweitzer József. Szerkesztik: Gábor György, Hajnal Piroska, Schweitzer Gábor. Budapest, 1999.
15. A BZSH Scheiber Sándor Általános Iskolájának és Gimnáziumának Évkönyve 5761. Összeállították: Ács Katalin és Fonóné Sugár Sára, Budapest, 2001.
 - A BZSH Scheiber Sándor Általános Iskola és Gimnázium Évkönyve a 2001/2002. tanévről, az 5762. zsinagógai évről. Összeállította és szerkesztette: Fonóné Sugár Sára.
 16. Domán István: A hagyományos zsidó oktatás Magyarországon. Elhangzott a „Zsidó oktatás, nevelés – 125 éves az Országos Rabbiképző Intézet” című *A Magyar Tudomány Napja 2002* konferencián (Budapest, 2002. december 18.)
 17. Lásd Dr. Komoly Judit előadása (Debrecen, 2003. május 24.)
 18. שמואל גליק: החינוך בראי החוק וההלכה, חלק א-ב, ירושלים תשנ"ט.
 19. Halmos Sándor: Mai magyar valóság. In: Kis nemzetek és nemzetiségek a harmadik évezred Európájában. – Kárpát-medencei tudományos találkozás. Szatmárnémeti-Lugos, 2001. május 19-20.

FELEKEZETISÉG, KULTÚRA, TRADÍCIÓ

Elhangzott a Magyar Köztársaság Parlamentjében 2001-ben,
az Istennek, hazának, tudománynak című konferencián

”לכל זמן... עת ללדה ועת למוח עת לשעה...”

„MINDENNEK RENDELT IDEJE VAN... IDEJE VAN A SZÜLETÉSNEK, IDEJE VAN AZ ELMŰLÁSNAK, IDEJE VAN AZ ÜLTETÉSNEK...” – olvassuk a Prédikátor könyvében.

(Kohelet 3,1-2)

„...IDEJE VAN AZ ÜLTETÉSNEK...”

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Most hangozzék a szó az *ültetésről*, pontosabban, az *újraültetésről*. Arról a szent kísérletről, amelynek részesei, formálói, alkotói kívánunk lenni. A magyar-zsidóság komplexitásra törekvő, a bölcsödétől az egyetemi diploma megszerzéséig terjedő, formális és informális oktatási rendszerének felélesztéséről.

E heroikus küzdelem zászlajára is felírható lenne mostani konferenciánk hármas jelszava:

ISTENNEK, HAZÁNAK, TUDOMÁNYNAK

A honi zsidó oktatás igen színes palettájáról néhány koloritot mutatok be, mintegy bizonyítandó a jövő lehetőségét.

Láttatni a remélt holnapot, a küzdelmekkel teli mában.

Oktatási pontokat, ahol a XXI. század kihívásaira keresik a feleletet. Szellemi műhelyeket, ahol birkózva a gondokkal, de nevelnek, oktatnak, kutatnak.

1. Az első típus, a magyarországi zsidóság ortodox irányzatának örököse az Amerikai Alapítványi Iskola, a MÁSZORET ÁVOT

Az Amerikai Alapítványi Iskola egy olyan – 1990-ben alapított – vallásos intézmény, ahol a közismereti tárgyak magas szintű oktatása mellett a gyerekek megis-

merik és megélik a zsidó hagyományokat. Tantervük a magyar iskolarendszer struktúráját követi (NAT), és emellett a demokratikus értékek közvetítésére és a toleranciára is nagy hangsúlyt fektet.

Az itt megszerzett érettségi bizonyítványt az amerikai középiskolák bizonyítványaival egyenértékűnek ismerik el.

Az iskola a zsidó hagyományok átörökítésére, tanítására nagy hangsúlyt fektet. A vallásórák keretében bevezetik a gyermekeket a Tánách, a zsidó Szentírás világába, megismertetik őket a zsidó hagyományokkal és mind a magyarországi, mind a világ más részén élő zsidóság történetével. A judaisztikát és a héber nyelvet oktatók többségükben Izraelből érkező, de magyarul beszélő tanárok, akik megszerettetik a hagyományok megtartását és a héber nyelvet. A végzős diákok tanulmányaikat az Egyesült Államokban, Kanadában vagy Izraelben is folytathatják.

Az angol és héber nyelv tanulása kötelező, de lehetőség van a német és a latin nyelv tanulására is. A kor elvárásainak megfelelően nagy hangsúlyt helyeznek a számítástechnikai oktatásra. A tanítási órák keretén belül és szakköri foglalkozásokon készítik fel a gyerekeket az ECDL, azaz az Európai Számítógéphasználati Jogosítvány megszerzésére. A végzős diákok 65%-a legalább egy nyelvvizsgával rendelkezik.

2. A második típus is rendszerváltás hajnalán született meg, a zsidóság kulturális értékeit hangsúlyozó LAUDER JAVNE ZSIDÓ KÖZÖSSÉGI ÓVODA, ÁLTALÁNOS, KÖZÉP- ÉS SZAKISKOLA

Az intézményt a Világi Zsidó Iskola Alapítvány hozta létre 1990-ben.

Az Alapítvány célja olyan iskola megteremtése volt, amely biztosítja az egyetemes, ezen belül hangsúlyozottan a magyar és a zsidó kulturális értékek minél magasabb színvonalú átadását mindazon gyermekek számára, akik bármely nemzetiség vagy felekezet tagjaként óhajtják és vállalják a kultúra megismerését. Ezen alapelvek alapján az iskola lehetőséget ad arra, hogy az ott tanulók megismerkedhessenek a zsidó hagyományokkal és a héber nyelvvel.

Kiindulópontja, hogy a zsidóság tanítása során olyan tudást, ismereteket, élményeket, érzéseket közvetítsen a tanulók számára, amelyek Magyarországon egy-egy két nemzedék életéből sajnálatosan kimaradtak. Szeretne utat mutatni a zsidó közösség felé, és meghitt, családi élményekben részesíteni a gyerekeket.

Ez az iskola nem vallási alapon áll, ám a zsidó kultúra, hagyomány, történelem erős szálakkal kötődik a vallási szokásokhoz, az ünnepekhez vagy akár a zsinagógái élethez. Az iskola feladata, hogy a régi szokásokat tartalommal, meghitt élményekkel töltsen meg. Az elsőtől a 12. évfolyam végéig – tudományos alapon is helytálló – judaisztika tárgyat, zsidó művelődéstörténetet és vallásismeretet tanítanak, beleértve a Tánáchot is. Fakultáció keretében a tanulók lehetőséget kapnak ismereteik szélesítésére, elmélyítésére. E tantárgyból is tehető érettségi vizsga az ötödik, kötelezően választható tantárgyak között.

A héber nyelvet kötelező jelleggel a 10. évfolyam végéig tanulják, majd utána fakultáció keretében a 12. évfolyam végéig. Cél, hogy a tanulók megismerhessék a modern Izrael nyelvét s a héber nyelvű irodalom és kultúra alkotásait.

**3. A harmadik típus: a magyar zsidóság klasszikus neológ hagyományait
formáló, alakító s képviselő
SCHEIBER SÁNDOR ÁLTALÁNOS ISKOLA ÉS GIMNÁZIUM**

A volt Zsidó Gimnázium több mint nyolc évtizedes múltra tekinthet vissza. 1919-ben alapították. A gimnázium a két világháború között élte fénykorát. A zsidó vallás tanítása mellett nagy gondot fordítottak, s fordítanak ma is a magyar s az egyetemes kultúra oktatására. Az iskola szellemiségét a humanizmus jellemezte.

A Holocaust következtében a tanulói létszám nagyon lecsökkent. Az államosítást követően a történelmi múltú Abonyi utcai épületet elvették, de a gimnázium – a tíz egyházi iskola egyikeként – továbbra is működhetett. 1965-ben az Anna Frank nevet vette fel.

A rendszerváltás után a tanulói létszám ugrásszerűen növekedett. 1991-ben már három első osztályt kellett indítani. Ilyen körülmények között a József körúti épület egyre kevésbé felelt meg a korszerű oktatás követelményeinek. 1998 szeptemberében Zuglóban, a Laky Adolf utcában korszerű, új épületbe költözött. A gimnázium elemi tagozattal egészült ki, jelenleg 12 évfolyamon, 6+6-os rendszerben folyik az oktatás.

Az épületében és szerkezetében megújult intézmény Scheiber Sándor nevét vette fel, aki munkásságával a magyar kultúra és a zsidó tradíció elválaszthatatlanságát bizonyította.

Pedagógiai programjukban azt rögzítették, hogy olyan fiatalokat akarnak nevelni, akik önálló gondolkodásra képesek, műveltek, az elméleti felkészültség mellett a gyakorlati életben is eligazodnak, elkötelezettek a magyar kultúra iránt. Vállalják zsidóságukat, ápolják a zsidó hagyományokat, szoros kapcsolatot tartanak Izraellel.

A Budapesti Zsidó Hitközség által működtetett és fenntartott iskola nagy figyelmet szentel arra, hogy a közismereti tantárgyak mellett a tanulók megismerhessék a zsidó vallás alapjait. Figyelembe veszik, hogy a tanulók túlnyomó része a családi házból nem hoz vallási ismereteket. A szülők gyakran gyermekeikkel együtt ismerkednek a hagyományokkal. Mivel ez az Országos Rabbiképző–Zsidó Egyetem gyakorló iskolája, a tanulók közül jó néhányan ott folytatják felsőfokú tanulmányaikat. Az iskola nyitott, szoros kapcsolatot tart az itthon és külföldön élő volt diákokkal. A MAZSIHISZ Zsidó Szeretkórházának szomszédsága megkönnyíti a tanulók szociális érzékenységének kialakítását, amely a zsidó szellemiségnek mindig jellemzője volt.

4. Végül essen szó a magyar zsidóság felekezeti, vallási és tudományos központjáról, az ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ–ZSIDÓ EGYETEM-ről

A Rabbiképző immár 124 éves fennállása óta azt tartja alapvető küldetésének és céljának, hogy a magyar zsidóság vallási életét minden egyes területen elősegítse, ébren tartsa. Olyan szellemi-spirituális centrum, amely a kor és társadalom kihívásainak legnehezebb és legidősebb kérdéseire is válaszolni tudó rabbikat, judaisztika tanárokat, közösségi szociális munkásokat, liturgia-történet előadókat, művelődéstörténészeket, magasan kvalifikált tudósokat, valamint a kántorművészetben jártas vallási vezetőket képez. E komplex feladatkör és a történelmi változások teszik jogosulttá a Rabbiképző létét, fejlődését, bővítését, egyetemi státusát, nyitását a világ felé. Intézményünket 2000 májusában akkreditálták, s hivatalos, a Magyar Parlament által szavatolt új neve: Országos Rabbiképző–Zsidó Egyetem.

A rendszerváltás fordulatot hozott a magyarországi zsidóság s így az OR-ZSE életében is. Intézményünk képzési profilja is gazdagodott. Az OR-ZSE egyetemi karon, három szakon (rabbiképző-, liturgia-történet- és kántorképző), a főiskolai karon két szakon (judaisztika tanár és zsidó közösségi szociális munkás) folyik az oktatás. A zsidó művelődéstörténet szak másoddiploma megszerzésére ad lehetőséget.

A rendszerváltás után a rabbi tradicionális feladata ismét bővült. A megváltozott társadalmi körülmények és lehetőségek között kellett megtalálni az utat egy önmagát kereső zsidósághoz. Ahhoz a zsidó réteghez, amely egyáltalán nem vagy csak nehezen tudta, tudja identifikálni önmagát.

Mit jelent zsidónak lenni a második évezred utolsó évtizedében, a harmadik évezred hajnalán, a genocídium és az ateizmus évei után? Hogyan tükröződik és értékelődik fel a zsidó állam, Izrael léte és jelentősége a modern kori zsidó teológia tükrében? Okoz-e törésvonalakat az információrobbanás a hagyomány láncolatában? Megannyi, de megannyi nagy kérdés, amelyre mélységes hagyománytiszteléssel, az ősi tan iránt érzett alázattal kutatjuk, keressük a választ.

A mai napig örök időszerűséggel bír az 1868-ban báró Eötvös József által egybe-hívott ún. „Izraelita Egyetemes Gyűlés” határozata. Az akkor még csak megálmódott Rabbiképző célját így fogalmazta meg:

„Rabbikat, egyszersmind hittanárokat és talmud-tóra tanítókat képezzen, s általaiban a zsidó teológiai tudománynak tanintézete legyen... A Rabbiképző szorosán a mosaico-rabbinicus tan alapján állandó, a talmud és a szertartási könyvek tanításáról különösen gondoskodik, egyszersmind azonban a tudomány mai állása követelményeinek is kell, hogy tökéletesen megfeleljen.”

Az 1877-ben megnyílt Rabbiképző mind a mai napig – számos megpróbáltatásán keresztül – hű maradt eredeti tanítási elvéhez: a Mindenható szeretetéhez, a hithűséghez. A törői törvényhez, a Talmud betűjéhez és szellemiségéhez. A tradíciók multhatatlan tiszteletéhez és ennek jegyében történő interpretálásához, a tudományos szellem és az emberi személyiség szabad kibontakozásának

elősegítéséhez minden körülmények között. Az újonnan alapított szakok, tudományos munkát végző tanszékeink, a héber nyelvet magas színvonalon gondozó nyelvi lektorátusunk, sokrétű könyvkiadásunk, bevezetésre váró Ph.D programunk, gazdagodó hazai és külföldi tudományos kapcsolataink, méltán világhírű könyvtárunk, egész fejlődő vallástudományi egyetemünk folytatja az elődök által megkezdett és megszentelt munkát.

Teszi mindezt a magyarországi zsidó vallási közösség megtartásáért, hitéleti, valláskulturális, karitatív színvonalának megerősítéséért, a magyar és közép-kelet-európai rabbiképzés miatt, a rabbinikus tudományok, a judaisztika és hebraisztika, valamint a modern humán- és társadalomtudományok zsidó vallási vonatkozásainak kutatásáért és tanításáért.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Bevezetőmben a Bibliára hivatkoztam, most ismét a Szentírásból idézek: A „nagy titkok tudójának”, Ézsaiásnak szavait:

”...בשלת מצבת בם זרע קדש מצבתה...”

„...LOMBHULLÁSKOR CSAK TÖRZSE MARAD MEG, DE SZENT MAG MARAD A RÖNKE.”

(Jesája 6,13)

Hosszú évtizedek lombhullása után, tíz éve a *zerá kodes*, a *szent mag* életre kelt, a harmatosan üde fa gyökerei kapaszkodnak a múltba, de a csillogó, a hamvas levelek már az új évszakot, a tavaszt köszöntik.

ELŐSZÉDER – ÉLŐSZÉDER

Megjelent a Szombat (A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület folyóirata)
1993. januári számában

Izrael az építkezések országa. Számomra az egyik legkedvesebb élmény a földből nap mint nap kinövő új házak, parkok látványa. A városok e gyors ütemű fejlődése valahol mindig az életet, a jövőt és a bizakodást jelenti. A tudatos építési koncepció jegyében a beépített területeket mindenütt körülöleli az újonnan telepített fák, bokrok és egzotikus növények sokasága, így teremtvé meg a modern kori urbanizáció és a homokra telepített természet harmóniáját.

Ramat Gan egyik új lakónegyedében, az ég felé tekintő toronyházak tövében régi stílusú épület: *matnasz*, azaz kulturális központ húzódik meg. E centrum sokrétű feladatai közé tartozik az új bevándorlók nyelvi oktatása, s az izraeli életbe való beilleszkedésük megkönnyítése.

Lassan már egy esztendeje, hogy az ulpán – a *matnasz*ban működő nyelviskola – igazgatója azzal a kéréssel fordult hozzám, hogy segítségére tudnék-e lenni. Az ott tanuló több száz, az egykori Szovjetunió területéről bevándorolt *olé* - tisztelet a csekély kivételnek –, azonkívül, hogy tudja, hogy zsidó, a zsidóságról, a zsidó életformáról és világszemléletről, s nem utolsósorban a vallásról, a tradícióról alig-alig rendelkezik élménnyel. Történelmi dezinformáltságokra jellemző, hogy még az „entebei csodáról” sem hallottak.

Egy héttel Peszách beköszöntése előtt előszédert tartottam nekik. Várakozással és feszültséggel teli termet találtam. Mintegy háromszáz teríték idézte az előkészítés munkájának tengernyi fáradságát. Az asztaloknál ünnepi ruhába öltözött kíváncsi emberek, az idősebb férfiak ruháján második világháborús kitüntetések. Héber nyelvű Haggada-magyarázataimat tolmács fordította oroszra. A legszebb széder-esti melódiák kiválasztása könnyen oldotta a hangulatot, majd fokozta az érdeklődést, s megérették, hogy a Peszách nem misztikum, hanem olyan örömnép, amelynek mindig időszerűsége van. Az Egyiptomból való kivonulás, a csodás megmenekülés gondolata számukra nem történelmi elbeszélés csupán, hanem élő valóság, előszéder, az ősi zsidó sors mitikus párhuzama. Az előszéder után beszélgetésbe elegyedtem az új bevándorlókkal. Hallottam gondolataikról, örömeikről, a beilleszkedés problematikájáról s a reményről egyaránt.

Két új ismerősömet szeretném bemutatni. Sorsukba belesűrűsödik a XX. századi történelem kis része, amint igaz, hogy a cseppben benne van a tenger, és a kagylóból is kihallik a tenger zúgása.

DÁVID

Első ismerősöm: Dávid. 1918-ban született mintegy hatvan kilométerre Moszkvától. Vallásos szülők gyermeke, édesapja még jesivába járt. Jiddis az anyanyelvre. A Lomonoszovon tanult, az orvosi fakultáson. Alig száradt meg diplomáján a tinta, bevonult a hadseregbe; ekkor a német csapatok már Moszkva alatt álltak. Négy éven keresztül harcolt, s gyógyította a sebesülteket.

Szinte nincs is olyan testrésze, amelyen ne lenne sérülés: lőtt seb nyomai a karján, a combján, a mellén. Amikor nem messze tőle bomba robbant, a szilánkok végighasították a homlokát. Miközben minden nap szembenézett a halállal, 1944 közepén megtudta, hogy legközvetlenebb hozzátartozói is a háború áldozatai lettek. Mai napig él lelkében a gyász.

Élete úgy alakult, hogy hadteste részt vett a Budapest felszabadításáért vívott harcokban, és a gettó palánkjainak lerombolásánál is jelen volt. Izgalom hatja át szavait, amikor felidézi az egykoron történeteket. Keservesen megvívott csaták sora után döntötték le a gettó fakerítését, visszaadva a szabadságot több tízezer zsidónak. Elcsuklik a hangja, amikor a felszabadított gettó látványáról, hangulatáról beszél. Riadt szemű emberek, riadt tekintetű gyermekek nézték a katonákat. Dávidhoz gömyedt hátú, fehér szakállú, idős ember közeledett, s tétova félelemmel kezét nyújtotta felé. A fiatal, de oly sok mindent átél és megélt katona meghatottan fogadta el a talmudfóliánsok lapozgatásához szokott jobbot, majd zsákjába nyúlt, s maradék kenyérét az öregnek adta, aki megilletődötten fogadta el azt. Dávid félig megfordult, s halkán, de érthetően mormolta a bizalmat ébresztő szavakat: Tatele, ich bin auch a Jid! (Bácsi kérem, én is zsidó vagyok!)

Dávid néhány hónapig még Magyarországon tartózkodott, majd visszatért szülőföldjére, és belgyógyászként folytatta munkáját Moszkvában. Mindig szorgalmasan, becsülettel, tehetséggel és hivatástudattal dolgozott. A negyvenes évek végétől úgy érezte, megváltozott a világ. Állandóan nőtt benne a feszültség, majd az elégedetlenség. Nem értette, vagy talán nem akarta megérteni, mi történik körülötte. Megrendült benne a bizalom. Közben megnősült, fia született. Pályája kettétört, ugyanis kórházigazgatói tisztségéből leváltottak, s egészen nyugdíjazásáig beosztott orvosként dolgozott. Tíz éven keresztül kért kivándorló útlevelet, mígnem 1990-ben nyugdíjasként végre megérkezett. Most tanulja a héber nyelvet, itt Ramat Ganban, az ősök földjén, ahol alkotóereje teljében nem élhetett. Hazatért, küszködik az igeragozással s a pontozatlan szövegek olvasásával, de már önállóan intézi dolgait. Úgy érzi, még van feladata, munkáját még nem végezte be.

MIHAIL

A másik újsütetű ismerősöm: Mihail. Ő 1951-ben született Moszkvában. Már általános iskolai tanulmányai alatt kitűnt rendkívüli tehetségével. Amíg társai a matematika, a fizika és a kémia néha érthetetlennek tűnő világával küszködtek, addig ő játszi könnyedséggel oldotta meg a legbonyolultabbnak tűnő feladatokat. Amíg a többiek a sportpályákon töltötték szabadidejüket, Mihail a sakktabla fölé hajolt. A 64 fekete-fehér kocka volt számára a kikapcsolódás. Ilyenkor frissnek, könnyednek, nyugodtnak érezte magát. Érdeklődött az irodalom, a művészetek és a zene iránt is. Gogol és Csehov, Lermontov és Puskin, Rubljov és Archipenko voltak a „barátai”.

Iskolai feljebbvalói a katonai pályát tanácsolták neki, tehetsége és szorgalma erre predesztinálta. A szülők előbb ódzkodtak, majd elleneztek, de olyan történelmi kényszer alakult ki körülöttük, hogy a fiú néhány hónappal az érettségi után a katonai akadémián találta magát. Tervezőmérnök lett, tanulmányait kitüntetéssel fejezte be. Hivatásos katonatisztként – néhány évvel diplomájának átvétele után – Magyarországra irányították. Egyik tisztje lett az „ideiglenesen” ott-tartózkodó, de az országot valójában megszálló hadseregnek.

Székesfehérvárra került. Ma is szeretettel beszél az ősi királyi városról. Tudja, hogy Alba Regia a latin neve, s ma is meggyőződéssel vallja, hogy a székesfehérvári futballcsapat, a Videoton abban az időben Közép-Kelet-Európa egyik legjobb együttese volt.

Egy kora őszi péntek délután, amikor kimenőt kapott, a városban sétált. Meglepődve látta, hogy az ódon falú házak egyikén Dávid-csillag díszleg. Az ablakból fény szűrődött ki, belépett a házba. Ez volt a székesfehérvári kis zsidó imaház. A zsidó Mihail életében először itt tett kipát a fejére, s hallgatta az ott élő öreg zsidók – számára akkor még – idegennek tűnő imáját. Barátokra tett szert, idősebbekre és fiatalokra. Új világlátással ismerkedett meg, s gondolkodásmódja alapvetően megváltozott. Már nem értette, mit keres ő Székesfehérvárott. Szerette szülőföldjét, szerette Székesfehérvárt, de egyre inkább összekavarodott benne minden. Válságba került. Antikváriumokban olyan könyvekre bukkant, amelyek a zsidóság történelmével ismertették meg.

Hivatalos irataiban zsidó nemzetisége szerepelt, de igazán csak ott, Székesfehérvárott érezte át a szó jelentőségét. Lelki zűrzavarából kikerülve öntudatra ébredt. Leszerelését kérte, de beadványait egymás után utasították el. Azonban a történelem közbeszólt. 1989-ben a megszálló hadsereg katonája, az immár másképpen gondolkodó Mihail, családjával együtt visszatért Moszkvába.

Azonnal beadta kivándorlási kérelmét. Másfél évvel ezelőtt érkezett Izraelbe, s briliáns tehetsége a nyelvtanulásban is megmutatkozott. Jelenleg, mint oly sokan mások, ő is lakásgondokkal küszködik, de kiegyensúlyozott, optimista ember. Igérete van egy helybeli tudományos kutatóintézettől, hogy az ulpán befejezése után oda mehet dolgozni. Tervezhet, alkothat immár ideológiai feszültségektől mentesen, öntudatos izraeliként, hiszen neki már nem kell titkolnia gyermekei

előtt, hogy mit jelent az a meghurcolt, de számára mégis olyan kedves szó: zsidóság.

A KOGAN CSALÁD

Dávidról és Mihailról szóltam. Két férfi, két személynév. Családnevüket még nem említettem, mindkettőjüket Kogannak hívják, tehát az aronida nemzetség leszármazottai. Apáról és fiáról van szó. Dávid Mihajlovics Kogan a budapesti gettó egyik felszabadítója volt, Mihail Davidovics Kogan a megszálló hadsereg egyik – válságokkal küszködő, de öntudatra ébredő – tisztje. Ma újból együtt él a Kogan család. Tudják, érzik és mondják, az élet itt sem egyszerű, az élet itt sem könnyű. De Izrael, amely szeretettel várja, befogadja és megvédi mindazokat, akik hazatérnek, s akik úgy érzik, az ősi föld egy új élet kezdete.

„ÁJEKÁ?” – HOL VAGY EMBER?

Elhangzott Szegeden az Áhitat a békéért konferencián,
a Nemzeti Színházban.
2001. 11. 24.

”...ממעמקים קראתיך ה.”

„...A MÉLYSÉGBŐL SZÓLÍTOTTALAK URAM.”

(Zsoltárok 130,1)

(Amidón a zsoltárköltő szavait idézem, e beszédet a több ezer ártatlanul megsemmisített szegedi zsidó emlékének szentelem, akik a Soá éveiben, életüket áldozták származásukért. A mélységből szóló kérő szavuk, s nem volt, aki meghallja...)

”בראשית ברא אלוקים את השמים ואת הארץ.”

„KEZDET BEN TEREMTETTE ISTEN AZ EGET ÉS A FÖLDET.”

(M.I. 1,1)

Csodálatos mondat, megindító, emlékezetet felidéző szavak. Kész a nagy mű s benne a teremtés koronája, Isten képmása: az ember. A gondolkodó.

Vétkezett az első emberpár, nem követvén az isteni szót, s kérlelhetetlen osztályrésze az Éden kertjéből való kiűzetése. Ádám elrejtőzik félelmében, s ekkor elementáris erejű hang hallik. Hang, amely megremegteti az univerzumot.

”ויקרא ה “אלוקים אל-האדם ויאמר לו איכה?”

„SZÓLOTT AZ ÖRÖKKÉVALÓ ISTEN, S KÉRDEZTE: HOL VAGY EMBER (ÁJEKÁ)?”

(M.I. 2.,9)

E mondat évezredek óta él az emberiség lelkületében, létezik a vissza-visszatérő, örökké időszerű emberi kérdések között. Választ keres múltbeli cselekedeteink-

re. Eljövendő reményeinket talán aranykeretbe foglalja, talán vészjósoló árnyékkal palástolja.

HOL VAGY EMBER?

Néha kétes indulatok vezénylik az embert. Talmi értékek, nagyzóló álmok, megvalósíthatatlan eszmények. Meg tudunk szabadulni tőlük? Mikor találjuk meg azt a hűrt, amely minden léleknek egyformán csendül? Mikor kapunk választ, kapunk-e egyáltalán választ a „Hol vagy ember?” kérdésre?

- Világunk, önmagunk és társunk, az Ember jobb megismerése;
- mozaikszerű, színes tradíciókban való elmélyedés;
- hitünk mélyebb átélése;
- az érzemvilág színesebb tétele;
- az egyén és a család boldogulása;
- a közösségi élet felvirágoztatása;
- személyes példamutatás;
- világunk jobbá tétele.

Mind-mind olyan nemes eszmények, megvalósításra váró ideálok, amelyek célként lebegnek előttünk. Keressük az utat. Keressük az embert. S keressük az Urat.

Ha keressük Istent, megtaláljuk Őt. Ha kérdezzük az embert, válaszol nekünk. Ha fürkesszük a végtelent, belső békességünket is megtaláljuk.

Az egykori lengyelországi, primislámi Méir rabbi mesélte a legendát:

„Fiatalkoromban nagyon sóvárogtam azért, hogy Illés próféta, a megváltás előhírnöke megjelenjék nekem. Szóltam apámnak, aki ezt mondta: Ha buzgósággal tanulsz, s erős benned a segítőkészség érzése, megláthatod őt, Illés prófétát.

Négy héten át kora reggeltől késő esteig tanultam, s vártam az áhított találkozást, de hiába. Ekkor megint szóltam apámnak.

– Menj és tanulj! – volt a válasz.

Egyszer könyvbe merülve ültem az iskolában, amikor belépett egy rongyos ruhájú ember, vállán bugyor, arcát szakáll borította.

- Letehetem itt a holmimat, kipihenhetem hosszú utam fáradságát? – kérdezte.
- Fáradt vagyok, nagy út van mögöttem – tette hozzá.

De én nem hajlottam szavára, magára hagytam, nem segítettem. Mire elment az idős ember, amit én észre se vettem. Maradt az üresség. Az úr a házban és a lelkemben.

Nemsokára bejött apám az iskolába, szelíd tekintettel rám nézett, és kérdezte.

– Láttad Illést, a prófétát? Itt volt a megváltás hírnöke nálad, s te nem figyeltél rá.”

Eddig a történet.

A hitnek, az áhíthatnak, a tanulásnak, a kultúra megszerzésének rendeltetése van. A szellemi érték csak akkor maradandó, ha közkinccsé válik. Ha nem öncélú. Ha segít az másikon, ha örömet okoz a társad arcán is felvillanó mosoly. Ha megtalálod önmagadat, és észreveszed a másikat is. Ha hiszel Benne, Benne, ki Alkotója a

Világmindenségnek. Ki ismeri a szív indulatait, aki értékeli a tetteket. Aki ma is, mint mindig felteszi a kérdést: „Ájeká?” – Hol vagy ember?

Oly jó lenne hallani a próféták korából sugárzó üzenetet:

הנני!

ÍME ITT VAGYOK!

Oly jó lenne hinni, hogy továbbra is a becsület és a megértés lesz az ember jellemének formálója. Aki ismeri és gyakorolja a szeretet eszményét. Aki nem áll tétlenül, közömbösen, ha a segílyt kérő szó megérinti a lelkeket. Aki átérzi az idő szavát, de folytatja az elődök képviselte tradícióknak. Aki kiáll az igaz emberi értékek mellett, hisz a jóságban, hisz a megújulásban. Aki hisz az áhítat fenségében, s az imában. A békében.

Bibliai eredetű, mindannyiunk által jól ismert Maleáchi prófétától származó idézet (2,10), egyike a legszebbeknek, amely így hangzik, idézem:

”הלווא אב אחד לכלנו הלווא אל אחד בראנו...”

„NEMDE EGY ATYÁNK VAN-E VALAMENNYIÜNKNEK, NEMDE EGY ISTEN TEREMTETT BENNÜNKET...”

Alá- és fölérendeltséget a Biblia nem ismer.

A következő gondolat nem bibliai, hanem a Talmudból való. (Sábát 31a). Közismert, régi, hagyományos tanítás, Hiléllel, a híres tanítómesterrel kapcsolatos, akihez egyszer odament egy pogány, és azt mondta neki:

– Mondd el nékem, hogy mi a zsidóság lényege! – hangzott a kérdés.

– Amit nem akarsz magadnak, azt ne tedd a másoknak! Ez a zsidóság lényege, minden más csak kommentár – így a válasz.

Egy modern háláchikus forrásból is idézek:

„Mihez hasonlítható a népek, nemzetek, vallások közötti kapcsolat? Talán egy szimfonikus zenekarhoz, amelyben vannak lágyabb, és vannak mélyebb, erőteljes hangok. Nagyon vigyázz arra – mondja a szerző –, nehogy az egyik elnyelje a másikat, hanem úgy szóljanak külön-külön az egyes hangszerek, hogy az egyik színesítse, egészítse ki a másikat, mert akkor megteremtődik és létrejön a harmónia.” (Ráv Jáákov Bermán: *Háláchá leám*. Jeruzsálem, 1983. III. kötet 24. fejezet)

Babits csodálatos költeményének sorai jutnak eszembe, aki így ír:

Mindenik embernek lelkében dal van,

De a saját lelkét hallja minden dalban.

S csak annak szép lelkében az ének,

Aki meghallja a másik énekét is szépnek.

Remélem, hogy ez a mai esemény a tolerancia jegyében azért született, hogy a másik énekét is szépnek halljuk, hogy rohanó, néha elidegenedő világunkban az áhítat békét teremtő fensége örök értékű üzenet legyen.

„DOR MEDÁBÉR” – AZ OKTATÓ GENERÁCIÓ

Elhangzott a MAZSIHISZ Síp utcai székházának dísztermében az Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem tanévzáró ünnepségén.
2001. június 29.

Mélyen tisztelt Nagykövet Asszony, tisztelt MAZSIHISZ Vezetőség, BZSH Vezetőség, tisztelt Elnökség, Hölgyeim és Uraim, kedves Barátaim!

Meghatottan állok most itt Önök előtt, az 5761. zsinagógai esztendő utolsó tanítási napján. Amikor nagy-nagy szeretettel köszöntjük a Nagykövet Asszonyt, aki megtisztel bennünket jelenlétével, emelve eszményünk fényét, engedtessek meg, hogy egy mondat erejéig csatlakozzunk ahhoz az *Új Életben* pár nappal ezelőtt megjelent a kis kommunikéhoz, amelyben a magyarországi zsidóság vezetői, intézményei szolidaritásukról, szeretetükről és ragaszkodásukról tettek tanúbizonyságot Izrael Állama mellett. Az Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Rektori Tanácsa, Egyetemi Tanácsa nemcsak tanárai, hanem hallgatói is ugyanilyen érzéssel viseltetnek, és kérem ezeket az érzelmeinket az illetékeseknek továbbítani.

Elmondhatjuk az ősi szent ígéket:

”ברוך אהיה ה' אלוהינו שהחינו וקימנו והגיענו לזמן הזה.”

„ÁLDOTT LEGYEN AZ ÖRÖKKÉVALÓ, A VILÁG ALKOTÓJA, AKI ÉLETBEN TARTOTT BENNÜNKET, AKI FENNTARTOTT BENNÜNKET, ÉS AKI ENGEDTE SZÁMUNKRA, HOGY MEGÉRJÜK A MAI NAPOT.”

Az első szó legyen a köszöneté. Köszönet mindazoknak, akik az elmúlt évben is rendkívül nagy áldozatot vállalva szellemi, erkölcsi és pénzügyi támogatásáról biztosították egyetemünket, ezzel is szolgálva a magyarországi zsidóság összességét, a magyarországi zsidóság ügyét.

Kedves végzős Hallgatók!

Három idézetet ajánlanék szíves figyelmükbe, útravalóként elkövetkező életükbe. Az első a Talmud Szánhedrin traktátusában, a 92a oldalon található:

” כל אדם שיש בו דעה כאילו נבנה ביח המקדש בימיו...”

„MINDEN OLYAN EMBER, AKIBEN MEGSZÜLETETT A TUDÁS IRÁNTI VÁGY, OLYBÁ TEKINTENDŐ, MINTHA AZ Ő IDEJÉBEN ÉPÜLT VOLNA FEL A JERUZSÁLEMI TEMPLOM...”

E gondolat központi eleme *déá*, a tudás. Négy éven keresztül mi tanítottunk, Önök tanultak. E közös munka eredményeképpen megfelelő tudásra tettek szert, olyan tudásra, hogy bizton indulhatnak el az elkövetkezendő évek, évtizedek felé, pedagógusként, illetve zsidó közösségi szociális munkásként. Kérem, továbbra se feledjék a mi vallásunkban, a mi zsidó közösségünkben az egyik legnagyobb üzenet és az egyik legnagyobb adomány, a legnagyobb adottság és a legnagyobb felelősség továbbra is a *déá*, a tudás, annak megszerzése és gyarapítása, bővítése.

A második gondolat a Talmud Éruvin traktátusában, a 54a oldalon található:

”אימתי קרוב אליך? בזמן שבפיך ובלבבך לעשותו.”

„MIKOR VAN HOZZÁD KÖZEL AZ ÖRÖKKÉVALÓ, A MINDENHATÓ, A VILÁG ALKOTÓJA? ABBAN AZ IDŐBEN, AMIKOR A SZAVAD ÉS A SZÍVED ÖSSZHANGBAN VAN.”

Azok az érzelmek, amelyek megfogalmazódnak az emberi lélekben, az emberi szívben, azok hú tolmácsolást kapjanak az istenhit és Izrael közössége, népe iránti szeretetben. Nagyon fontos, alapvető kötelezettség: *szóval* és *szívvel* cselekedni. Önök az elmúlt négy évben *lázszot*, cselekedtek. Kívánom, hogy az elkövetkező években is munkájukat mindig ez a *lázszot*, ez a bizonyos aktív, tevékeny, kreatív munka határozza meg.

A harmadik gondolat a Talmud Bécá traktátusának 4b oldaláról való:

”חזרו במנהג אבותיהם בידכם...”

„VIGYÁZZATOK, MERT AZ ELŐDÖK ÖRÖKSÉGE NÉKTEK ADATIK ÁT...”

Önöknek, kedves Barátaim megadatik a nagy lehetőség, az örökség átvétele. Amit mi kaptunk atyáinktól, átadjuk Önöknek. Sáfárgodjanak felette, vigyázzanak rá, őrizték azt. Az alma mater, az Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem, amely a magyarországi zsidó tudományosság fellegvára, amely istenhitre és tudásra, Izrael szeretetére neveli a gondjaira bízottakat, az elkövetkezendő időben is úgy érzi, és

úgy fogja érezni, hogy Önök velünk vannak, és csak fizikailag távolodnak el tőlünk, lélekben, gondolatokban és érzelmekben változatlanul ott lesznek közöttünk.

Tudás, szó és szív összhangja, valamint a jövőért érzett felelősség, az én útravalóm.

Heti szakaszunk többek között erről a gondolatról szól. Benne az egyik központi elem a **דור מדבר** *midbár*, annyit jelent, sivatag. Ugyanez a szó más betűzéssel, más pontkálással *medábér*. Mind a kettőben négy mássalhangzó van, *mem*, *dalet*, *bét*, *rés*. *Midbár* és *medábér* – két fogalom.

דור מדבר (dor midbár) a pusztai generáció.

דור מדבר (dor medábér) az oktató, nevelő generáció.

Önök már nem *dor midbár*, Önök nem a pusztaság, kietlenség generációja immár, hanem a *dor medábér*, a szóló, a nevelő, az oktató, a gondozó korszak generációjának képviselői.

Ezekkel a gondolatokkal köszöntöm Önöket ezen a szép helyen, a magyarországi zsidóság talán legszebb házában, legszebb termében, kívánva Önöknek egészséget, boldogságot családjuk körében, hosszú-hosszú alkotó életet és munkát a magyarországi zsidóság érdekében. Megköszönve munkatársaimnak, közösségünk vezetésének az eddigi segítséget, és számítva arra az elkövetkezendőkben is, kívánok valamennyiüknek sok szerencsét, áldást és mindenekelőtt a Világ Alkotójának, a Mindenható I-nek kegyelmét.

Aranyozza be életüket az elkövetkezendő évtizedekben is.

FÉNY ÉS ÁRNYÉK A SZEGEDI ZSIDÓSÁG ÉLETÉBEN A HETVENES ÉVEK ELEJÉN

– SZUBJEKTÍV EMLÉKEZÉS –

Elhangzott a szegedi Új Zsinagóga felavatásának 100 éves évfordulóján
rendezett jubileumi konferencián.
2003. május 16.

„Jöjjön a perc, s öltse fel díszét! Int felém a megbízás Ibn Gabirol kilenc évszázados lappangásból feltámadt versével. Öltson dísz a perc, mert ünnepel a 190 esztendő, patinás gyülekezet, amely régi hagyományait ma is őrzi töretlenül. Öltson dísz a perc, mert ünnepli a világ legpompásabb zsinagógája, a Löwök székébe ültetve új rabbiját. Személyük és tekintélyük Szegedet a zsidó tudomány egyik középpontjává tette. Újonnan kiadott műveik nyomán alakjuk él és tündöklök tovább, világhírt szerezve a városnak, ahol pihennek. A romokon megújult hitközség szellemi vezére, Schindler József lett a korszak legnagyobb rabbi egyénisége. Huszonhét éve jártam itt először – írja a krónikás –, amikor hazahoztuk ősz Mesteretek hamvait. Azóta öröm és bánat számos alkalma szólított ide, hogy a barátság és szeretet szálai egyre szorosabbra fűződjenek közöttünk. Most eljöttem, mert tanítványomat adom Nektek lelkipásztorul.”

1974. május 19-én áldott emlékü mesterem, mesterünk – fakadjon áldás az emlékéből –, Scheiber Sándor ezeket a szavakat mondta el itt, a világ egyik legszebb zsidó templomában, a szegedi zsinagógában, amikor beiktatott huszonkilenc évvel ezelőtt a szegedi rabbiszékbe. (1)

Amikor átérezem ennek a percnak fontosságát, súlyát és értékét, engedtessek meg, hogy gondolataimat érzelmeimet és tapasztalataimat megosszam Önökkel. A 70-es évek elején kb. öt-hat évig voltam Szeged rabbija, lévén, hogy beiktatásom előtt már két évvel végeztem Szegeden rabbinikus funkciót.

Hadd szóljak először e közösség akkori vallási, vallás-kulturális életéről. Abban az időben napi rendszerességgel voltak istentiszteletek. Szinte hihetetlennek tűnik a mai világban, de itt Európa keleti szegletén, egy vidéki közösségben, akkor Szegeden még minden reggel és minden este volt istentisztelet.

Minden reggel és minden este!

Nagyobbrészt természetesen, az otthonban lévő idős férfiak adták ennek a szegedi minjának a gerincét, de számos olyan, közelben lakó hittestvér volt, aki velünk együtt fogalmazta meg háláját az Örökkévaló felé.

A MIOK integráns része volt – a szó közigazgatási értelmében – az Alföldi Izraelita Községkerület, amely tizenkét várost foglalt magába, s amelybe Bajától Szentesig (2), Kiskunhalastól (3) Kiskunfélegyházáig minden nagyobb, a környéken lévő város beletartozott, és amelynek szellemi, vallási, vallás-kulturális centruma Szeged volt. A rabbinak az a hálás és megtisztelő feladat jutott osztályrészül, hogy nemcsak Szegeden funkcionált az istentiszteleteken, hanem alkalmanként a szórványban lévő közösségekben is csakúgy, mint a Holocaust mártírjaira való megemlékezéseken. (4) Volt olyan vasárnap, amikor négy helyen kellett mártír-istentiszteleti prédikációt tartanom. Reggel 9 órakor Baján, 11 órakor Orosházán, 14 órakor Békéscsabán és délután 5 órakor Hódmezővásárhelyen.

Fiatal rabbi voltam, s az akkori hitközségi elnök, Varró Ármin – Isten nyugtassa haló poraiban – azt mondta nekem: Hallgasson ide Schöner! Maga jó szónok hírében áll, magának négy különböző beszédet kell elkészíteni. Mi elkísérjük magát – mondta biztatásképpen – magával megyünk, nem lesz egyedül.

El lehet képzelni egy fiatal, akkor avatott rabbit, aki azt a feladatot kapja, hogy egy témáról – a Soáról – négy helyen, négy különböző beszédet mondjon... Elkészítettem a négy beszédemet, pontosan megtanultam, nehogy ott improvizálni kelljen valamit. Akkoriban egy nagyon régi autóm volt, Zastava, mellyel Szegedről Bajára, az első állomáshelyre indultam. Természetesen a Hitközség teljes vezetése jött utánam, hogy jelen legyen debütálásomon.

Odaértem Bajára reggel 9-re, felvettem a reverendát, felmentem a szószékre, és elmondtam az első beszédet. Lejöttem a szószékről, le a reverendát, be a kocsiba, irány Békéscsaba, hogy ott legyek 11 órára. Reverendát ismét fel, fel a szószékre, ahol elmondtam második számú beszédemet. A meleg leírhatatlan volt, a szószéken tűzött rám a nap. A szentbeszéd végeztével lejöttem a szószékről és beugrottam az autóba, hogy időben Orosházára érjek. 2 órakor, a temetőben újra felálltam a szószékre, és elmondtam harmadik számú beszédemet. Nagy nehezen megérkeztem Hódmezővásárhelyre, a zsinagógába. Pontosán öt órakor a forróságtól elcsigázva újból reverendában álltam a szószéken.

És akkor bekövetkezett az, amely minden szónoknak, rabbinak, közszereplőnek a legszörnyűbb rémálma. Ott álltam a szószéken a nagyközönség előtt, és mintha egy sötét függöny ereszkedett volna a szemem elé, semmire nem emlékeztem. Nem jutott eszembe a negyedik beszédem. De a Jóisten – mint annyiszor máskor az életemben – ott is velem volt: eszembe jutott az a beszéd, amelyet reggel Baján mondtam.

Elmondtam a bajai beszédemet, és megsemmisülten, már a szegedi rabbi állásról is lemondva, vánszorogtam le a szószékről. A Szegedi Hitközség akkori elnöke odaült mellém, és azt mondta: „Idehallgasson, Schöner! Maga elég jó szónok hírében áll. Nagyon jól beszélt reggel 9-kor. Kifejezetten jól beszélt Orosházán, még

jobban beszélt Békéscsabán, de olyan jó beszédet, mint amit maga délután 5 óra-kor mondott Hódmezővásárhelyen, én még nem hallottam.

Amikor a korabeli zsidóság kor szerinti, demográfiai összetételéről esik szó, hivatalos felmérés nem áll rendelkezésre, legföljebb az emlékeimet hozhatom elő, mintegy három évtized távlatából. Nagyjából idős, 65-70 év feletti emberek jártak a zsinagógába. Ugyanakkor közösségem soraiba tartozott az a 30-40-50 zsidó egyetemista, akik részint szegediek voltak, részint máshonnan érkeztek, hogy a szegedi egyetemen tanuljanak. Nem volt egyszerű visszacsalogatni őket a zsinagógába, mert kimondva, kimondatlanul félték. A háttérben a Raj Tamás főrabbi elleni koncepció „akció” következménye: meghurcolás, botrány, megpróbáltatás volt. (5)

A 70-es évek elején kezdtek az egyetemisták újból zsinagógába járni, kialakult bennük a zsidó közösség iránti elkötelezettség. Soha nem felejttem el azokat a széder estéket, amelyeket a szegedi Gutenberg utcai épületben tartottunk, s ahol 30-40-50-60-70 olyan fiatal ült öntudatosan felvállalva azokban a nem könnyű időkben a zsidóságot, akik közül egynéhányan most is itt vannak. Nem tudtam eléggé hálás lenni a sorsnak, és nem tudtam eléggé megköszönni az Örökkévalónak, hogy taníthattam, és ma barátaimnak tudhatom őket. Némelyiküket jómagam eskettem, azaz vezethettem „chüpe” alá, ketten itt is vannak közöttünk. Jung doktort és feleségét, (6) valamint Feldmájer doktort egyaránt nekem volt alkalmam esketni.

Az akkori szegedi egyetemi zsidó ifjúság igen komoly szellemi potenciált jelentett, olyan szellemi potenciált, amelynek a magyarországi zsidóság és a világ zsidósága egyaránt hasznát látta, illetve a magyar társadalom összessége is. Hiszen itt olyan emberek tanultak és ismerhették meg a tudományosságot az egyetemen, illetve a zsidó vallás tanításait a mi közösségünkben, amelynek két princípiuma későbbi életükben is igen sokat jelentett. Egyrészt kiemelkedő tudósok, mérnökök, közgazdászok, orvosok, fogorvosok és ügyvédek származnak ebből a körből.

Másrészt magyarországi, illetve a külhoni zsidóság életébe is valamiképpen beleszólt a 70-es évek Szegedének zsidó történelme. Az én tanítványom volt Dr. Feldmájer Péter, a MAZSIHISZ alelnöke, nyolc éven át elnöke, vagy Dr. Fürst László ügyvéd, aki később New Yorkban a Magyar Zsidók Világszövetségének lett az elnöke.

Azokban az években nagyon értékes ismeretségeket kötöttem. Abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy Bálint Sándor, (7) a híres folklorista a barátjának nevezett, igen sok alkalommal voltam náluk. Hozzáfogható nagyszerű, mélyen érző, vallásos elkötelezett igaz katolikus embert keveset ismertem.

Alkalmam volt találkozni a korszak kiemelkedő személyiségével, Löw Eszterrel, Löw Immánuel lányával. Minden szombat délután meglátogattuk, és élveztük intellektusát, melyet különlegesen szép szegedi tájszólásával fűszerezett. Gyönyörűen tudott beszélni idézve műltat, személyeket, embereket, emlékeket. (8)

Hangozzék el e korszak kiemelkedő művészeinek, Liebmann Bélának a neve, aki majdnem egy évszázadot fényképezett végig, mindent megörökítve, ami arra érdekes. (9) Nem véletlenül olyan büszke Szeged arra, hogy Liebmann is az ő szülöttje.

Szabadjon megemlékezni Lamberg Rózsáról, Lamberg Mór, az egykori világhírű kántor leányáról, a szegedi zsinagóga különleges tehetségű orgonistájáról, operaénekesről, majd későbbi korrepetitőről. Ő volt az első olyan zsidó operaénekesnő a szegedi operában, aki Gilda szerepét énekelhette.

Mindenképpen szeretném megemlíteni Birnfeld Sámuelnét, a mártírhalált halt, szegedi születésű, de nem Szegeden szolgáló rabbi özvegyét. Birnfeld Sámuel Felixsdorfban 1944-ben éhhalált szenvedett. Hitvese megőrizte műfordítói és grafikai hagyatékát. (10) Itt a Somogyi Könyvtárban volt életmű-kiállítása pár évvel ezelőtt.

Szerettem volna beszélni a korabeli publikációs lehetőségekről.

Összegyűjtöttem azokat a cikkeket, amelyeket annak idején Szegedről jómagam írtam és megjelentettem. Idő híján azonban ettől elállok. (11) Hogy ne csak fényről beszéljek, hanem az árnyékról is, nem volt például mikve. Nem voltak már ortodox hívók. Alig-alig volt születés. Hála Istennek, volt néhány esküvő.

Nagyfokú volt a kiszolgáltatottság a MIOK felé. Igen kemény kézzel irányítottak bennünket, és kétség kívül nem mondhatnám, hogy az akkori Állami Egyházügyi Hivatal Szegedi Tagozata nem tartotta rajtunk a szemét. A Ros Hásáná-i, vagy Jom Kippur-i imarendet például csak úgy sokszorosíthattuk, ha engedélyeztettük az ÁEH-val, különben nem tájékoztathattuk a híveket arról, hogy az ünnepi istentiszteletek melyik nap hány órákor lesznek.

Nem volt szabad kiejteni Izrael nevét. A cionizmus üldözendő volt, „imperialista eszme”. Elképzelhetetlen volt akkor, hogy három zászló – magyar, izraeli és EU zászló – egymás mellett legyen egy épületen belül.

1976-ban eljöttem Szegedről, a közösségi bizalom a Budai Körzet élére állított. Több mint két évtizeddel később az őszi „Nagyünnepeken” visszatértem a Tisza partjára, a szeretett városba. Az épületek ugyanazok, egykori híveimet már alig láttam. Egy részük megtért őseihez, egy részük – a fiatalok – szétszóródott a világban. E negyedszázad viharos évtizedek sorozata a magyar zsidóság életében is.

Negyed évszázad múlva lesz-e, aki emlékezik?

S lesz mire emlékezni?

JEGYZETEK:

1. Scheiber Sándor (1913–1985), a XX. század egyik legnagyobb zsidó tudósa, főrabbi, az ORI rektora. Ő iktatta be dr. Schindler József főrabbit 1950. június 23-án; Raj Tamást 1964. augusztus 30-án; és ő iktatta be 1977. április 24-én a tragikus hirtelenséggel fiatalon elhunyt Zucker Istvánt a szegedi zsinagóga rabbi székébe.
2. Harsányi László: *A Szentesi Izraelita Hitközség története*. Budapest, 1970.
3. *Legyen világosság. Emlékkönyv a Kiskunhalasi Hitközség 150. évfordulójára*. Kiskunhalas, 2001. Szerkesztő: Szakál Aurél.
4. Novák László Ferenc: *A zsidóság Nagykőrösön*. Nagykőrös, 2002. p. 322.
5. Raj Tamás (1940–) rabbi, történész. Jelenleg a Makkabi kiadó igazgatója. 1964–1970 között szegedi rabbi. 1970-ben, hosszas rendőri zaklatás után felfüggesztették állásából.
6. „...emeljétek magasra szemeiteket...” Jung József és Kerényi Ágnes esküvőjén tartott beszéd. Szegedi zsinagóga, 1975. VII. 20. In: Schönér Alfréd: *Mérleg*, 2000. pp. 21-24.
7. Bálint Sándor (1904–1980) egyetemi tanár, néprajztudós, művészettörténész.
8. Hidvégi Máté: *Tenyeresre rajzoltalak*. Budapest, 1998. pp. 9-43.
9. Karády Katalin és Szent-Györgyi Albert kedvenc fotóriportere volt. Emlékképek Liebmann Béla albumából. In: *Index*, Szeged, 1997. február 5.
10. Schönér Alfréd: *Művészi vallomás a Holocaust árnyékában*. In: *ÚJ MŰVÉSZET*, 1994. 12.
11. Néhány dolgozatomat megemlítek: *Szentély és áldozat*. In: *Új Élet*, 1974. április 15.; *Történelmi párhuzamok*. In: *Új Élet*, 1974. július 15.; *Dr. Kecskeméti Ármin*. In: *Új Élet*, 1974. aug. 15.; *„... a becsületes munka lett a mérték”*. In: *Új Élet*, 1974. november 1.; *Százévesen az otthonban*. In: *Új Élet* 1974. december 1.; *Dallamok bűvkörében*. In: *Új Élet*, 1975. március 15.; *A szellemiség fejlődése hagyományunk tükrében*. In: *Új Élet*, 1975. július 15.; *Chanukai gondolatok*. In: *Új Élet*, 1975. december 1.

III. BÉKÉS SZOMBATOT – SÁBÁT SÁLOM

EGÉSZ SZÍVVEL – EGÉSZ LÉLEKKEL

– EGYÜTT DEBRECENBEN –

Elhangzott Debrecenben, a Kápolnási utcai zsinagógában
a Zsidó Hitközségek I. Nemzetközi Tanácskozásán.
1999. május 28.

Különleges esemény helyszíne e napokban, a magyarországi zsidóság nagy hagyományokkal rendelkező közössége, Debrecen. Most itt a zsinagóga ódon falai között szombat bejövetelénél is köszöntöm a határon túli magyar ajkú közösségek delegátusait. Az ünnepi tanítás szívtől szívhez szól.

I. Néhány nappal ezelőtt virágdíszbe öltöztettük zsinagógáinkat, otthonainkat. A természet pompás virágaival köszöntöttük Sávuoatot, a Kinyilatkoztatás ünnepét. Peszách – az ősi egyiptomi kivonulás – a fizikai megszabadulásra emlékeztetett. A Sávuoat a független szellemiség ünnepe. A szabadság szavának e kettős összefüggése a mi életünknek, napjainknak is az alapja.

Őseink évtizedekig vándoroltak a sivatagban, s Mózes tanítómesterünk hittel és bizakodással kezdett Izrael gyermekeinek szellemi formálásához, hogy tengernyi megpróbáltatáson, szembeszegülésen, lázadáson és ínségen keresztül magasztos cél felé vezesse az akkor még alaktalan tömeget.

Szináj hegyéhez érkeztek, ahol Mózes átvette a bizonyosság két kőtábláját, amelyen a parancsolatok Isten szeretetére s embertársaink tiszteletére tanítottak.

„Mózes, a tanítómester lelkileg felkészült, hogy a Szinájra menjen, s ott átvegye Isten ajándékát, a Tízparancsolatot. A hegyre vezető ösvények – szól a régi legenda – perlekedni kezdtek. Így szólt az egyik:

– A legszélesebb út én vagyok. Biztos rajtam halad keresztül Mózes, mikor a hegy tetejére tart.

– A legsimább útfelület az enyém, Mózes csak engem részesíthet előnyben – szólt a második.

– A legrövidebb úton érdemes feljutni a csúcsra – így a harmadik.

Az előnyös természeti tulajdonsággal rendelkező ösvények között volt egy szűk, göröngyös, buktatókkal és kövekkel teli hegyi út. Neki is hasonló kívánsága volt: Mózes rajta haladjon végig. De hangját nem merete hallatni, mert a legelhanyagoltabb, legnehézebben járható részen volt.

És Mózes gondolkodott, tépelődött, majd mérlegelt, merre menjen, melyik út a legelőnyösebb. S végül a kövekkel és akadályokkal borítottat választotta.

Midőn felért a hegyromra, a lábán lévő sebek bizonyították a vállalt út megpróbáltatásait. Fájdalmi ellenére öröm költözött szívébe. Tudta és érezte, hogy a szent célért áldozatot kell vállalni. Az ösvényen az ilyen körülmények között megtett méterek még nemesebbé és értékesebbé tették a felbecsülhetetlen kincset, a két kőtáblát, a Tízparancsolatot.”

A ma emberének is vágya, hogy az istenhit, a szellemiség, az emberszeretet, a közös munka és az erkölcs színáji magaslataira feljusson. Ez az út is nehezen közelíthető meg, de a jutalom a lélek békéje, egymás megismerése és a kölcsönös megbecsülésen alapuló tisztelet lehet.

2. A mózesi példa rajzolódik ki előttünk, amikor a talmudi gondolatvilág köré fűzzük a tanítás második részét.

”מרגלא בפומיה דרבי מאיר: גמור לבבך ובכל נפשך לדעת את דרכי ולשקוד
על דלתי תורת... ואני אחיה עמך בכל מקום...”

(Talmud, Beráchoth 17a)

Istent és rajta keresztül az embereket szereti az, kinek szívében megfogon a Talmud e tanítása. Napjaink hite, erkölcse és életszerete is benne foglaltatik. Egész szívvel és lélekkel törekszik megismerni Isten útját, s nyitott a Tóra szent tanításai iránt. S eljutunk embertársainkhoz is.

A tiszteletet megadni mindenkinek!

Ez az alapja a párbeszédnek, s ez a fundamentuma jelenünknek és jövőnknek is. Igaz, az egymásra találásnak az útja nem könnyű, de a fáradozás nem hiábavaló.

Istent és rajta keresztül az embereket szereti az, ki felemeli az aláhullottakat, ki a vigasztalás szavát viszi el az ürességtől kongó gyászházba, ki önzetlenül segít mindazon, ki erre rászorul.

Istent és rajta keresztül az embereket szereti az – lett legyen az előző generációk szülőtte vagy idősebb korosztály tagja –, aki együtt érez a negyvenes évek katalizmáját átélt magára maradottal. Aki a szeretettől átítatott légkört megteremti a törtszívűek környezetében, aki oktató szóval évezredek tanításainkat is hirdeti gyermekei vagy unokái körében.

Istent és rajta keresztül az embereket szereti az, ki kora reggel és késő este is közhölytől mentesen tette kész, ki gyülekezetünk sorsát sajátjának érzi, ki közösségünk holnapját saját jövője részeként is tekinti, aki a jelen munkálódását látva bízva-bízuk Benne, sorsunk irányítójában.

”... אמרו עליו על רבי יהודה ברבי שהיו ששה תלמידים מתכסין בטלית אחת
ועוסקין תורה.”

„AMIKOR TÉLVÍZ IDEJÉN RABBI JEHUDA BÁR ILÓI LÁNGOLÓ TANÍTÁSÁT HALLGATTÁK, HAT TANÍTVÁNY HÚZÓDOTT ÖSSZE, ÉS SZORÍTOTT HELYET MAGÁNAK A MELEGET ÁRASZTÓ KÖPENY ALATT, HOGY A MESTER SZAVARA FIGYELJENEK.”

(Talmud, Szánhedrin 20a)

Az ember alkotta technika előtt ismeretlen ez a fogalom: *lehetetlen*. Szűknek érezvén a földet, kilép annak vonzásköréből. S az itthon maradott tudósgárda állandó kép- és hangkapcsolatot tart fenn küldöttével. Az ember kevésnek találja a megművelhető területek nagyságát. Termőföldekké alakítja át a tengertől elragadott homokot. Ha kell, megműveli, öntözi, oázissá alakítja át a sivatagot.

Néhány évvel ezelőtt japán tudósok – Jules Verne álmait megvalósítva – tenger alatti várost építettek.

„Szaporodjatok és sokasodjatok, és népesítsétek be a földet” – hangzik a Szentírás szava. Talán már számarányában beteljesedett, amit legszentebb könyvünk hirdetett? Olyan sokan vagyunk, hogy nem férünk meg egymás mellett?

Milliárdos nagyságrendet ért el földünk népessége. Ha helyet engedünk a másinak, társunk, az ember bizton elfér mellettünk. Ha keressük és megtaláljuk azt az összekapcsoló elvet – mint akkor Jehuda bár Ilói idején –, soha el nem választ, de mindig összeköt a múltnak emléke, közös jelenünk, s az életet szebbé, változatosabbá, értékesebbé alakító jövőnk.

Nem a tér kevés. Az ember tör magasabbra, többre, messzebbre. Azért teremtett, hogy megismerje a meghódíthatót, s tisztelje az Alkotót. Szeresse őt tiszta szívvel és egész lélekkel.

„ÉS ELHELYEZEM HAJLÉKOMAT KÖZTETEK...”

Elhangzott Debrecenben, a Kápolnási utcai zsinagógában
a Zsidó Hitközségek II. Nemzetközi Tanácskozásán.
2000. május 26.

Immár második alkalommal gyűjti össze a közösségi bölcsesség a Magyarországon határain túl élő, szomszédos országok magyar ajkú zsidó közösségeit. A cél világos és egyértelmű: beszélni eredményekről, gondokról. Feleletet adni megfogalmazott és időnként megfogalmazatlan kérdésekre, annak reményében, hogy a diskusszió segítségével jobban ismerjük meg egymást és önmagunkat.

Kedves Testvéreim!

A szeretet szavával köszöntelek benneteket, Magyarországon és külföldön élőtök egyaránt. Köszöntöm testvéreinket, akikkel összeköt a zsidó vallás, a humánus és a héber nyelv, amely által közelebb kerülünk az Örökkévalóhoz, a Világ Alkotójához. Ezen ünnepi órán, szombatunk fogadásánál, a hetiszakasz tanítását ajánljuk testvéreink figyelmébe.

A holnap délelőtti torai olvasmányból idézem a klasszikus mondatokat:

”...אם-בחקתי חלכו ואת-מצותי חשמו ועשיהם אהם...”

„HA TÖRVÉNYEIM SZERINT JÁRTOK, PARANCSOLATAIMAT MEGTARTJÁTOK ÉS TELJESÍTITEK. AKKOR ÉN MEGADOM ESŐZÉSTEKET A MAGA IDEJÉBEN, ÉS A FÖLD MEGADJA TERMÉSÉT ÉS A MEZŐ FÁJA, MEGADJA GYÜMÖLCSÉT.” (1)

Hetiszakaszunk a Bechukotáj – többek között – Mózes tanítómesterünk befejező intelmeiről, az engedelmségből eredő áldásról, az engedetlenség következményeiről, az összeomlás és a száműzetés kérdéseiről, a fogadalmak és a tizedek meg-

váltásáról, a föld és az elsőszülöttek kiváltásáról, és a „*chérem*” törvényéről beszél. E gondolatgazdag fejezetsorból külön kiemelek egy mondatrészt:

”וַתְּחִי מִשְׁכְּנֵי בְּתוֹכְכֶם...”

„ÉS ELHELYEZEM HAJLÉKOMAT KÖZTETEK...” (2)

A „*hajlék*” kifejezés a zsidó hagyomány szerint a zsinagóga fogalmával hozható összefüggésbe. A zsinagógával, amely már a II. Szentély pusztulása előtt a zsidó világ egyik szellemi centruma volt. (3)

Néhány esztendővel ezelőtt, a 90-es évek elején archeológusok feltártak egy zsinagógát az izraeli Cipóriban, néhány kilométerre az egykori szent várostól, Tibériástól. (4)

Cipóriban, Rabbi Júda Hánászi és a Misna tudományának városában állott az egykori zsinagóga, melynek mozaikpadlózatát megtalálták, rekonstruálták, majd a jeruzsálemi Izrael Múzeumban az állandó kiállítás részeként, közkinccsé tették. (5)

E grandiózus mozaiksorozatból, mely az ókori zsidóság művészetének kivételesen értékes remeke, három motívumot emelek ki:

1. Menóra 2. Zodiákus kép 3. Bibliai jelenetek

1. Menóra

”...מְנוֹרָה שֶׁל אֵשׁ יֵרְדָה מִן הַשָּׁמַיִם וְרָאָה מֹשֶׁה וְשָׁעָה כְּמוֹתָה...”

(.בתוכות עז.)

A Mindenható megmutatta világítótest alkotásának bibliai forrása Mózes II. könyvében található. (6)

Becélél, az ókori zsidóság első iparos, művésze, a mindenkori zsidóság szellemi ideálját és eszményét megfogalmazandó, egyszerű, de nemes anyagból készítette el a *Menóra* néven ismertté vált világítótestet. A *Menóra* egyike a legősibb zsidó szimbólumoknak. *Menóra* állt a pusztai Sátor-Szentélyben és mind az első, mind a második jeruzsálemi Szentélyben. A *Menóra* jelképe feltűnik az ókori júdeai és római katakombákban, valamint a diaszpórák emlékhelyein, például: Pannóniában. Az elmúlt 2000 esztendő viharos zsidó történelmének szinte nincs olyan országa, amelynek zsinagógaiban ismeretlen e jelkép. A *Menóra* elsődleges feladatát biblikus relációk határozzák meg, de allegóriája egyértelműen szólt minden emberhez. A *Menóra* feladata, hogy fényt adjon a sötétségben, reményt a reménytelenség óráján, bizakodást a kételkedés pillanataiban. Ez a fény soha nem égetett, de bársonyos melegével, a hit, a megnyugtató képességével és az áhitat melegségével crót adott a

lankadónak. A nemes fényt adó *Menórát* elrabolták, eltűnt. Mindig mindenütt kerestük. Vajon megtaláljuk egyszer?

A szobrász: Benjámin Elkána, a Knesszettel szemben álló *Menóráján* bronzba öntötte a zsidó történelem legdrámaibb fejezeteit. Népünk históriáját s benne a mi életünket is bevilágítja, áldó fényével bearanyozza a *Menóra* világossága. (7) Álltál már előtte? Megérintett Téged is a zsidó géniusz áhítata? A *Menóra* árnyékában is fényben állunk.

2. Zodiákus kép

”...שנים עשר מולות בראחי ברקיע ועל כל מול מול בראחי לו שלשים חיל...”

(Talmud, Beréchet 32a)

A cipóri zsinagóga második egysége az ókori, illetve kora középkori zsinagógák ismert motívumait, az asztrológia nemzetközileg ismert stílusjegyeit tartalmazza. A zodiákus jelkép egyáltalán nem volt idegen a korabeli zsidóságtól, hiszen nyomon követhetően megjelenik – többek között – Chámát-Tverjá, Bét-Álfá, Náarán vagy Uzfijá zsinagógáinak padlózatain is. (8)

A középkori zsidó filozófiai gondolkodásról szóló legutóbb megjelent magyar nyelvű könyvben így ír a francia szerző: „Az asztrológiai hagyományokból azt válogatták ki, ami céljaiknak a legjobban megfelelt. Olykor egyéni módon alkalmazták a bevett alapelveket. Ami zsidónak mondható, az az asztrológia zsidó filozófiai rendszerekben való alkalmazása. Illetve az asztrológiai érvek használata egy-egy adott kérdés kapcsán. Maga az asztrológia egyetemes tudomány maradt.” (9)

A zodiákus kép internacionális szimbólum, amely gyakran partikuláris-helyi jelleggel kiszínesedik, mintegy szimbolizálva a befogadó kultúrák és a zsidó hit, vallás, valláskultúra egymást megtermékenyítő szimbiózisát. Igaz ez az ókori és a legújabb kori zsidó történelemben. Napjaink istenadta csodája, ahogy a több mint száz országból hazatért zsidók felelősséggel őrzik a saját – a befogadó országok és a helyi zsidóság együttéléséből született – kultúrájukat. S e szívárványkoszorúból születik meg *Medinát Jisráél*, Izrael Állam egyedi, lenyűgöző bájt sugalló hangulata.

S igaz ez a diaszpórában élő zsidók napi életében, akik a szülőföld világát, történelmét, nyelvét, szokásrendszerét Izrael istenhitével és Cion szeretetével egyesítik. E harmóniateremtés ősi vágy, állandóan izzó (láz)álmom, néha – beteljesületlen – plátói szerelem. Úgy lehet azonos mindenki önmagával, hogy nem kívánják a több ezer év megszentelte hagyományát feladását. Integráld, integrálhasd lelki és szellemi valódba mindazt, amitől egyszerre lehetsz magyar-zsidó vagy zsidó-magyar, szlovák-zsidó vagy zsidó-szlovák, román-zsidó vagy zsidó-román. Folytathatnánk a sort... A XXI. század zsidóságának egyik legnagyobb kihívása e szintézisteremtés. Kényszer és lehetőség egyszerre.

3. Bibliai jelenetek

”...תהא מוכר להם אותה העקרה ותתמלא עליהם רחמים...”

(בראשית רבה, נו י')

A Mindenhatótól származó, a Tőle kapott, Mózes és a kiválasztott követők által átörökített, epikus törői szöveg képi megfogalmazása tárul a néző elé, aki megtekinti a cipóri mozaik harmadik egységét. Ígéret és megváltás dilemmája rajzolódik ki. (10)

A Cipóriban lévő, szentírási ihletettséggű, elbeszélő jellegű ábrázolások Ábrahám ősatyjánk életéből vett jeleneteket ábrázolják. Az ábrahámi életút a maga küzdelmeivel, rendíthetetlen hitével, a mindenkori újrakezdés képességével, bölcs mérlegelésével, példamutató családszeretetével ideálja lehetett a különböző korok zsidóságának. Az ő élete maga az ígéret. Aki tizenhét évszázaddal ezelőtt belépett e galileai zsinagógába, vajon mit érezhetett? Ahonnan érkezett, az maga a biblikus milió. Ahová érkezett, az az istentisztelet helyszíne, megteremtője hón áhított, transzcendens pillanatoknak. Atmoszférájában, fenségében, a történelem múltó pillanatában megérintette a Szentírás. „A »Szentírás« tisztán tartalma fennkölt szellemének és népművelő hatásának köszönheti, hogy a zsidó nép önként fogadta el a magán- és a közélet normájául, anélkül, hogy magasabb rendű hatóság vagy papság kényszere közrejátszott volna. Át volt hatva a bibliai nép attól az érzéstől, hogy »az az ige, melyet én (Isten) parancsolok neked, nem emberfölötti és nem távol álló, nem az égben van, hogy mondhatnád, ki megy érte az égbe, hogy elhozza és kihirdesse, hogy aztán megtartsuk..., hanem közel van hozzád nagyon, szádban és szívedben van, hogy megtartsad.« (M.V. 30,11-14) Az első demokratikus alkotmánnyal állunk szemben, melyet méltán megillett a »Szövetség könyve« elnevezés. (M.V. 31,36) (11)

A Szentírás s ezen belül a Tóra tanítása mindennapunk része, megújulni kívánó zsidóságunk szellemi bázisa. Történelmi híd, amely több évezred zsidó történelmét összeköti napjaink feladatával. Maga az ősi forrás, amelyből merítünk, s amely tudással oltja az emberek szomját. Isten adománya, a remény, a fundamentum. Fény. Honi kultúra. Tóra.

E hármasság az, melyet testvéreink figyelmébe ajánlok. A Menóra fénye világítson együtt szülőföldetek kultúrájával, s a Tóra több ezer éves betűje, tartalma és üzenete adja néktek a hit megerősödését. Így váljunk mi is részeivé a zsidó hagyomány több ezer éves láncolatának. Imáink e megszentelt helyén szálljon áldás-kérésem e közösség tagjaira és Izrael összességére.

JEGYZETEK

1. Mózes III. 26,3-4.
2. M.III. 26,11.
3. Feltehetőleg már az i. e. III. században voltak zsinagógák, azonban ezek nem az ima központi helyének számítottak, hanem elsősorban közösségi épületeknek.
4. Weiss, Zeév–Netzer, *Ehud. romise and Redemption. A Synagogue Mosaic from Sepphoris*. Jerusalem, 1996.
Cipóri, latin nevén Szephorisz, a II. Szentély, valamint a Misna és a Gemará korszakának nagy jelentőségű települése. A kompetens korabeli források megállapítják, hogy a városban 18 zsinagóga működött, s szó van a helyi színház építményéről. Helyt adott a Szinhedrionnak is. Az arab hódítás korában már csak két zsinagógája és két tanháza maradt. Mintegy kétezer év változatos történetének része, hogy Mosáv Cipórit 1949-ben alapították.
A város kultúrtörténetéről lásd:
– Weiss, Zeév: *Cipori*. Jerusálájim, 1994.
– Neumann, J.: *Cipori bitkufát hámisná*. Jerusálájim, 1993.
– Czuk, C.: *Cipori uszevivotehá*. Jerusálájim, 1995.
5. A zsinagógát a III-IV. században építették Cipóriban.
A III. század első harmadában 17 évet élt itt Rabbi Júda Hánászi, és itt fejezte be – valószínűleg i. sz. 200 körül – a Misná kodifikációját. Tanházát Bét Midrás Hágádolnak nevezték. A klasszikus irodalomban Cipóri nevét Josephus Flavius említi meg az *Antiquitates*-ben (XIII. 338).
A Talmud Megila traktátusa (6b) így ír:
”ולמה נקרא שמה ציפורי - שיושבה בראש ההר כצפור.”
- A Misna és a Talmud idejében olyan kiemelkedő személyiségek telepedtek le Cipóriban, mint Rabbi Elázár ben Azárjá és Rabbi Jozsef ben Cháláftá. A város a Szinhedrion székhelye maradt a III. század második feléig.
6. „És készíts színarany lámpatartót, vertművű munkával készüljön a lámpás, törzse, csövei, kelyhei, bimbói és virágai egy darabból legyenek.” (M.II. 25,31)
7. Benjámin Elkáná, Angliába emigrált, Németországban született zsidó szobrász, aki a Brit Parlament felkérésére és megbízásából készítette el a modern Izrael egyik művészi szimbólumát, az 1956-ban átadott, a Kneszet előtt álló Menórát.
A Kneszet Menórájáról lásd: Bar-Asher, Yoseph: *The History of the Jewish People in Seven Branches*. Jerusalem, 1998.
8. Hachlili, R.: „*The Zodiac in Ancient Jewish Art: Representation and Significance*” – Bulletin of the American Schools of Oriental Research, 228. 1977. pp. 61-77.

9. Sirat, Colette: *A zsidó filozófia a középkorban a kéziratok és nyomtatott szövegek alapján.* Logos Kiadó, Budapest, 1999. p. 89.
10. Weiss, Zeév–Netzer, Ehud: *Promise and Redemption. A Synagogue Mosaic from Sepphoris.* Jerusalem, 1996. p. 25.
11. Fényes Mór: *Szentírásunk.* Zsidó Történelmi & Irodalmi Társaság, Országos Rabbiképző Intézet, 2. (reprint) kiadás, Budapest 1999. pp. 39-40.

„EGY NÉP – EGY SZÍV”

Elhangzott Debrecenben, a Kápolnási utcai zsinagógában
 „Helyünk a világban” – Zsidó Hitközségek III. Nemzetközi Tanácskozásán
 2001. május 11.

Egy régi, de mégis új hangvételű modern izraeli textus jut eszembe, amikor ismét együtt látom a jelenlévőket. E klasszikus ihletésű szöveg így hangzik a szent nyelven:

”עם אחד - לב אחד”

„EGY NÉP – EGY SZÍV”

Ezt az – immár klasszikussá nemesedett – mondatot idézem, hiszen egy szív, egy közös érzelem gyűjtötte össze az Örökkévaló egyetlen népének nyáját a környező országokból és Magyarország különböző városaiból, hogy együtt, közös imádsággal és tanulással köszöntsük egymást, az örök zsidó megújulást.

Drága Testvéreim!

E pénteki napnak, tehát zsinagógai értelemben annak a napnak, amely már mögöttünk van – a sábát bejövetelével már az ünnepnapot köszöntjük –, különleges jelentősége volt a zsidó hagyományban, mert e pénteki nap volt *Lág báomer*, az ómer számlálásának 33. napja.

Ünnepnap. Ünnepnap, amelyre vonatkoztatható az a mondat, amelyet holnap délelőtt szerte a földön felolvasunk zsinagógáinkban. Mózes III. könyvének 23. fejezetéből a 4. mondat, Emor heti szakaszának jellegzetes mondata:

”אלה מועדי ה' מקראי קדש אשר-תקראו אחם במועדם.”

„EZEK AZ ÖRÖKKÉVALÓ ÜNNEPNAPJAI, SZENT GYÜLEKEZÉSEK EZEK, AMELYEKET HIRDESSETEK MEG IDEJÜKBEN.”

A mondat központi eleme a “**מועדי ה'** - az ÖRÖKKÉVALÓ ÜNNEPNAPJAI. A fogalomnak természetesen megvannak a klasszikus előképei-párhuzamai, azaz Ros Hásáná, Jom Kipur, Szukot, Sávuoit stb.

Ha szabad a rabbinak e helyen, Debrecen közösségében egy kissé profanizálni a klasszikus szöveget, akkor azt mondhatom, ez az együttlét, amikor tizenhét különböző zsidó közösség tagjai jönnek ide, szintén “**מועדי ה'** – az ÖRÖKKÉVALÓ ÜNNEPNAPJAI. Immár harmadik esztendeje Peszách és Sávuoit között összejövünk, hogy tanuljunk egymástól, hogy tanítsunk, s egyben hálatelt szívvel forduljunk az Örökkévalóhoz, a meg-megújuló örök csodáért, hogy több mint öt évtizeddel a Holocaust után újból élhetünk. Élünk, és együttesen szeretnénk újraszervezni a holnapot, a jövőt.

A zsidó közösség fennmaradásának, drága testvéreim, alapvető feltétele a gáluti életben, a szétszórásban a **חמישה חומשי תורה** - a Tóra, azaz MÓZES ÖT KÖNYVE, a Pentateuch. Mindannyiunk számára különleges áhitat, ha szombat reggel kivesszük a frigszekrényből a Tórát, hozzáérhetünk, és egy csókot lehelhetünk legszentebb könyvünkre.

A Tórát felviszik a tóraolvasó emelvényre, s ott fektetett formában helyezik el, szövegét felolvassák szombaton, ünnepeken, illetve hétfő és csütörtök reggel. Teszik mindezt az áskénáz, tehát az európai zsidó közösségek tagjai. A szfárádi, nem európai, hanem főleg észak-afrikai (Marokkó, Algéria, Egyiptom) vagy Ázsiából (Szíria, Libanon, Irak, Irán) származó közösségek a faburkolatú Tórát nem fektetett formában, hanem álló helyzetben olvassák.

Életemben egyszer azonban láttam áskénáz templomban szfárádi Tórát. 1979-ben az Egyesült Államokban, New Yorkban jártam, ahová egy illusztris zsinagóga, a Park East Synagogue kiváló rabbija hívott meg, hogy prédikációt tartsak ott. E zsinagóga aulájában található egy nyitott, XIV. századi Jemenből származó Tóra. A magamfajta kutató ember ilyenkor ránéz a szövegre, és valamilyen „üzenetet” keres benne. A részlet, amelynél nyitva volt a pergamen: József közismert története, amikor édesapja elküldi testvérei után, és nem találja őket. Akkor József így szól:

”...**את-אחי אנכי מבקש...**”

„...TESTVÉREIMET KERESSEM ÉN...”

(M.I. 37,16)

Ott állva a Park East Synagogue-ban úgy éreztem, hogy hozzám szól a szófér által 700 évvel azelőtt leírt örök értékű, több ezer éves szöveg: a testvéreket keresni kell. S ha az ember keresi, előbb-utóbb megtalálja, mert összeköti őket valami megmagyarázhatatlan érzés. Az Írás, a Tan, a spiritualitás iránti elkötelezettség.

Honnan ered ez a vágy, ez a szeretet, ez a „transzcendens szerelem”, amely szívünkben a Tóra iránt lángol?

Ebben az esztendőben is hallgatóimnak több talmudi tételt, injánt tanítottam, s ezek közül Megilá traktátusának 9a lapja többek között arról beszél, hogyan és

milyen körülmények közepette fordították le a Tórát, a Tóra héber szövegét görög nyelvre.

Kitekintettünk az apokrif és pseudo-epigrafikus irodalom remekeire, így az Aristeász levélre is. A szakirodalom szerint ez az egyik forrása a *Targum siviim*-nek, a Szeptuagintának, a Biblia görög fordításának. A levél szerzője II. Ptolemaiosz Philadelphosz király (i. e. 285–247) egyik tisztviselője, Ariszteász leírta a Szentírás görög fordításának, a Szeptuagintának (rövidítve: LXX) keletkezési történetét.

A Talmud, Megilá traktátusa (9a) a zsidó hagyományt írja le, a fordítás kortörténeti hátterét s az értékes információkat rejtő több ezer éves talmudi textust.

”מעשה בחלמי המלך שכינס שבעים ושנים זקנים והכניסן בשבעים ושנים בחים
ולא גילה להם על מה כינסן. ונכנס אצל כל אחד ואחד ואמר להם: כתבו לי
תורת משה רבכם, נתן הקדוש ברוך הוא בלב כל אחד ואחד עצה, והסכימו
כולן לדעת אחת.”

„TÖRTÉNT TÁLMÁJ KIRÁLY (Ptolemaiosz) IDEJÉN (I. e. III. század). AZ URALKODÓ ÖSSZEGYŰJTÖTT 72 ZSIDÓ TUDÓST ALEXANDRIÁBAN, AKIKET 72 EGYMÁSTÓL ELKÜLÖNÍTETT TEREMBEN HELYEZETT EL. NEM MONDTA EL AZONBAN NEKIK, HOGY MIÉRT CSELEKEDETT ÍGY. AMIKOR MIND A 72 TUDÓS A HELYÉN VOLT, A KIRÁLY BEMENT HOZZÁJUK, ÉS AZT MONDTA: ÍRJÁTOK LE NEKEM MÓZESNEK, A TI TANÍTÓ-MESTERETEKNEK A TÓRAJÁT! ÉS AKKOR ISTEN CSODÁT TETT, ÉS MINDEN EMBER SZÍVÉBEN KÖZÖS ÉRZÉST, GONDOLATOT ÉBRESZTETT, ÉS MIND A 72 TUDÓS AZONOSAN FORDÍTOTTA LE A TÓRÁT.”

Eddig a görög fordítás keletkezésének talmudi-történelmi háttere. Számunkra azonban elsősorban ez nem história, hanem erkölcsi tanulság. Emeljük ki az előbbi mondatot:

”...נתן הקדוש ברוך הוא בלב כל אחד ואחד עצה...”

„...AZ ÖRÖKKÉVALÓ KÖZÖS ÉRZÉST, GONDOLATOT ÉBRESZTETT SZÍVÜKBEN...”

Így voltak képesek egyformán gondolkodni, egyformát alkotni, valami újat létrehozni.

Tizennyolc különböző közösségből érkezettek ide ugyanezzel a céllal. Hogy szívetekben a zsidóság újraépítésének közös gondolatát, a zsidóság iránti elkötelezett érzelmet fogalmazzátok meg. Mert ez az a vallás, ez az ideológia, ez a szellemiség kultúrtörténetének az irányzata, amely kitörölhetetlen volt és maradt. Röpködhetnek ránk a Scud rakéták, terrortámadással riogathatják a gáluti zsidóság templomait, a szélsőséges fundamentalizmus rettegésben tarthatja népünket, az intifáda árnya boríthatja Atyáink földjét, vitathatják újra tőlünk örök fővárosunkat: Jeruzsále-

met, áradhatnak felénk különböző ordas eszmék, elhangozhatnak a mai nap is olyan mondatok, amelyek zsigereinkre hatnak, de mi tudjuk, hogy egy a szívünk és egy a gondolatunk. Túllép téren és időn, túllép politikumon, túllép minden történelmi eseményen, és az embernek lehetőséget, célt ad a mindennapok küzdelmeiben.

Ott New Yorkban, a Park East Synagogue-ban ezt az üzenetet olvastam ki a nyitott Tóra tekerésből.

”...אח-אחי אנכי מבקש...”

„...TESTVÉREIMET KERESSEM ÉN...”

Itt, Debrecenben mi is újból megtaláltuk egymást, a testvéreket. A mai nap is azt bizonyította, hogy megszületik szívünkben a közös gondolat, a teremtés és az újrateemtés készsége és képessége.

עם ישראל חי!

IZRAEL NÉPE ÉL ÉS ÉLNI FOG!

Legyen ez a gondolat, amellyel itt Isten házában köszöntelek Benneteket, kérve Rátok a rabbinikus áldást...

„...MENJETEK, ÉS LÁSSATOK MUNKÁHOZ...”

Elhangzott Debrecenben, a Kápolnási utcai zsinagógában

„Helyünk a világban” – Zsidó Hitközségek

III. Nemzetközi Tanácskozásán.

2001. május 12.

Bizony az ezredforduló vagy századforduló kicsit megzavarta az embert. Nemcsak biológiai ritmusát, hanem gondolkodásmódját is. A kétségek korszakát érzékelik testvéreim is, akik e tanácskozásra Magyarországról, Romániából, Szlovákiából, Ukrajnából, Szlovéniából, Jugoszláviából érkeztek. Szembe kellett néznünk egy új fogalommal, amely ritkán adatik meg. Nemcsak új évszázad, hanem – polgári értelemben – egy új évezred is köszöntött reánk.

Az új évszázad, új évezred korszakának egyik legnagyobb talánya, kihívása, találmánya, reménye (?), tragédiája (?) a telekommunikációs forradalom, amely még a korábbi évtizedek terméke, s amely valamikor elképzelhetetlen, mi több felfoghatatlan volt. A sci-fi írók képzelete eltörpül a komputerizáció mellett. A mai internetes világban minden megváltozott. A demokratikus világban gyakorlatilag határok szinte csak formális és helyrajzi értelemben választanak el. Ami ma itt történik, az pár perc múlva a világ másik részén is tudott, ismert és publikus.

Az áramló információmennyiség magába foglalja a torzulás lehetőségét, s nagyon gyakran az objektivitás hiányát is. Jómagam is nap, mint nap kitekintek az internetre, és informálok, mi újság a világban. Az utóbbi időben nagyon sok olyan – Izraellel kapcsolatos – hír érkezik hozzánk, amely valóságtartalmat torz formában hordoz.

A világ sok mindenben nem változik!

Nem olyan régen ismét egy ilyen torzított internetes hír került a szemem elé: „Szörnyű események történtek ismételen Gázában”. Aktuálpolitikától függetlenül Gáza – bibliai konnotációban is – ismert topográfiai egység, az Egyiptom és a mai Izrael között elhelyezkedő kis terület, héberül: Azá.

Ismerjük a Bibliából, hiszen már Mózes I. könyve (10,19) foglalkozik Azával:

”ויהי גבול הכנעני מצידן באכה גררה עד-עזה באכה סדמה ועמרה ואדמה
וצבים עד-לשע.”

Sámson története is jól ismert, akinek szoros kapcsolata volt e hellyel (Lásd. Bírák 16,1-2)

Megemlítik az egyiptomi, az asszír források, és a híres, 1887-ben előkerült Tell el-Amarna-i levél is. Korábban egyike volt az öt filiszteus városnak, azonban Dávid király idejétől már izraeli város.

Azával sokszor foglalkozik a politika, és sok helyütt foglalkozott a modernkori tudomány. Jozsef Náve izraeli archeológus *Köveken és mozaikokon* című könyvében is ír e térségről. A szerző az ókori zsinagógák arameus és héber nyelven írott szövegeit elemezve a könyv 90. oldalán az Áza címszó alatt a következőket írja:

„A XIX. században már feltártak Azában olyan zsinagógát, zsinagógamaradványt, amelyen héber, görög, arameus felirat volt. Az itt megtalált, napjaink Bibliával foglalkozó tudományos irodalmából jól ismert ázai zsinagóga 508-ból, a polgári időszámítás szerinti VI. századból való.” Az ázai az egyetlen olyan zsinagóga a világon, ahol a mozaikpadlózatán – a nonfigurativitás elvének ellentmondva – egy bibliai személyiség profilja rajzolódik ki. Egy olyan emberé, akinek a kezében hárfá van. A klasszikus – nem zsidó – irodalomból persze tudjuk, hogy Orfeusz játszik hárfán, és zenéjével megszelídíti az állatokat. A héber szövegek azonban feloldanak képtitkokat, eloszlatnak misztériumokat, nagyon gyakran eligazítanak. Hogy az ázai zsinagóga profilja Dávidé és nem Orfeuszé, azt a korabeli mozaikművésztől tudjuk, aki apró kövekből rakta ki héber betűkkel a Dávid szót a zsinagóga padlózatára.

ד-ו-ד

(Igen, *jod* betűvel írták le Dávid nevét.) A VI. században nem félték portrét ábrázolni, Dávidét – a hárfásét, Dávidét – a királyét, Dávidét – a zsoltárköltőét, aki hangszerezen játszott.

Dávid király a zsidóság történetének egyik legnagyobb személyisége. Dávid, Izrael királya, a költő, a zsoltárok ihletője. Dávid a katona, a harcos és Dávid, akiről azt mondja a hagyományos irodalom:

מלך בשר ודם

húsból, vérből teremtett ember, a maga minden emberi gyarlóságával.

Amiért Dávidról, a zsidó történelem egyik legszeretettebb hősről beszélek, akinek életét átlengő ággadá-álom örök értékű üzenettel bír. A technika bearanyozta-beárnyalta világban is téren és időn felül álló tanítást ad. Biztatást a bizonytalansággal, néha félelemmel, néha reménytelenséggel teli korban. A mai alkalommal a Talmud, Beráchtot 3b traktátusából idézek.

”כבוד היה תלוי למעלה ממטחו של דוד, וכיון שהגיע חצות לילה בא רוח צפונית ונושבת בו ומגנן מאליו, מיד היה עמוד ועוסק בתורה עד שעלה עמוד השחר. כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו, אמרו לו, אדונינו המלך, עמך ישראל צריכין פרנסה. אמר להם: לכו והתפרנסו זה מזה.”

„DÁVID IDEJÉBEN, AMIKOR A KIRÁLY PIHENNI TÉRT, AZ ÁGYA FÖLÖTT FEL VOLT FÜGGESZTVE EGY HÁRFA. AMIKOR ELJÖTT AZ ÉJFÉL, ÉSZAKI SZÉL TÁMADT. ÉS EZ AZ ÉSZAKI SZÉL ÁLDOTT LELKÜLETÉVEL MEGJELENT OTT A MAGASSÁGBAN, HOZZÁÉRT A HÁRFÁHOZ, ÉS A HÁRFA MAGÁTÓL ELKEZDETT ZENÉLNI. ABBAN A PILLANATBAN, AMIKOR MEGHALLOTTA A ZENE CSODÁLATOS HANGJÁT, ÁLMÁBÓL FELÉBREDT DÁVID KIRÁLY, ÉS AZONNAL ELKEZDETT FOGLALKOZNI A TÓRÁVAL, A TANÍTÁSSAL MINDADDIG, AMÍG FEL NEM JÖTT A HAJNAL. S AMIKOR FELJÖTT MÁR A HAJNAL, ODAMEN-TEK HOZZÁ IZRAEL BÖLCSEI, ÉS ÍGY SZÓLTAK HOZZÁ: URUNK, KIRÁLYUNK! A TE NÉPEDNEK, IZRAELNEK MEGÉLHETÉSRE VAN SZÜKSÉGE. ÍGY SZÓLT AKKOR DÁVID: MENJETEK ÉS LÁSSATOK MUNKÁHOZ AZONNAL MINDANNYIAN!”

Eddig a talmudi üzenet. Hiszen az internet korszakában is, az információk gyakori torzulásának korszakában az ember próbál a kompetens, a tradíció tisztelő, a hiteles forráshoz fordulni és érezni, kiérezni belőle az aktuális üzenetet. Akivel üzen, Dávid király különböző fogalmak egymás mellé tételével. A kinor, a hárfa, amely megtestesíti a művészetet, magát a szépséget, az erkölcs szféráját, amelyet **רוח צפונית** az északi szél, az Isten adta szél megpendít, és az embert belső inspirációra, asszociációra, gondolkodásra készítet, megihlet. S amikor megszólal benne ez a belső hang: **ועוסק בתורה** foglalkozzék a Tórával, foglalkozzék hitünk alapvető törvényeivel, a vallási élet Isten szeretetének minden egyes aprólékos, de megalapozott részletével, mert ez meggyőződésünk, világlátásunk alapja. Hogyan is olvassuk a Dávid által írt zsoltárban?

”...ראשית חכמה יראה ה...”

„A BÖLCSESSÉG ALAPJA AZ ISTENFÉLELEM...”

Nagyon nehéz tanulni és tudni hit nélkül. Ha megszületik benned a belső ihlet, az artisztikum iránti vágy, az erkölcs iránti elkötelezettség, foglalkozz a Tórával, a tudománnyal, mélyedj el benne, és ha a kettő egységet alkot, akkor:

”...לכו והתפרנסו זה מזה...”

„...MENJETEK ÉS LÁSSATOK MUNKÁHOZ!”

Menjetek és lássatok munkához, mert az Isten adott néked munkát itt e földön, szellemi és fizikai, s azt jól végezni, az egyik legnagyobb küldetés.

A **שלושה רברים** hármassága, a kinor által szimbolizált artisztikum és etikum, az Isten áldotta torai fenség, a mindennapi munkával különleges szimbiózisra léphet. Az istenhit védelmében, napfényében sugárzásában.

Amikor néhány perccel ezelőtt Dávid zsoltárait mondtuk el, és néhány perc múlva újból Dávid zsoltáiraival fejezzük be imádságainkat, érdemes többek között erre, a gázai zsinagógában először feltüntetett, de mai napig imádságainkban is minden nap megjelenő egyik legnagyobb zsidó történelmi személyiségre, Dávid királyra gondolnunk, kinek üzenete hozzánk, a XXI. század elejének emberéhez is szól. A Midrás Tánchumában (Ekev 1) kifejecesedik a nemes egyszerűségű gondolat:

”דוד משבח את רברי התורה.”

Hallgattassék meg imádságunk, a Világ Alkotója nyissa meg kapuit fohászuk előtt, s részesítse mennyei áldásában e közösséget.

יברכך...

„ÉS AKKOR HALLOTTA A HANGOT...”

Elhangzott Debrecenben, a Kápolnási utcai zsinagógában
 „Testvéreinket keressük” – Zsidó Hitközségek
 IV. Nemzetközi Tanácskozásán.
 2002. május 25. – Nászó szombatja

A fény és a derű áhítata lengi át a klasszikus hagyományokat őrző debreceni zsinagógát. Az alapításának 150. évfordulóját ünneplő helyi zsidó közösség ölelő karokkal köszönti a közletről és távolról ideérkező 18 testvérközösség delegátusait. A mosoly az arcokon és az újbóli találkozás felejthetetlen öröme még szebbé teszi a péntek este egyébként is varázslatos áhítatát. Együvé tartozásunk érzetét megerősíti, egyedi álmainkat füzérbe fogja az ősi héber nyelv ódon, de mindig megújulni képes zeneisége. A holnap délelőtti hetiszakasz – Nászó – egyik mondatát idézem:

”...וישמע את-הקול מדבר אליו מעל הכפרת אשר על-הארץ העדת...”

„...ÉS AKKOR HALLOTTA A HANGOT, AMINT SZÓT IDÉZETT HOZZÁ
 A FÖDÉL FELŐL, AMELY A BIZONYSÁG LÁDÁJÁN VOLT...”

(M.IV. 7,89)

„...ÉS AKKOR HALLOTTA A HANGOT...”

Örök emberi feladat, örök zsidó kötelesség, álom és reménység meghallani a hangot. A hangot, amely hozzád szól, a hangot, amely a magasságok felől a te lelkedhez is eljut. A hangot, melynek ritmusát a szív dobbanása élteti.

A Talmud Hágigá traktátusa (3a) így tanít bennünket:

”מעשה ברבי יוחנן בן ברוקה ורבי אלעזר בן חסמא שהלכו להקביל פני רבי יהושע בפקיעין. אמר להם: מה חידוש היה בבית המדרש היום? אמרו לו: חלמידך אנו, ומימך אנו שוחין. אמר להם: אף על פי כן, אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש, שבת של מי היתה? שבת של רבי אלעזר בן עזריה היתה. ובמה היתה הגדה היום? אמרו לו: בפרשת הקהל. ומה דרש בה? דברים ל”א/ «הקהל את העם האנשים והנשים והטף...» אם אנשים באים ללמוד, נשים באוה לשמוע, טף למה באין? כדי ליחן שכר למביאייהן.”

„TÖRTÉNT EGYSZER HOGY RABBI JOCHÁNÁN BEN BEROKA ÉS RABBI ELÁZÁR BEN HISZMÁ ELMENTEK ÉS MEGLÁTOGATTÁK PEKIINBEN RABBI JÓZSUÁT.

- MI VOLT MA A TANHÁZBAN? – KÉRDÉ A MESTER.
- RABBI ELEÁZÁR BEN ÁZÁRJÁ TANÍTOTT BENNÜNKET.
- S MİRŐL SZÓLT MA A MAGYARÁZAT?
- DVÁRIM KÖNYVÉNEK 31. FEJEZETÉRŐL, AMELY ÍGY HANGZOTT:
»GYÚJTSD EGYBE A NÉPET, A FÉRFIGYAKAT ÉS A NŐKET ÉS A GYERMEKEKET...«.
- VAJON MIRE TANÍT E TORAI SZÖVEG?
- A FÉRFIGYAK AZÉRT JÖNNEK, HOGY TANULJANAK.
- A NŐK AZÉRT JÖNNEK, HOGY MEGHALLGASSÁK A TÓRA SZAVÁT.
- DE MIÉRT JÖNNEK A GYERMEKEK? HOGY JUTALMAT SZEREZZENEK AZOKNAK, AKIK ELHOZZÁK ŐKET.”

Az előbbi idézet utolsó mondatainak következtetése hozzánk szól.

A férfiak azért jönnek, hogy tanuljanak.

Az asszonyok azért jönnek, hogy hallgassák azt. Hogy az appercipiálás misztériumával emeljék és erősítsék az ünnepi hangulatot.

*De miért jönnek a gyermekek, akiknek még bizonytalan a lépésük s járásuk inga-
tag?*

A textus utolsó gondolati egysége egy gyönyörű héber fogalmat takar: „*táf*”. Annyit jelent: *gyermek*. A „*táf*” hangutánzó szó. Annak a lépteit sugallja, aki – mint a gyermek – még bizonytalan. Aki még nem ismeri a helyes útirányt. Akinek szüksége van arra, hogy fogják a kezét.

”כדי ליתן שכר למביאיהן.”

Azért, „HOGY JUTALMAT SZEREZZENEK AZOKNAK, AKIK ELHOZZÁK ŐKET.” !

Drága testvéreim!

Európa e furcsa szegletében, történelmi csapásokkal és időnkénti kreatív korszakokkal teli részén, a polgári időszámítás szerinti harmadik évezred első éveiben is úgy látjuk: egyre több a „*táf*”. Az útját kereső, a hazatérni vágyó, a zsinagógát áhító, Izrael eszmeisége után szomjazó, önazonosságát kereső lélek. Határok elválasztanak bennünket, de imánk összeköt. Esetleg más az anyanyelvünk, ám közösen, azonos nyelven fogalmazzuk újra fohásznunkat. De a XX. század viharos históriája, az egymást követő önkényuralmak – embert, hitet és hovatartozást kiirtani szándékozó világa – sem volt képes megszüntetni bennünk a lángolást. Az olthatatlan szeretetet Izrael iránt, az álmok kavalkádját, melynek közepén Jeruzsálem állt, és Jeruzsálem áll mindörökké. Utódainknak már nem csak álmában jelenik meg Izrael.

Ők Tel-Avivban érezhetik a tenger illatát. Cfáton hallgathatják a kabbala üzenetét. Eilatban, a hotel szobájából a Szináj-hegy irányába emelhetik tekintetüket, ők a Sivatófalat nemcsak megérintik, hanem őrzik is.

Európa e viharvert szegletén, Európa e fenséges részén szinte nem volt olyan város, falu, ahol ne lett volna zsidó közösség. Az Európai Unióba vezető úton nincs olyan város, nincs olyan falu, ahol ne lenne zsidó temető. Elárvult, magára maradt, a múltat őrző. Bennük sírok és sírkövek és a sírköveken beszédes betűk, amelyek nagyobbrészt már olvashatatlanok, mert visszaszálltak az Örökkévalóhoz.

Itt alig van város, ahol ne lett volna iskola. Itt alig maradt város, ahol lenne – mondjuk – vasárnapi iskola, Talmud Tóra.

E vidéken éltek a „csodarabbik”. E vidéken ma alig élnek zsidók, s rabbik. E vidéken mindenki értette az imák nyelvét, a Tóra szavát és gyakran a talmudi tanítást. E vidéken ma alig van olyan, aki elmondaná a halotti imát, a Káddist.

Itt a Kárpátok tövében éltek az „Istenkeresők”. Akiknek emlékét a tragikus történelmi áradat söpörte el.

Láttál már kősvatagban színpompával ékeskedő virágzó faunát? Láttál már sivatagban kőborlásából megtért egyre duzzadó, erősödő vízcseppet? Láttál már betonvárosban a lépcsők közé ékelődő, a fény, a magasság felé kacsintó fűszálat? Kiszámítható-e a természet anakronizmusa, a tragikus történelem ellentmondásossága?

Az elmúlt három generáció alatt majdnem reménytelenné lett e térség egykoron virágzó oázisa. De a kietlenség helyén mintha nyiladozni látszana a – szellemiekben – felszántott vidék. Mintha csöppnyi virág sarjadjon az egykoron terhes és pusztító ideológiákkal barázdált vidéken. Más-más országban, de ugyanazon céllal maga az élet kel versenyre a történelmi örökséggel. S fölötté ott lebeg az isteni glória a Mindenható életben tartó, új életet is teremtő, végtelen szeretete és kegyelme.

A mai ünnepi órán is a szentírási mondattöredék fogalmazódik újra. Keressük a testvéreket, keressük egymást! Keressük a másik kezét. Együtt talán könnyebb, talán kevésbé fájdalmas, talán reményt keltőbb. Imádkozunk és tanulunk. Hiszünk, és ezért tanítunk.

”אם אין אני לי, מי לי?”

”וכשאני לעצמי, מה אני? ואם לא עכשו, אימתי?”

„HA ÉN NEM VAGYOK MAGAMÉRT, HÁT KI TESZ ÉRTEM?
HA CSAK MAGAMÉRT TESZEK, UGYAN MI VAGYOK ÉN?
S HA NEM MOST, HÁT MIKOR?”

(Misna, Pirké Ávot I,14)

Igen, a talmudi és a misnai gondolat értelmében új és új kihívásokkal teli körünkben tanulni kell.

”...וישמע את-הקול מדבר אליי...”

És meghallani a „hangot”.

Vállalni a küldetést önmagunkért, társainkért, valamennyiünkért, és ingatag lépésekkel ugyan, de megérkezni. S nem holnap, hanem ma. Mert holnapután már késő lehet.

”הקב”ה מרלג ומקפץ מכנסת זו לכנסת זו כל כך למה?
בשביל לברך את ישראל.”

„AZ ÖRÖKKÉVALÓ KÖZÖSSÉGBŐL KÖZÖSSÉGBE, ZSINAGÓGÁBÓL, ZSINAGÓGÁBA MEGY. HOGY MIÉRT? HOGY ÁLDÁSÁBAN RÉSZESÍTSE IZRAEL NÉPÉT.”

(Midrás Rábá, Nászó, XI,8)

Ezért az áldásért megszenvedtünk, ezt az áldást végre kiérdemelnénk. Az áldást, amelyet holnap délelőtt zsinagógánkban, zsinagógáinkban felolvasunk, az áldást, amelyet egykoron a főpapok hirdettek.

”...ברוך...”

„AZ ÖRÖKKÉVALÓ ÁLDJON ÉS ŐRIZZEN MEG TITEKET. SUGÁROZTASSA FELÉTEK MENNYEI ARCÁT, S LEGYEN HOZZÁTOK KEGYELMES. ADJON NÉKTEK S A TIÉTEKNEK AZ ÖRÖKKÉVALÓ, A MINDENSÉG ALKOTÓJA NYUGALMAT ÉS BÉKESSÉGET.”

(M.IV. 6,24-26)

Ámen.

„...JOBÉL ÉV LEGYEN NEKTEK”

– A 100 ÉVES SZEGEDI ZSINAGÓGA JUBILEUMÁRA –

Elhangzott a szegedi Új zsinagógában,
a zsinagóga felavatásának 100 éves és a szegedi régi zsinagóga felavatásának
160 éves jubileumi rendezvénysorozatán.
2003. május 16.

Megrendülten állok itt most előttetek, több mint negyed századdal azután, hogy szegedi rabbiként utolsó péntek esti prédikációmát mondtam el. Abban a közösségben, ahol Löw Lipót (1), a magyarországi zsinagógák szószékének magyarázója, Bacher Vilmos (2), a magyarországi zsidó tudomány világitó csillaga vezették e közösséget, és magyarázták Isten ígését a 160 esztendővel ezelőtt felavatott öreg templomban, melynek oldalán ércnél maradandóbb nyomot hagyott az 1879-es árvíz. (3)

Megrendülten állok most előttetek abban a zsinagógában, amelyben a magyarországi neológia legnagyobb személyisége Löw Immanuel (4), a kiváló tudós, zseniális szervező és a löwi életmű osztályosa és folytatója, a később Izraelbe vándorolt Frenkel Jenő (5), majd a háború után az újjászervezés nemes feladatával megbízott, a Soát átélte nemzedék fájdalmát megértő szóval enyhítő, a cionizmus eszméje iránt elkötelezetten érvelő egykori kecskeméti főrabbi, Schindler József állott. (6)

Amikor e szószékről ismételten érzékelem e Ház fenségét, itt látom magam előtt egy letűnt nagy generáció számos tagját, szinte még érzem a zsinagógát körülvevő egykori botanikus kert illatát, az emberek mosolyát, az egykori mártír istentiszteletek újból és újból átélte drámáját, felejteni akaró, de felejteni soha nem tudó zsidó testvéreimet, akik immár csak lélekben lehetnek jelen, mert elszólította őket az isteni akarat. Negyed századdal azután, mégis a hála szavával fordulok a Mennyek Urához, a 100. zsoltár hódoló ígéivel:

„Hódoljatok az Örökkévalónak ti, az egész föld, szolgáljatok az Örökkévalónak örömmel, és jertek ujjongással elibe.”

Az emlékezés köveivel építkezem, az emlékezés köveit rakom egymás mellé, és sorjáznak a gondolatok, fölelevenednek a történelem lapjairól az egykoron tanultak.

”כי-אבן מקיר חזעק...”

„MERT A KŐ A FALBÓL HOZZÁD KIÁLT...” (7)

Az alapításának centenáriumát ünneplő egykori zsidóság Löw tollából emlékkönyvet szentel az akkor 100 éves közösségnek. (8) Ebből kiderül, hogy 1785-ben már nyomon követhető volt az első zsidó család betelepődése. 1787-ben megalapították a Chevra Kádísát, a Szent Egyletet, s 1803-ban már Istennek házat emeltek, az első templomot, a ma is álló öreg templom helyén. (9) S négy évtizeddel később, 160 esztendővel ezelőtt 1843-ban felavatták a klasszicista stílusú, különleges áhítat ölelte zsinagógát, az öreg templomot. E közösség élni akarását bizonyítja az 1843. május 19-én felépített második templom, az 1851-ben létrehozott négyosztályos iskola, ahol öt évtizeddel később már 574 diák tanult. Az épület ma is áll; szomorúan, fájdalommal emlékeztet az egykoron virágzó múltra.

Hol van már az iskola?

Megkopott sárga színe, kiáltó magassága, magányossága arra utal, hogy ott, néhány generációval azelőtt következetes munka folyt. Oktattak, tanítottak, és emberszeretetre, hazaszeretetre, hűsre neveltek. Apropó hűség: az öreg templomban ma is áll a márványtábla, amely emlékezik, emlékeztet arra a 116 hősi halottra, akik az első világháborúban életüket adták e hazáért. A hazáért, amely később a hozzátartozóikat nem védte meg, a hazáért, amely a 40-es években kiteszította őket!

És 1903-ban már állott a nagy templom. A nagy templom a XX. század építészetének, Magyarország építészetének egyik legnagyobb csodája. A Talmud szavát idézem (10):

”... מִי שְׁלֹא רָאָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּבִנְיֵנוּ לֹא רָאָה בֵּן מִפְּאֵר מַעֲלָם...”

„AKI NEM LÁTTA A JERUZSÁLEMI TEMPLOMOT, AZ EGYKORI SZENTÉLYT, NEM LÁTOTT FENSÉGES ÉPÜLETET SOHA ÉLETÉBEN...”

A talmudi mondatot nem profanizálva, de átültetve a mai korra s világunkra, talán nem túlzás, ha azt mondom: aki nem látta a szegedi zsinagógát, nem látta a XX. század egyik legszebb építményét. A zsinagógát, amelyet Löw Immánuel álmodott meg, és Baumhorn Lipót kivitelezett. (11) A zsinagógát, amelyet mintegy négy évtizeden keresztül minden péntek este megtöltöttek a hívek. Ahol a már teljes mértékben emancipálódott szegedi zsidóság hagyományait őrizve és gondozva kinyitotta kapuit a világ felé. A zsinagógát, amelyben a Biblia nyelvén és magyarul egyaránt a legfontosabb parancsolatok egyike fogadja a hívőt, az odaérkezőt, a mai napig ékesen csillogó torai mondattal.

„Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat ” (12)

Löw hitéből és meggyőződéséből adódóan hirdette e gondolatot és a mögötte lévő eszmeiséget, még akkor is, amikor 1944-ben Budapestre deportálják az akkor 90 éves főrabbit, az egykori felsőházi tagot. E zsinagóga minden ízében a Szentföld hangulatát és a zsidó gondolatvilágot hivatott érzékeltetni. E kövek hordozzák magukon a biblikus áhítatot, a szent szöveg misztériumát. E kövek ölelik körül az emelkedett szimbolikával reprezentáló ablakokat, bemutatva ünnepeink világát a

zsidó gondolatok sokszínűségét, közösségünket, de az egész emberiséget is szolgáló szimbólumrendszerét. (13) E zsinagóga kegyeleti hangulatot árasztó aulájában más jellegű „köveket” is találunk. Két szimbolikus márványkoporsót s vele szemben márványtáblákat, rajtuk több ezer név: azon áldott emlékü testvéreink neve, akik a II. világháború poklában életüket adták zsidóságukért, akik mártíriumot szenvedtek, akiket nem védett meg senki. Amikor szégyenkezve visszavonult az oltalmat nyújtó kéz, amikor a Szeged város polgárisodását jelentős mértékben elősegítő szegedi zsidók gyerekei nem találtak védelmet, és osztályrészük a kimondhatatlan szó, a *gázkamra* lett. (14)

És beszélnek a „kövek” itt bent a templomban is, emléket állítva Birnfeld Sámuelnek a zseniális, mártíriumot szenvedett, Szegeden született, de rabbi állást soha nem kapott, egykori rabbira, aki költő, író, illusztrátor, fordító volt egyszerre, és aki a mattersdorfi haláltáborba két kötetet vitt csupán, a Szentírást és Petőfi Sándor összes költeményeit. (15) És emlékeztet a „kő” fiatalon elhunyt drága barátunkra, Zucker Istvánra, Szeged egykori rabbijára, akit harmincnégy évesen szólított el a gyilkos halál. (16)

Lassan kirajzolódnak a rekonstrukció „kövei”, amelyek a megújulást sejtetik, hiszen ezen a helyen éltették és megvalósították Isten ígését, hallgatták Lamberg Mór a csodahangú cházán, a bel canto tenor énekét, később nagy tehetségű lánya, Rózsa virtuóz orgonajátékát. (17) Ebben a Szentélyben immár 100 esztendeje, a „nagyünnepeken” és szombaton, emberi alázattal fordultak a hívek a Mennyek Urához. Olvasták a Tóra ezerszer magyarázott szavait. E helyen sok százan kötöttek házasságot, és bár-micvá ifjúként ékes hanggal interpretálták a Magasságok felé:

„Áldott legyen az Örökkévaló, aki kiválasztott bennünket az összes nép közül.”

És ez a ház adott otthont a Holocaust idején a zsidó közösség megmaradotainak. Még most is emlékként, itt figyelmeztet bennünket a zseniális fotós, Liebmann Béla fényképe a megszentelt templomról, 1944-ből. (18)

A templom áll és emlékeztet. A templom áll és figyelmeztet. A templom áll, és fájdalommal telített emlékeket ébreszt. A Löw által megálmodott botanikus kertet, amely körülölelte a templomot, már elsodorta az idő. E közösség centrumát képező zsinagóga, amíg áll, muzeális érték. Amelyből talán nem lesz múzeum, mint a magyarországi vidéki zsinagógák egy jelentős részéből. Amelynek fiatal és tehetséges rabbija és kántora van újból, és világi vezetése is arra törekszik, hogy élet szülessen ismét zsinagóánk imával megszentelt falai között.

Holnap délelőtt *Behár* hetiszakaszát olvassuk fel. Mózes harmadik könyvének utolsó előtti szidráját. Ebből idézek:

”וקרשתם את שנת החמשים שנה, וקראתם דרור בארץ, לכל-ישיבה,
”וכל הוא תהיה לכם ושבתם איש אל-אחוזו, ואיש אל-משפחתו תשב.”

„SZENTELJÉTEK MEG NEKEM AZ ÖTVENEDIK ESZTENDŐT ÉS HIRDESSÉTEK A SZABADSÁGOT ORSZÁGUNKBAN. A JOBÉL ÉV LEGYEN AZ NEKTEK ÉS TÉRJEN VISSZA MINDENKI BIRTOKÁHOZ.” (19)

A *jobél* szóból származik a magyar nyelvben a *jubileum* szó. A tórai előírás szerint ekkor, a *jobél* évben, *szabadságot* kellett hirdetni.

A דרור annyit jelent: szabadság. A szó két másik jelentését is ismeri a hagyomány. Az első: *dror = fecske*. A szárnyalás, a törekvés a magasságok felé, a transzcendentális távlatok megismerésére. A lélek származási helye felé való törekvést, így az Isten keresését, a mind magasabbra szárnyalást, ahogy a latin mondás tartja: *sic itur ad astra*.

A *dror* szónak másik jelentése = *keserűség (már dror)*. (20) A szenvedés keserűség is lehet, amely nem a szabadság, hanem a szabadosság függvénye. Az ember kezében a választás, hogy a *dror* kifejezésének alaptézisét, a szabadságot, milyen konnotációban magyarázza, értelmezi, interpretálja, valósítja meg. Hiszem most a kétszeres *jobél*-en, azaz kétszer ötven esztendő jubileumon, a századik évfordulón, hogy a szabadság eszménye beteljesedik, kiszélesedik, megvalósul. Választ ad a XXI. század első évtizedeinek kihívására. Rendíthetetlenül vallom és hiszem, hogy lesz imára szomjazó lélek a zsinagógában, mert: „...nem szunnyad, nem alszik Izraelnek őrzője” (21).

Amikor szentségünk országában, a modernkori Izraelben még mindig tombol a terror, amikor – s ez napjaink híre – Londonban megszenteltetnek a temetőket, s amikor a szabadság napjainkig kivívott eszménye ellenére is még viselhető az árpádsávos karszalag? Igen, mindezek ellenére hirdetjük a szabadság eszményét, a jövőt. Hitünket az Isten iránti szeretet megerősíti, s az emberekbe vetett bizalom *nem mindig* rendíti meg. Ebbeli meggyőződésünket hirdeti – gyönyörű zsinagógánk sítettímából készült frigyszekrényén – a homlokzati ívén található ősi mondat:

”זכרו תורת משה עבדי אשר צויתו אותו בחרב...”

„EMLÉKEZZETEK AZ ÉN SZOLGÁM, MÓZES TANÍTÁSÁRA, AMELYET PARANCSOLTAM NEKI A CHÓREBEN...” (22)

Huszonkilenc esztendővel ezelőtt, szinte napra pontosan, egy fekete hajú fiatal ember fogadta minden idők egyik legnagyobb zsidó tudósának, neológ rabbijának, Scheiber Sándornak az áldását, aki beiktatta ide a szegedi rabbi székébe. (23) A fekete hajú fiatal akkor, hivatás iránti alázattal, pályájára készülöben, a következő szavakat mondotta:

„Amiben hiszünk, az legyen *derech hászalom, a béke útja...*

Béke – Sálom.

A szó, amellyel atyáink földjén köszöntik egymást. A szó, mely közel hozza egymáshoz az eszméket és az eszmék hordozóit, az embereket.”

Huszonkilenc esztendővel később, az egykori fiatal most ismét itt áll előttetek. Megöszülve, s megannyi tapasztalattal a háta mögött. A történelem által kissé meggyötört, de változatlan hittel és reménykedéssel most itt áll előttetek, és ugyanazt mondja, mint egykoron. Az út, amelyen jártok, a békesség útja, legyen át-

hatva a Világ Alkotója iránti feltétlen alázattal, a hagyomány tiszteletével, a micvák betartásával, Izrael szeretetével.

Építsétek e közösséget, állítsátok helyre a megkopott „köveket”. Tanuljatok és tanítsatok, nyissátok ki a kapukat, de ha szükségeltetik, hangotok szálljon fel a magasságokba.

Jesája szavaival búcsúzom, amelyeket, most a szegedi zsidóságnak ajánlok:

”הן על-כפים חקחך חומתך נגדי תמיד.”

„LÁM, TENYEREIMRE VÉSTELEK, FALAIK MINDIG ELŐTTEM VANNAK.” (24)

A Mindenható áldása legyen Szeged városán, lakóin, e közösség minden egyes – zsidóságunk iránt felelősséget vállaló, és azért tenni kész – tagján. *Jobél év legyen nektek*... Legyen áldással teli e ritka jubileum!

Ámen.

JEGYZETEK:

1. Löw Lipót: 1811–1875. Lásd: Löw Lipót élete és működése. Szeged, 1911. sz. n.; Ben Chananja periodikák; Haraszti György: A „Ben Chananja” szerkesztője; Ecsetvonások a zszurnaliszta Löw Lipót arcképehez. In: A szegedi polgárság emlékezete. Szerk. Zombori István. Móra Ferenc Múzeum. Szeged, 1990. 51-78.; Hidvégi Máté: Löw Lipót emlékezete. In: Löw Lipót beszédei. Összegyűjtötte, és az utószót írta Hidvégi Máté. Múlt és Jövő. Bp., 1999.; Hidvégi Máté: Tenyeremre rajzoltalak, Bp., 1998.
2. Bacher Vilmos: 1850-1913. Breslauban avatták rabbivá, 1870-ben. Löw Lipót halála után, 1876-ban rabbiként működött Szegeden. Az 1877-ben megnyílt Országos Rabbiképző Intézet professzora. Hatvanadik születésnapjára tanítványai jubileumi évkönyvet jelentettek meg (Szerk.: Blau Lajos). Lásd: The Rabbinical Seminary of Budapest 1877–1977. Edited by Moshe Carmilly–Weinberger, New York, 1986. p. 252.

"לזכר שטף מים רבים אשר
 עלה על עירנו ועל כל אנפיה
 ש"ו אדר החר"ל בלילה
 ויבואו המים עד תחתית ארון הקודש
 עד פה ————— תבוא
 ולא תוסיף."

„A nagy árvíz emlékére, amely rázúdult
 Városunkra és az egész környékre
 5639 Adar hó 17-én éjjel.
 És feljött a víz a Frigyszekrény alsó pereméig.
 Eddig ————— feljött
 És nem feljebb.”

3. A felirat utolsó mondatának szentírási reminiscenciái vannak (Jób 38,11). Íme:

"עד פה ————— תבוא
 ולא תוסיף."

4. Löw Immánuel: 1854–1944. A zseniális szegedi főrabbról napvilágot látott rendkívül gazdag, szinte tengermeyi irodalomból két publikációt emelek ki, talán a leglényegesebbet és a legutolsó megjelent tanulmányt:

a) Scheiber Sándor: Löw Immánuel. In: Semitic Studies in memory of Immanuel Löw. Bp., 1947.

- b) Marianusz László: *Lów Immánuel tragikus sorsa a háború végén*. In: ACTA HISTORICA Tomus CXIV. Acta Universitatis Szegediensis, Szeged, 2003.
5. Dr. Frenkel Jenőt 1926-ban választották meg rabbivá Szegeden. Aktív cionista szemléletű tudós volt. 1927-ben „Ifjúsági Könyvtár” alapított. Öt évig (1934–1939) szerkesztette a Zsidó Ifjúsági Könyvtár című havilapot. 1949-ben Izraelbe alijázott. Publikációi közül megemlítjük:
- A MISNA. A XXII. KÖZSÉGKERÜLET ÜLÉSE ELŐTT. 1937. VII. 23. Szeged, 1937.
 - KORUNK PRÓFÉTÁJA. Szeged, 1939.
 - ISTVÁN KIRÁLY. 1938. VIII. 20. Szeged, 1938.
 - 5701 ADAR HETEDIKE. Szeged, 1941.
6. Dr. Schindler József: 1918–1964.
- Disszertációja: *Az okkazonalisa atomizmus rendszere, forrásai és kritikája Májmoni alapján*. Budapest, 1941.
 - Vidéki Rabbitestület Körlevele, Szeged, 1954–1955
7. Habakuk 2,11.
8. Lów Immánuel-Kulinyi Zsigmond: *Szegedi zsidók 1785–1885-ig*. Szeged, 1885.
Dr. Lówinger Adolf: *A szegedi zsidó hitközség története*. MZSSZ.
9. Lów Immánuel-Klein Salamon: *A szegedi chevra 1787-től 1887-ig*. Szeged, 1887.
10. Talmud, Szuká 51b.
11. Szegő György: *Baumhorn Lipót – templomépítő*. In: Baumhorn Lipót építész /architekt/ 1860–1932. Kiállítási katalógus, Bp., 1999. Szerk.: Hadik András és Szegő György.
Gerle János–Somogyi György: *Baumhorn Lipót zsinagógái*. In: MIOK Évkönyv 1980. Szerk.: Scheiber Sándor
12. M.III. 19,18.
13. Dr. Somorjai Ferenc: *A szegedi zsinagógák*. In: *A szegedi zsinagóga felavatásának 100 éves, a szegedi régi zsinagóga felavatásának 160 éves jubileumi rendezvénysorozata*. Szeged, 2003. május 16–20.
14. Dr. Frenkel Jenő: *Emlékavató – Emlékbeszéd a szegedi mártír emlékmű avatásán*. ORE Értesítő, 1947. december.
15. Schönér A.: *Művészi vallomás a Holocaust árnyékában*. In: ÚJ MŰVÉSZET, 1994. 12.
16. Zucker István: 1949–1983.
17. Schönér A.: *Dallamok bűvkörében*. In: ÚJ ÉLET, 1975. március 15. 30. évfolyam 6. szám.
18. Pinkász hákehilot Hungárijá. „Jád vásém”. Jerusálajim, 1976. Szerk: Teodor Lávi.
19. M.III. 25,10.
20. Lásd: M II. 30,23. Egyike a bibliai korban használt „illatszereknek”.
21. Zsoltárok 121,4.
22. Máleáchi 3,22.
23. Scheiber Sándor: *Beszéd Schönér Alfréd beiktatásán Szegeden*. 1974. május 19.
In: Scheiber Sándor könyve. Válogatott beszédek. Múlt és Jövő, 1994.
Válogatta és szerkesztette: Kóbányai János. pp. 211–213.
24. Jesája 49,16.

„...EGY VILÁGÍTÓ FÁKLYA...”

Elhangzott Debrecenben, a Kápolnási utcai zsinagógában
 „A remény él...” – Zsidó Hitközségek V. Nemzetközi Tanácskozásán.
 2003. május 23.

”ברוך הגבר אשר יבטח בה’ והיה ה’ מבטחו.”

ÁLDOTT AZ EMBER, AKI BÍZIK AZ ÖRÖKKÉVALÓBAN, MERT ISTEN AZ Ő BIZTOS MENEDÉKE” – olvassuk a prófétánál. (1) Holnap délelőtt ez a háftára hangzik fel zsinagóáinkban, emlékeztet bennünket az ősi kötelezettségre és ígére, s legyen áldott mindenki, aki bízik az Örökkévalóban, és ismét eljött ide, Debrecenbe, immár sokadik alkalommal, hogy együttesen és közösen köszöntsük a szombatot, tanuljunk és tanítsunk őseink, a zsidóság szellemében.

Szeretettel köszöntöm drága testvéreimet, akik Izraelből, az Egyesült Államokból, Európa különböző országaiból jöttek el ide, valamint Debrecen és környéke zsidó polgárait, e közösség vezetőit, akik immár ötödik alkalommal gyűjtik össze a különböző állampolgárságú, magyarul beszélő zsidókat tanulni és tanítani.

Lassan hagyományteremtő lesz a debreceni „minhág” – a május végi tudományos ülészak és istentisztelet. Örömmel vettem tudomásul és konstatáltam, hogy már más városokban is kezd meghonosodni ez a kezdeményezés, hat a debreceni példa, hiszen egy héttel ezelőtt Szegeden gyűltünk össze, s ott tanultunk, imádkoztunk és tanítottunk. (2)

Éppen egy héttel ezelőtt a szegedi zsinagógába, a világ talán legszebb zsidó templomába lépve, újra fölsejlettek azok az idézetek, melyeket áldott emlékű Löw Immánuel választott a zsinagóga falainak díszítésére, s melyeket oly sokszor láttam és idéztem szegedi rabbi koromban. Ezek az ott újrálátott idézetek, motívumok ihlették e mostani beszédemet. (3)

A frigszekevény, az áron hákodes fölött ott magasodik:

1. Mágén Dávid, a Dávid-csillag.
2. Egy ívvel feljebb az ősi mondás:

”...ואהבה לרעה כמוך...”

„...SZERESD FELEBARÁTOD, MERT UGYANOLYAN, MINT TE...”

(4)

3. Egy ívvel még feljebb különleges idézet, amelyet annyiszor mondunk, de nem mindig érezzük az ízét:

”יוצר המאורות”

„A VILÁGOSSÁG ALKOTÓJA” – Az Isten. (5)

Szóljon tehát a mai tanítás e három fogalomról!

1. Mágén Dávid, a Dávid-csillag (6)

Zsidóságunk egyik legősibb szimbóluma. A régiek azt tartották, hogy azért ilyen a Dávid-csillag formája, mert – egy valamikori legenda szerint – Dávid király hadseregében a katonák viselték ezt a szimbólumot. Az archeológiai kutatások tükrében azonban tudjuk, hogy ez nem igaz, hiszen az i. e. X–XI. században még nem volt ismert a Dávid-csillag. Ezzel szemben a folklór tudományából ismerjük valószínűsíthető eredetét, melyet egyetemünk egykori zseniális tanára fogalmazott meg a talmudi szöveg szellemében. Kohlbach Bertalan tanítását idézem: Egy régi kultusz, név szerint a Mithras-kultusz – úgynevezett duális felfogása – szerint mindennek megvolt a maga szimbóluma, értéke. Két nagyobb egységet különböztettek meg: az egyiknek az istenségét úgy hívták: *Ormuzd*; a másikkak a neve: *Ahrimán* volt. *Ormuzd* volt a világoosságé, a pozitív gondolkodásé, melynek szimbóluma a *talpára* állított egyenlőszárú háromszög. Míg a másikké, *Ahrimáné* – szintén szimbólum – ám nem a pozitív, hanem a negatív gondolkodásé, a *csúcsára* állított egyenlőszárú háromszög. A kohlbachi feltételezés szerint ez a kultusz hatott a zsidóság monoteizmusára. (7) Így írja Szentírásunk:

”יוצר אור ובורא חשך...”

„A VILÁG ALKOTÓJA /A MINDENSÉG ALKOTÓJA A MONOTEIZMUS EGY ISTENE/, AKI TEREMTI A VILÁGOSSÁGOT ÉS A SÖTÉTSÉGET...” (8)

Ezért a két szimbólumot, a talpára, illetve a csúcsára állított háromszöget egymásra helyezték, és így jött létre a zsidóság egyik legősibb jelképe, a Mágén Dávid.

2. „Szeresd felebarátodat, mert ugyanolyan, mint te!”

A következőkben a Talmud, Sábát traktátusából (31a) idézem a klasszikus mondatokat:

”שוב מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי, אמר לו: גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת. דחפו באמת הבנין שבידו. בא לפני הלל, גייריה. אמר לו: דעלך סני לחברך לא תעביד - זו היא כל התורה כולה, ואידך - פירושה הוא, זיל גמור.”

„TÖRTÉNT EGYKOR, A KÉT NAGY ISKOLA, SÁMMÁJ ÉS HILLÉL IDEJÉN, HOGY EGY NEM ZSIDÓ EMBER ODAMENT SÁMMÁJHOZ, ÉS SZÓLT NEKI: TÉRÍTS BE ENGEM, AZÉRT, HOGY MEGTANULJAM AZ EGÉSZ TÓRÁT. SÁMMÁJ KISEPRÜZTE ŐT A TEMPLOMBÓL, ÉS AKKOR A POGÁNY ODAMENT HILLÉLHEZ, ELMONDTA UGYANEZT. MONDD EL NEKEM A ZSIDÓSÁG LÉNYEGÉT AZALATT, AMÍG EGY LÁBON ÁLLOK!”

Egyetlen mondatban összefoglalni a zsidóság lényegét szinte elképesztő kérdés, és elképzelhetetlen a válasz, de jól ismerjük a hilléli mondatot, amely arameusul fogalmazódik meg:

”דעלך סני לחברך לא תעביר”

„AMIT NEM AKARSZ MAGADNAK, AZT NE TEDD A MÁSIKNAK! EZ AZ EGÉSZ TÓRA. A TÖBBI CSAK A MAGYARÁZATA. MENJ ÉS TANULD MEG! Ez a zsidóság.” Majd még hozzátett egy mondatot:

„Szeresd felebarátodat, mert ugyanolyan, mint te!”

Évezredek messzeségéből szól hozzánk a hilléli idézet: vajha egyszer elérne a világ, az emberiség a hilléli magaslatokra, és őszinte szívvel mondhatná és vállalhatná ezt a zsidó tanítást:

Szeresd a másikat, mert ugyanolyan ember, mint te! (9)

3. „A világosság alkotója” – Az Isten.

Most szóljunk tehát a fényről, a világosságról, amelyhez ismét a *Talmudhoz* fordulunk. Idézem *Megillá* traktátusát (24a):

”פעם אחת הייתי מהלך באישון לילה ואפלה, וראיתי סומא שהיה מהלך בדרך ואבוקה בידו. אמרתי לו: בני, אבוקה זו למה לך? - אמר לי: כל זמן שאבוקה בידו - בני אדם רואין אותי, ומצילין אותי מן הפחיתין ומן הקוצין ומן הברקנין.”

„EGYSZER VAKSÖTÉTBEN MENTEM AZ ÉJSZAKÁBAN, ÉS LÁTTAM, HOGY EGY VILÁGTALAN EMBER MEGY A SÖTÉTBEN, ÉS A KEZÉBEN EGY ÉGŐ FÁKLYA VAN. ÍGY SZÓLTAM HOZZÁ: TESTVÉREM, FIAM, MI NEKED EZ A FÁKLYA, HISZEN TE VAK VAGY? S A VAK EMBER ÍGY SZÓLT: MINDADDIG, AMÍG A FÁKLYA A KEZEMBEN VAN ITT A SÖTÉTBEN, AZ EMBEREK LÁTNAK ENGEM, ÉS LÁTJÁK A VILÁGOSSÁGOT.”

Kell, hogy valaki tartsa a sötétségben a fáklyát, és mutassa azt az utat, amelyen járni kell!

A történelem viharral és kevés napfényel, sok-sok megpróbáltatással és kevés örömmel telített országútján bizony a népek között ott volt, és ott van a zsidóság, azon az úton, amelyet nagyon gyakran körbevett és körbevesz a mai napig a teljes sötétség, a szó persze szimbolikus értelmében. Néhány évezreddel ezelőtt a Min-

denhatótól megkaptuk a Tórát, hogy legyen a kezünkben, mint egy világító fáklya, amely mutatja az irányt, amerre menni kell. Azzal a különbséggel, hogy reményeink szerint mi nem vagyunk vakok. Mi látunk, s talán egyszer eljön az idő, amikor a világ is nem csak lát, de el is ismer bennünket úgy, ahogy azt a zsidóság megérdemli. Az a zsidóság, amely vallotta és vallja a mai napig, hogy hálát kell adni a világ Alkotójának, aki teremti a fényt, adja a világosságot, hogy te is láthass és bennünket is lássanak, hogy ismerjük azt az ösvényt, amelyen járnunk kell.

Bevezető gondolatomban idéztem a háftárát, szabadjon most citálnom a holnapi hetiszakaszból:

”ונחתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד...”

„S BÉKÉT ADOK AZ ORSZÁGBAN ÚGY, HOGY ÚGY FEKHEHETEK LE, HOGY AMIKOR FELKELTEK, NEM KELL FÉLNETEK...” (10)

Ma délelőtt is elhangzott, hogy szerte a szétszóratásban, a gálutban a zsidók valóságuk, hitük szerint élnek. De bennünket egy nagyon fontos spirituális kapcsolat fűz Erec Jisráélhez, Atyáink Földjéhez, ahol bizony minden nap elmondhatják testvéreink, azt a mondatot, hogy Uram, vajha adnál békét ebben az országban, hogy amikor az ember lefekszik, ne kelljen félnie, ha felébred! Vajha megszűnne ott is a félelem!

Amikor vágyainkat és álmainkat fogalmazzuk meg imádságunkban, tanításainkban, a hagyomány szellemében, annak hitében és jegyében tesszük, hogy van, aki meghallgatja, aki odafigyel a mi szívünk imádságára, szánk szózatára, vágyainkra, szerény kívánságainkra. Fohászkodunk egészségért, békességért, egy kis megértésért, egy kis toleranciáért, egy jó szóért, egy kis simogatásért, egy kis biztatásért, mindazért, amit a zsidóság, a kiválasztott nép megérdemel.

Ámen.

JEGYZETEK:

1. Jeremiás 17,7.
2. A szegedi új zsinagóga felavatásának 100 éves és a szegedi régi zsinagóga felavatásának 160 éves jubileumi rendezvénysorozata, Szeged, 2003. május 16-20.
3. Scheiber Sándor: *Löw Immanuel*. In: *Semitic Studies in Memory of Immanuel Löw* (A. Scheiber editor), Budapest, 1947.
4. M.III. 19,18.
5. הלוי: שירי הקודש (א - ג), בעריכת רב ירון, ירושלים, תשל"ח - תשמ"ב.
6. <http://www.pnimi.org.il/yesodot/musagim/sodHamagenDavid.asp>
7. Kohlbach Bertalan: *Folklore a zsinagógában*. In: IMIT Évkönyv, 1930. szerk. Bánóczi J.
8. Jesája 45,7.
9. Lásd: Schönér Alfréd: *Kámochá – ugyanolyan, min te*. In: *Magyar megfontolások a Soáról*. Budapest - Pannonhalma, 1999. Szerk.: Hamp Gábor, Horányi Özséb, Rábai László.
10. M.III. 26,6.

IV. ÜNNEPEK

„...MÉG ÉDES A FÉNY, MELYNEK NAPSUGARAIT IDŐNKÉNT ELTAKARJÁK A TERROR ÁRNYAI.”

Elhangzott Debrecenben, a Kápolnási utcai zsinagógában
2001. szeptember 18. (Ros Hásáná – 5762)

Imával szálljon fohászuk az Egek Urához az életért, hogy újból együttesen mond-
hassuk el a klasszikus szavakat: „Aldott legyen az Örökkévaló, a világ alkotója,

שהחינו וקימנו והניענו לזמן הזה.

aki életben tartott bennünket, s megengedte számunkra, hogy megérjük ezt a mai
napot.” Ismét eltelt egy év, a háttérbe került sok-sok esemény, s a szívünkben, a lel-
künkben a legmélyebb pontig odaégette nyomát a XXI. századi történelem első
polgári esztendeje.

Sok mindent tanultunk, tapasztaltunk, talán mégis több bennünk a kérdés.
Kaptunk még egy évet itt a földi életben, ugyanakkor elvesztettünk hozzátartozót,
barátot. Gazdagodtunk életismeretben, talán némileg bölcsességben, miközben
szertefoszlott sok remény a világban.

A mai napon, Ros Hásáná beköszöntekor a tanítás központi gondolata: a felelős-
ség - אחריות.

Kiért tartozunk felelősséggel? Csak önmagunkért? A másikért? A világért?

Több mint 5700 éves zsidó történelmünk is azt tanította, hogy a felelősség na-
gyon összetett s mindig aktuális fogalom. Mi a „felelősség népe, vallása” voltunk és
vagyunk, azonban mások nem mindig viseltettek felelősséggel irántunk. Sok évez-
red tengernyi megpróbáltatása idején, amikor kellett volna egy segítő kéz vagy szó,
talán imádság, a világ úgy tett, mint az az ismert kis kínai szobor, amelynek figurái
közül az egyik odatette a kezét a szemére, hogy ne lásson, a másik a fülére, hogy ne
halljon, s a harmadik a szájára, hogy ne kelljen beszélnie.

Szerte a világon, az ókori Izraeltól napjaink történelméig, gyakran láttuk és lát-
juk ma is, hogy problémáink mellett elmennek, nem éreznek együtt velünk, nem
hiszik, hogy mással is megtörténhet ugyanaz, ami velünk. A közömbösség minden-
napossá válik?

Jó pár hónappal ezelőtt a modern kori Izrael egyik fényesen fejlődő városában,
Kfár Száván a város szívében levő főzsinagógába mentem imádkozni. Az istentisz-

telet alatt hatalmas robbanásszerű hangot hallottam. A zsinagógától néhány méterre felrobbant egy autóban az első, majd három perccel később egy második polgép, szétzúzva magukat az autókat s a környező házak ablaküvegeit. Emberéletben, Istennek hála, nem esett kár, csak a lelkekben. Immár Isten házától pár méterre is terrorcselekményeket hajtanak végre az iszlám Dzsihad tagjai.

Úgy tűnik nincs vége az erőszak tobzódásának, sőt...

Egyszer Budapesten a repülőtérre tartó oroszországi zsidók ellen, másszor más népek fiai ellen Tokióban, Moszkvában, Londonban, Belfastban stb... majd most New Yorkban... Több mint nyolcvan ország mártírjai a romok alatt.

Nemcsak az épületek dőltek össze...

Végtelenül tobzódik az erőszakhullám, és mindannyiszor azt kérdezzük, hol van az ember felelőssége. Vajon úgy kell-e élni, gondolkodni mint az ismert kínai figuráknak? Nem látunk, nem hallunk, nem beszélünk?

Nem velünk történik?

Ilyenkor, Ros Hásáná napján

”...וככל באי עולם יעברון לפניך...”

„...MINDEN TEREMTMÉNY ODAJÁRUL ISTEN ELÉ, HOGY MEGÍTÉL-
TESSÉK.”

Nem az áll a hagyományos irodalomban, hogy csak a zsidók, hanem minden teremtmény, minden ember, nemre, vallásra, életkorra való tekintet nélkül, megítéltetik a mai napon.

Hogyan és miképpen tovább? Hogyan és miképpen az új évszázadban?

Vajon zsidó ember állhat-e közömbösen és némán, ha ártatlan embereket mérszáról le a tomboló, gyilkos őrület? Mindannyiunkat megviselt a két héttel ezelőtt történt New York-i esemény, amikor öngyilkos repülőgép-eltérítők lerombolták a modern világ szimbólumait, a World Trade Center tornyait. Látva, hogy védtelen emberek ezrei halnak meg egy gyűlölködő fundamentalista ideológia következtében, felmerül a kérdés: mi a teendő?

A mai izraeli vallási élet egyik tekintélyes reprezentánsa, Háráv Elisá Ávinér a tragédia hatása alatt így ír (Kipá honlap 2001. 09. 15. <http://www.maale.org.il>.) a New York-i tragédiáról:

”מעשי ידיו של הקב”ה טובעים בים של דם, בים של אש, ברול וביסון,
וכיצד לא נבכהו מי שיש לו לב יהודי, נשמה יהודית איננו יכול בימים
אלו לגלות אדישות כלפי האנשי.”

„ISTEN TEREMTMÉNYEI A VÉR TENGERÉBEN PUSZTULNAK EL, A TŰZ, A VAS ÉS A BETON TENGERÉBEN, ÉS VAJON MI, ZSIDÓK AKKOR NE SÍRJUNK? NE SZÓLJON IMÁNK, HA EMBEREK EZREI PUSZTULNAK EL VÉDTELENÜL? AKINEK ZSIDÓ SZÍVE, ZSIDÓ LELKE VAN, NEM MARADHAT CSENDBEN E SZÖRNYŰ ESEMÉNY LÁTTÁN!”

”וכך כותב הר קוק: אהבת הבריות צריכה להיות היה בלב ובנשמה
אהבת כל האדם בייחוד, ואהבת כל העמים כולם, חפץ עילויים ותקומתם
הרוחנית והחומרית.”

מידות הראיה עמ” צד

A cikk szerzője hivatkozik ráv Kookra, a XX. század egyik nagy zsidó gondolkodójára, aki ekképp fogalmazott: „AZ EMBEREK ÉS A NÉPEK IRÁNTI SZERETET OTT KELL, HOGY LEGYEN MINDEN ZSIDÓ EMBER LELKÉBEN.”

A demokratikus, a szabadon gondolkodó világon alapvető fogalom a tolerancia és együttérzés, mert akkor várhatjuk csak el, hogy a világ megérti azokat a megpróbáltatásokat és szenvedéseket, amelyeket a mi népünk élt át vagy él át a mai napig. Akkor nem lesz közömbös az iránt, amikor Jeruzsálemben felrobbantanak egy pizériát, ahol 30-40 ember – gyerek és idős – mártírhalt hal. Vagy amikor a Kotelhez imádkozni induló vallásos ifjakat hátulról leszúrnak, akiknek nem pisztoly volt a kezükben, hanem a tálit, az imaköpeny, s nem gépfegyver, hanem a t’filin, az imaszíj.

Szerte a világban, ahol ilyen eseményeket látunk, vagy ilyen hangokat hallunk, a zsidó ember szívében rossz érzések, félelmek, az egykor átélt borzalmak kavarnak...

A zsidó ember nem maradhat közömbös mások szenvedése iránt, de elvárja, hogy más se legyen közömbös az ő sorsa iránt. Mert mit akar a zsidó? Csendben élni, békében, nyugalomban teremteni, alkotni, kutatni, tanítani, felnevelni gyermekeit. Nyugodtan felülni egy repülőre, s nem attól félni, hogy fegyverként használják azt.

Az ókori Szentélyben a *kohén hágádol*, a főpap szolgálatát, a Tóra és a Jeruzsálemi Talmud Joma traktátusa rögzíti, s örök értékű fennkölt imáját adaptálja a nagyünnepi liturgia. E költői szavakat idézzük.

”יהי רצון מלפניך ה’ אלוקי ואלוקי אבותינו שתהא השנה הזאת הבאה
עלינו לטובה, ועל כל עמך ישראל: שנה אוצרך הטוב תפתח לנו.
שנה אוסם, שנה ברכה, שנה גורות טובה מלפניך...”

„Ó, LEGYEN A TE AKARATOD, ISTENÜNK ÉS ŐSEINK ISTENE, HOGY EZ AZ ÉV, AMELY KÖVETKEZIK, JAVUNKRA LEGYEN, ÉS IZRAEL HÁZÁNAK JAVÁRA. OLYAN ESZTENDŐ LEGYEN, AMELYBEN JAVAI KINCSTÁRÁT MEGNYITOD. BŐSÉG ÉVE. ÁLDÁS ÉVE. SZERENCSE ÉVE. GABONÁNAK ÉS MUSTNAK ÉVE. A BOLDOGSÁG ÉS A SZENTÉLY DIADALÁNAK ÉVE. ÖRÖM, DERŰ ÉVE. JÓ ÉLET ÉVE. HARMAT ÉS ESŐ, TERMÉKENYSÉG ÉS VERÓFÉNY ÉVE. OLYAN ESZTENDŐ LEGYEN, AMELYBEN A ZAMATOS NÖVÉNYEK ÉDESSÉ ÉRLELIK GYÜMÖLCSEIKET. OLYAN ESZTENDŐ, MELYBEN A BŰNBOCSÁNAT TISZTASÁGÁBAN ÉLÜNK...”

(Hevesi Simon fordítása)

E poétikus sorok után különleges fordulatot vesz a főpapi imádság:

”ועל אנשי השרון היה אומר, יהי רצון מלפניך ה' אלוקנו ואלוקי אבותינו
שלא יעשו בחיהם קבריהם...”

„A SÁRON MÉLY VÖLGYÉBEN LAKÓKÉRT PEDIG ÍGY IMÁDKOZOTT:
LEGYEN A TE KEGYELMES AKARATOD, ISTENÜNK ÉS ŐSEINK ISTENE,
HOGY HÁZAIK NE VÁLJANAK SÍRJAIKKÁ.”

(Jeruzsálemi Talmud Joma. V,2.)

Sáron völgye földomlásokkal, földcsuszamlással fenyegetett terület volt. Így különösképp érthető a *kohanita* fohász: שלא יעשו בחיהם קבריהם – házaik ne váljanak sírjaikká.

Az otthon, a munkahely ne legyen sírrá! Az otthon maradjon a családi élet oázisa, a munkahely pedig a hivatás gyakorlásának, az Élet fejlődésének, fejlesztésének helyszíne!

Uram! Add, hogy ne boruljon fel az Általad teremtett világ rendje!

”...קול חרדה שמענו פחד ואין שלום...”

„...IJEDTSÉG ÉS RETTEGÉS SZAVÁT HALLOTTUK, MERT NINCS BÉKE.”

(Jeremiás 30,5)

Az egész világ feszültséggel, aggodalommal s várakozással teli. Vajon mi lesz holnap? Lesz-e holnap?

Én hiszem teljes hittel, hogy lesz holnap, hogy még édes a fény, melynek napsugarait időnként eltakarják a terror árnyai. Építünk tovább otthont és munkahelyet, közösséget és közös értéket. Amikor az 5762. zsinagógai évet köszöntjük, idézzük a nagy próféta szavait.

”ואחה אל-תירא עבדי יעקב נעם-ה'“ ואל-תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק...”

„ÉS TE NE FÉLJ, SZOLGÁM JÁKOB, ÚGYMOND AZ ÖRÖKKÉVALÓ, ÉS NE RETTEGJ IZRAEL, MERT EN MEGSEGITELEK TÁVOLBOL...”

(Jeremiás 30,10)

Benne bízunk, aki kegyelemmel és szeretettel, irgalommal viseltetik az alázatos lélek iránt, és meghallja fohásunkat, s békét ad Izraelnek, s az egész világnak. E gondolatokkal köszöntelek Benneteket, kérve rátok a rabbinikus áldás szavait.

Ámen.

KOL NIDRÉ TANÍTÁSA

Elhangzott Debrecenben, a Kápolnási utcai zsinagógában
2001. szeptember 28. (Kol nidré – 5762)

Áldottak legyenek azok, akik templomunkba, Isten házába a mai napon, *Kol nidré* estéjén eljönnek. A szeretet szavával köszöntöm testvéreimet a zsinagógai esztendő legszentebb napján. A zsinagógai atmoszféra is jelzi: „*hiné jom hádin*”, íme a mai nap az ítélet napja. Amikor hívekkel telik meg végre Isten háza, amikor ismerős dallamok, gyermekkori élmények nosztalgiaja, de mindenekelőtt Isten iránti szeretet, múltunk iránt érzett felelősség és a sorsközösség gyűjti össze a rég nem látott zsidó embereket. Imádkozunk, elmélyülünk, reménykedünk. A zsinagógai esztendő legszentebb, legfenségesebb napján a tanítás szívtől, szívhez szól.

”ואהבת את ה' אלהיך” – שיהא שם שמים מתאחד על ירך, שיהא קורא ושתנה
ומשמש חלמידי חכמים, ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות.”

„KI SZERETI ISTENT? AZ, AKI ÁLTAL MEGKEDVELIK ISTEN NEVÉT, AKI TUDOMÁNNYAL FOGLALKOZIK, AKI SEGÍTI AZ ALKOTÓ TUDÓST, AKI JELLEMESEN VISELKEDI AZ EMBERI KAPCSOLATOKBAN.”

(Talmud, Jomá 86a)

Ha a XXI. század első éveiben, e történelmi szakaszban megkérdeznék társainkat, barátainkat, melyik az a szó, amelyet ma mindenki használ, de talán korábban alig-alig ismertek, nos az a szó és az a fogalom, amelyik beköltözött ma már az otthonokba, a számítógép. A komputer, amely a munkát segíti. Az ember helyett ugyan nem gondolkodik, de elősegíti az emberi ráció fejlődését. A számítógép, amely szórakoztat, hogy a fárasztó munka után családi légkörben, a családi fészek melegében, szülők és nagyszülők legnagyobb meglepetésére gyermekeik és az unokák bravúros módon és módszerrel játszanak a század csodájával.

A komputer az, amely segíti, hogy kilométerek ezreit tegye meg a repülőgép. Akkor is, amikor sötét van, amikor vihar tombol a magasságokban biztonsággal megadva az útirányt a repülőgépnek. A komputer segíti, hogy közelebb kerüljünk egymáshoz. Nyelveket tanít, és metakommunikációs rendszereket hoz létre. A számítógép szinkronban hozza házába a glóbusz történéseit. Millió embertársaddal

egyszerre látod a világ eseményeit, élvezheted a kiemelkedő zenei eseményeket, a világ sportolójának kiemelkedő találkozásait.

Es láthatod a véres terrort. Nincsen többé titok, eltűnnek a tabuk.

A komputer társunkká válik, a komputer, amelyet századunk egyik kiemelkedő zsidó gondolkodója modern Gólemnek nevez. Az ember a komputer nélkül életképtelen.

A komputer mindenre képes. Egy fogalom kivételével. Érzelem, szeretet. A komputer behálózza az egész világot, miközben talán ezzel egy időben kivész földünk-ről, vagy egyre redukálódik a szeretet. Az az érzelem, amiért – többek között – az ember a földre rendeltetett. Hogy érezzen, legyen szíve, legyen lelke.

”רחמנא לכא בעי.”

„A VILÁG ALKOTÓJA SZÍVET KÍVÁN.”

(Talmud, Szánhedrin 106b)

Mindenekelőtt és mindenkifelett.

A héber nyelv egyik legszebb kifejezése: *áhává*, a szeretet. Modern korunk produktumait elfogadva és azt a mi életünkhöz appercipiálva, a zsidó élet alapja továbbra is a ránk mindig jellemző, a zsidóságot döntő módon meghatározó fogalom az *áhává*, a szívünk mélyéről jövő, a szívekhez eljutó és megértő szeretet legyen.

”במה הארכת ימים? אמר להם מימי לא הקפדתי בתוך ביתי, ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני, ולא הרהרתי במבואות המטונפות... ולא ששתי בחקלת חברי...”

A tanítványok kérdezték mesterüket: „MI A HOSSZÚ ÉLET FELTÉTELE? MIRE ÍGY VÁLASZOLT: SOHASEM TARTOTTAM RETTEGÉSBEN HÁZAM NÉPÉT, TISZTELVE TISZTELTEM A TUDÓST, TISZTÁTALAN HELYEN TUDOMÁNNYAL NEM FOGLALKOZTAM... NEM ÖRVENDTEM FELEBARÁTOM SZERENCSETLENSÉGÉN...”

(Talmud, Táánit 20b)

A második gondolat, amelyről szólok ezen ünnepre készülve, az emberi élet célkitűzésével kapcsolatos. Magasra emelni a mércét, magasra emelni a mértéket. Ha megkérdéznének titeket, hogy vajon a mi erkölcsi rendünkben melyik az a mozgatórugó, amely átsegített bennünket a történelem viharain, amely Isten áldásaként az embert igazabbá teheti, a mai napig azt válaszolhatjuk: életünknek is alapja, kezdete és vége az a szó, amelynek kettős jelentése van a héber nyelvben: *ávodá*.

Jelenti a munkát, és jelenti az isteni szolgálatot. Aki önzetlenül, hivatástudattal dolgozik, e munkája által Istent is szolgálja. A munkája által, amelyből embertársainak öröme lesz, Istennek is örömet szerez. A héber nyelv különleges gondolati rendszerének e kettősség adja meg az áhítatát.

Hadd érzékeltessem e kettős fogalomnak, az *ávodának* a hagyományos irodalomban betöltött szerepét és helyét.

Munka és isteni szolgálat.

A régi legenda a következőképpen fogalmaz:

„Alexandrosz Hamakedón – azaz Nagy Sándor – világhódításai útján távoli helyre érkezett. Útjába került egy idős földműves, aki fiatal csemeték ültetésével foglalkozott.

– Hallod-e öreg – szólott hozzá kellő üdvözlés után Alexandrosz –, nem okos dolgot mívelsz, amikor fákat ültetsz, hiszen öreg vagy már, gyümölcséből aligha juthat neked.

– Uram – felelte az öreg –, ha nem jut nekem, majd jut az unokáimnak. Ha nem jut nekik, majd jut a követő generációnak.

Évek múltak el, s a hódításairól már rég hazatért az uralkodó, amikor megjelent nála egy hajlott hátú, igen-igen öreg ember, s kezében egy ládika volt, s a ládikában gyümölcsök. Amikor megkapta az engedélyt, hogy az uralkodó elé lépjen, kérdéssel fordult hozzá:

– Uram, megismersz engem?

– Nem – hangzott a válasz.

– En vagyok az az ember, akivel hosszú-hosszú évekkel ezelőtt találkoztál távoli messzeségben, aki a fákat ültette. S most annak a fának az ágából ezt a ládát készítettem, és a fának a gyümölcsét beletettem e ládikába, és odaadom neked. Neked, akit a legjobban megillet.

Es szólt az uralkodó – így regél a hagyomány –, hogy vonják be arany- és ezüstpánttal a ládát, és úgy adják vissza az öregnek. Így jutalmazva őt és bizonyítva, hogy a komoly munkának mindig van értéke. Az öreg hazavitte a ládát, ahol a szomszédja meghallotta a történetet. Annak a felesége az ötletet elsajátította. Csináltatott egy fából készült kis ládát, vásárolt gyümölcsöt tett bele, s elvitte – szomszédjához hasonló módon – a királyhoz, várva az ajándékot.

És szólt az uralkodó:

– Mondd, te ültetted a fát? Az általad ültetett fának a gyümölcsét teted az ajándékdobozba? Mert csak az elvégzett munkának van gyümölcse, csak a megszenvedett munkának van jutalma.”

Eddig a régi legenda, amely egy kicsit a mi életünknek is összefoglalása, egyben kifejező szimbóluma. Az *ávodának*, a munkának és egyben Isten szolgálatának a lényegét fogalmazhatjuk meg. A Mindenhatótól a jutalmat akkor kapjuk meg, ha mi is „elültetjük” a saját fánkat. Ha Istent és embert szolgáljuk, tiszteljük.

Drága Testvérem!

Kételyekkel, de reményekkel is teli korunkban hozzád szólok:

Töröld le szemedről a könnyeket, tudom, sokat szenvedtél. Tudom, te is átélted a történelem legnagyobb viharát, megpróbáltatásokat, lemondásokat, szenvedéseket, te is végigszenvedted családod szétzúzását, a magyar zsidóság kétharmadának elpusztítását. Ennek ellenére, mindezek dacára mi „ültettünk és ültetünk”.

Modern világ, érzelem, Isten-szolgálaton alapuló munka a mai magyar zsidóság nagy kihívása. Tudunk-e élni az új lehetőségekkel? A jelenben a jövőért is élhetünk.

Az emlékek, az emlékezés s az ítélet napján e földi létből a magasságok felé szól a halandó ember imája, majd áldáskérése. Imádkozzunk azért, hogy Isten hallgassa meg fohászunkat. Fohászunkat nyugalomért, békességért, családért, fejlődésért. Isten hallgassa meg fohászunkat, és adja e közösség minden egyes tagjának, asszonyainak és férfiainak, idősebbjeinek és fiataljainak, adjon egészséget, a földi lét talán legnagyobb értékét, és köszönthessük embertársainkat, az Ő teremtményeit. Szép, rabbinikus hagyományunknak eleget téve, hadd kérjem rátok ősi áldásunk szavait, remélve annak bekövetkeztét.

CHANUKA – 5762

Elhangzott a Magyar Televízióban
2001. decemberében, Chanuka ünnepnapjaiban

I. Zsinagógáinkban és a zsidó otthonokban újból fellobbantak az egyik legszebb ünnepünket, a fény ünnepét, a nagy történelmi hagyományokkal rendelkező *chanukát* köszöntő lángok. Egnek a gyertyák, s pislákoló lángjuk mellett búv körébe vonz az ókori történelem.

Hellenizmus és judaizmus.

Két fogalom, két karakter, mely különbözik egymástól, mely formálólág hatott az emberiség kultúrájára. A hellén gondolatkörben élők mindig alkotókedvű, az élet különböző szeszélyeit kipróbáló embert neveltek. Klasszikus vonalú épületek, szép formájú szobrok kerültek ki a mesterek kezéből. A szír–görög kultúrának szerves része volt a testfejlesztés. Törekedtek az ideális testi szépség kialakítására. Sportjátékokat, lovasversenyeket, olimpiákat rendeztek. Versenyzett az ember, az arénában viaskodott az állat. A görög művészet két istenségnek hódolt. Dionüszosznak és Apollónnak. Dionüszosz a bor, a kicsapongás, az eksztázis, a dal, a zene, a tragédia istene. Apollón a békéé, a pihenésé, az esztétikai érzésé, a logikai rendé, a festészeté és a szobrászaté. Az e kultúrkörben élő emberhez talán Dionüszosz állt közelebb. Kívül fény, derű, pompa, de belül a sötét sikátorok leple alatt elégedetlenség és fájdalom honolt. Érdekeikről ritkán szólt a törvény.

„A könyv népe” – így hívták az ókorban a zsidóságot. Nem véletlen ez a meghatározás, sőt nagyon is tudatos. Életüket nem azok a tényezők határoztak meg, melyek a szír–görögökét. A Szentélyen kívül nem voltak megcsodált épületeik, sehoh sem emelkedtek nagyjaikat megörökítő szobrok. Nem voltak hívei a testkultúrának. A zoltáros így énekel: „Nem a lovak erejére vágyakozik, nem a testi erőben leli örömet.” A szellemre vágyakoztak. A bibliai gondolkodás, majd a talmudi eszmevilág lényeges számukra. Vallják az emberiség egységét, a felebaráti szeretetet, mások és saját jogaik védelmét. Hirdetik a hit fontosságát, eszményét. Kötelezővé teszik a szenvedések enyhítését. Követelik a munkát, az alkotás és a teremtés szükségességére hívják fel a figyelmet. Tanítják az igazság szeretetét, a szerénységet. Példaképpel állítják az erkölcsi tisztaságot, embertársuk javának előmozdítását. Minde-

nekelőtt s mindenekfelett vallják Isten egységét. A Láthatatlanét, ki emberi érzék-szervekkel nem észlelhető, ki téren és időn felül helyezkedik el.

A hellenizmust, a görög gondolkodást erőszakkal terjesztették a Földközi-tenger medencéjében. A nép mely behódolt, a vallás, mely a hódító hitbe beleolvadt, fennmaradhatott. Júdea népe azonban nem fogadta el az idegen uralmat. Az egyistenhit meggyőződésével, az igazság biztos tudatával szívükben keltek fel a makkabeusok, hogy kiűzzék a betolakodókat.

Győzelmük emlékére lobbannak fel a zsinagógai, a köztéri s az otthoni *chanuk*-ijában, az ünnepi gyertyatartóban, a *chanukai* lángok.

2. „VAN OLYAN SZELLEMI FORRÁS, MELY MEGERŐSÍTI A HŐSÖKET, VAN, AMELY ERŐT AD A GYENGÜLŐNEK, VAN, AMELY NAGGYÁ TESZI A SZERÉNYT, S VAN, AMELY MEGSZILÁRDÍTJA A LANKADÓT.”

(Jálkut Simoni, Joel 4)

A zsidóság olyan szellemi forrásból merített, mely erőt adott neki, mely erőssé tette, és megszilárdította. A hit forrásából táplálkozott Mátitjáhu hősiessége, ez segítette a győzelem s a vallásszabadság kivívásában.

A Talmud (Sábát 21b) röviden meséli el a zsidóság fennmaradásáért vívott harcat. Folytatólagosan találhatjuk Hillél és Sámáj, a két iskolateremtő rabbi vitáját a gyertyagyújtás rendjét illetően. Érvek és ellenérvek csatájában győz a köreinkben máig is elfogadott gyakorlat.

„A növekvő számú gyertyák” elvét alkalmazzuk. Így az itt található hilléli mondatnak alkotókészsége, szellemformáló ereje s alakító hatása van. Amikor a *chanukai* gyertyákat a megállapított sorrendben gyújtjuk, vallási kötelezettségünk mellett hitet teszünk e gondolat mellett is. Hiszünk az alkotás szépségében. A fokozatosan megszerezhető-megszerzendő ismeretek lelki és szellemi gazdagodásunkat segítik elő.

A *chanukai* mécsek vessenek fényt, világosságot az útra, melyen járni kívánunk. Hűek akarunk lenni önmagunkhoz, hogy eleget tegyünk a makkabeusi elvárásnak. Emlékeink élednek fel, amikor hálatelt szívvel fordulunk az Alkotó felé, és énekeljük a *Máóz cur...* ismert dallamát. E nyolc nap zoltárimájából idézek:

„MAGASZTALLAK, ÖRÖKKÉVALÓ, MERT MEGMENTETTÉL, S NEM HAGYTAD, HOGY ELLENSÉGEIM KÁROMON ÖRVENDJENEK.”

(Zsoltárok 30,1)

ÁDÁR HÓ HETEDIKE – ZÁJIN ÁDÁR

Elhangzott Debrecenben, a Kápolnási utcai zsinagógában.
2002. február 18.

E nagy hagyománnyal rendelkező, fennállásának 150. évfordulóját ünneppsorozattal köszöntő Debreceni Zsidó Hitközség is ádár hónap hetedikén emlékezik a nagy tanítómesterre, Mózesre s az év halottaira. Keresi a tanítást az idő és az elmúlás okozta fájdalomra.

1. Százhusz év

Tizenkét évtized kronológiai érdekességét, a születés és az elmúlás azonos napját jelzi a talmudi textus. Kidusin 38a oldalán olvashatjuk a következő mondatot:

”בשבעה באדר מח משה, ובשבעה באדר נולד.”

„ÁDÁR HÓNAP HETEDIKÉN HUNYT EL MÓZES, S E HÓNAP HETEDIK NAPJÁN SZÜLETETT.”

Mesterünk egyéniségéről, végső nyughelyéről, életének éveit számáról Mózes V. könyve számol be:

”...ולא ידע איש את-קברתו עד היום הזה. ומשה בן-מאה ועשרים שנה במתו לא-כהחה עינו ולא-נס לחה.”

„...ÉS SENKI SEM TUDTA SÍRJÁT EGÉSZ A MAI NAPIG. ÉS MÓZES SZÁZHÚSZ ÉVES VOLT, MIDŐN MEGHALT: NEM HOMÁLYOSODOTT EL SZEME, ÉS NEM FOGYOTT MEG EREJE.”

(1)

Zájin ádár, ádár hetedikének lényegéről és a mózesi emberi nagyságról az elmúlt évek egyik, háláchikus „sikertörténetének” könyve – többek között – így tanít, s ébreszt gondolatokat:

„Nem ismerjük Mózes sírját, viszont a történelemtől kiérdemelt egy napot. Sírja nincs, emléknappja van. Ellentmondásokkal teli, feloldhatatlan anakronizmust rejtő, modernkori párhuzam: A genocídium legtöbb mártírjának nincs sírja, de megszületett, létrejött, „kötelező tárggyá” lett a Holocaust. A XX. századi történelem reprodukciós-reciprok fintora ez.

Kultuszhely helyett – tanítás? Sír helyett – emlékmű?” (2)

Zájin ádár napjára az emlékezés rétegei tapadnak:

- emlékezés az év halottaira;
- emlékezés az év elhunyt rabbijaira;
- emlékezés Izrael Államának (Medinát Jiszráél) névtelen mártírjaira s a terror áldozataira, akiknek nem adatott meg a sír „nyugalma”;
- emlékezés a „Deker” nevű izraeli tengeralattjáró fájdalmas elvesztésére, a Földközi-tengeren, 1968 telén, a hullámsír áldozatává lett tengerészekre;
- emlékezés a nagykalói *Cádikra*, elhunytának napján, amikor hászidok százai érkeznek Kálóba, és éneklük a „Szól a kakas már...” világhíressé vált dallamát. (3)

2. Mózes személye

Ha kutatjuk a bibliai személyiségrajzot, a talmudi konkordancia áradatot, a római katakombák hellenisztikus világlátását, Michelangelo tüzes szemű remekének monumentalitását, zseniális Madách Imre lobogó drámáját, a freudi kételkedést és az Áchád Háám-i bizonyosságot, egy próféta portréja rajzolódik ki előttünk. A történelmi áttekintést is adó, egyedi biográfia vázlatpontjait fogalmazza újra a Szentírás Enciklopédiája (4) olyan címszavakban, mint *A források, a Tóra általános jellemrajza, Mózes, mint történelmi személyiség* stb. S önálló egység foglalkozik a Mózes által Egyiptomból megmenekített nép küzdelmeivel, így ámálékkal vívott háborújával.

Most *sábát záchor* előtt néhány nappal különös érdekessége van a témának. Ámálékról olvasunk a Tórában, arról az ámálékról, akiről így ír M.II.könyve:

„EKKOR JÖTT ÁMÁLÉK, ÉS HADAKOZOTT IZRAELLEL REFIDIMBEN. ÉS SZÓLOTT MÓZES JÓZSUÁHOZ: »VÁLOGASS KI NEKÜNK FÉRFIAKAT, ÉS MENJ, ÜTKÖZZ MEG ÁMÁLÉKKAL. HOLNAP ÉN OTT ÁLLOK A DOMB TETEJÉN, ÉS ISTEN VESSZEJE KEZEMBEN LESZ.« ÉS JÓZSUA ÚGY CSELEKEDETT, AMINT MÓZES MONDTA NEKI, HOGY SZÁLLJON SZEMBE ÁMÁLÉKKAL: ÉS MÓZES, ÁRON ÉS HÚR FÖLMENTEK A DOMB CSÜCSÁRA. ÉS TÖRTÉNT MIDŐN MÓZES FELEMELTE KARJÁT, AKKOR ERŐSÖDÖTT IZRAEL, ÉS MIDŐN LEBOCSÁTOTTA KARJÁT, ERŐSÖDÖTT ÁMÁLÉK. ÉS MÓZES KARJAI NEHEZEK VOLTAK, EZÉRT VETTEK EGY

KÖVET, ÉS ELHELYEZTÉK ALATTA, ÉS Ő LEÜLT RÁJA, ÉS ÁRON MEGHÚR, TÁMOGATTÁK KARJÁT, AZ EGYIK INNEN A MÁSIK TÚLNAN.”(5)

E csodás eseményt interpretálja, a történelmi esemény háttérét az erkölcsi norma fenségével ékesíti, és szellemi üzenetértékkel aktualizálja a talmudi hagyomány:

”חזיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וגו’ וכי ידיו של משה עושה מלחמה, או שוברות מלחמה, אלא לומר לך כל זמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברין ואם לאו היו נופלים.”

„VAJON – szól a talmudi kérdés – MÓZES MAGASBA LENDÜLŐ KARJA DÖNTI EL A HÁBORÚT? AMIKOR MAGASBAN FESZÜL, GYŐZEDELMESEKEDIK NÉPE? HA LEENGEDI, VESZTESEN HAGYJA EL A CSATATERET? NEM ERRŐL SZÓL AZ ÍRÁS! HANEM ÍGY TANÍT: „AMÍG IZRAEL AZ ÖRÖKKÉVALÓT KERESI, A MAGASSÁGOT FÜRKÉSZI, ÉS SZÍVÉT A MINDENHATÓ SZOLGÁLATÁBA ÁLLÍTJA, AKKOR MEGERŐSÖDVE KIKERÜL A TÖRTÉNELMI TRAUMÁKBÓL. HA HITÉVEL NEM KERESI AZ URAT, ALÁHULL.”

(Talmud, Ros Hásáná 29a) (6)

3. A relief, a dombormű

E grandiózus jelenetet álmódja bronzba Beno Elkáná, amikor a mai Izrael egyik építészeti szimbólumára a Kneszet előtti *Menórájára* a kezeit magasba emelő Mózes alakját jeleníti meg. (7)

Nagy-Britannia Parlamentjének hivatalos küldöttsége 1951-ben első alkalommal látogatott a hároméves függetlenségét ünneplő Izraelbe. Hazatérésük után felkérték az akkor Angliában élő szobrászt, Beno Elkánát: a Brit Parlament ajándékként készítsen egy menórát, egy menóraszimbólumot Jeruzsálem részére. 1956-ban, *Jom Háácmaút* napján már áll a mű, akkor még a King George utcában, ma szemben a Kneszettel.

Monumentális alkotás, szimbólumértékű emlékmű, amely méltósággal tekint a városra. Rajta domborművek, a zsidó történelem jelzőpontjai. A bibliai múlt, a hispániai aranykor, a *hálucok* küzdelme stb... E reliefek központjában szerényen húzódik meg *Mose rábénu* személye. A legnagyobb prófétánké, a tanítóé, akinek életéről, küldetéséről ma, *zájin ádar* napján megemlékezünk. Az emberről, aki vívódott, s öntudatra ébredt. Aki menekült, majd aki vezetett. Aki övéiért protestált, akinek diadaléneke győzelmi ihletettséggű. Aki megkapta az erkölcsi világrend alapját képező parancsolatokat, akinek szemtől szembe, *pánim el pánim* jelent meg a Világ Alkotója. Akit támadtak, és aki nem védekezett. Aki népet formált, de aki nem jutott be az „Ígéret földjére”. Akinek ha lába nem érintette is a szent földet, de aki látta a majdani Országot. Aki élt, és isteni „csókkal” az ajkán adta vissza lelkét Alkotójának, az ember, aki mégis, ma is köztünk él.

JEGYZETEK:

1. M.V. 34, 6-7. Mózes öt könyve és haftárák – Deuteronomium. (Budapest, 1984. p. 438).
2. Rozen, Dov: *Sema Jisráél. Lechizuk vátodáá hájehudit.* (Jerusálájim, 1994. p. 298).
3. *Szól a kakas már...* címen jelent meg az Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem énekkarának ötödik lemeze, illetve CD-je. A korábbiak: *Szombati és nagyünnepi héber dallamok* (1974. LP), *Eljött az ének ideje...* (1992. MC és CD), *És felnyitod az Emlékezések Könyvét...* (1966. MC és CD), *Fűszerek kertje* (1999. MC és CD). E legutolsó igen igényes, s magas színvonalú zenei kultúrát tükröző lemez a címadó *Szól a kakas már...* himnuszáról így ír: „A hagyomány szerint a nagykállói rabbi különleges képességgel bírt: felismerte azokat a szent dallamokat, amelyeket az egykori jeruzsálemi Szentélyben énekeltek a leviták. A magyar népdalok közül az egyik leghíresebb – a rabbi által felfedezett – *Szól a kakas már...* kezdetű ének, melyet a legenda szerint szombat előestéjén az angyalok kara magyar nyelven énekel.”
4. *Enciklopédiájá mikráit.* Jerusálájim, 1993. VL. p. 482.
5. M II. 17,8-12.
6. Ros Hásáná 29a. Lásd: *The Soncino Classics Collection* CD-t, amelyben héber, arameus és angol szöveggel megtalálható a teljes Tánách, Rási Tóra-kommentárjai, Midrás Rábbá, Misná, Talmud Bávli, Rási kommentárjai a Talmud Bávlihoz, Toszafot lebvavli, valamint a Zohár.
7. Lásd: Iflend, Iláná: *Má meszáprim hátávlitim bimenorát hákneszet.* (Petách Tikvá, 1993).

PESZÁCH – 5762

Megjelent az Új Élet (Budapest, 2002. 57. évfolyam 5. szám)

”אחה הצבת כל-גבולות ארץ קיץ וחורף אחה יצרתם.”

„...TE MEGÁLLAPÍTOTTAD MIND A FÖLD HATÁRAIT, NYÁR ÉS TÉL,
TE ALKOTTAD AZOKAT.”

(Zsoltárok 74,17)

Melankolikus téli öltözetét feledve s a tavasz mámorító illatát érzékelve, újbóli pompájában tetszeleg a mindig megújuló természet.

Még a fülünkben cseng *Purim* ünnepének farsangi kavalkádja, az esti és a reggeli *megilla* olvasás sokszorta átélt csodája, a történelmi igazság diadala.

Mégis, már itt a kapuban *niszán* hava, első a hónapok között. A szabadság hónapja. A kezdet.

Az évszázadok viharáradatát nem mindig játszi könnyedséggel túlélő zsidó hagyomány örök ihletettséggű törvénykönyve a következőképpen fogalmaz:

”החלה הנאולה והנסים...”

„...MEGVÁLTÁS ÉS A CSODÁK KEZDETE.”

(Kicur Sulhán Áruh 107,3)

Ekkor, *niszán* havában van *Peszách*, a szabadság nyolc napja, az Egyiptomból való csodás megmeneküléséé, mely esemény beivódott a zsidóság történelmi emlékezetébe. Ha kiejtjük a „szabadság” szavát, az áhítat dallamára dobban a szív. Emlékeztet az Örökkévaló, a Világ Alkotója végtelen kegyelmére, akinek szeretete átfogja a földet, s kinek kegyelme szebbé teszi a világot. Ki nem feledte az Egyiptomban, *Micrájimban* sínylődő népét, ki Mózes szájára szabta a szót. A szót, mely diadalmasan döngött az ókori önkényuralom reprezentánsa és megtestesítője, a fáraó felé:

”...שלה את-עמי ויעבדני...”

„...ENGEDD EL NÉPEM, HOGY SZOLGÁLJANAK ENGEM...”

(Mózes II. 7,16)

S a megmenekült, a sivatag megannyi traumáját végigszenvedő nép emlékezett. S emlékezik ma is a szabadulásra, a szabadságra, a legszebb fogalmak egyikére.

Teszi ezt *széder* este, *Peszách* ünnepének megannyi drámát érzékeltető éjjelen, ahol találkozik „*Peszách Micrájim*”, azaz a múlt gondolata, és „*Peszách leátid*”, a jövő eszménye.

De fókuszában ott vergődik a jelen, olykor a mindennapok varázsa, a manhattani ikertornyok magasba törő és dédelgetett álma, de olykor a legújabb kor okozta történelem is, amelyet beárnyékol, és füstfelhőjével betakar az álom összeomlása. A ma embere dadogva megfogalmazott félelmekkel kérdi, lesz-e lehetősége a hivatását teljesítő emberiségnek úrrá lenni a fizikai, a szellemi, a lelki terror nyomasztó félelmén, feszültségén?

Ebben az új világban, a számítógép, a géntérképek, a mobiltelefonok, a komputerközpontok korában a számarányában megcsappant magyarországi zsidóság hite újból éledni látszik, s lassan ismét megtalálja azt az évszázadok megszentelte hagyományban.

Régi szövegekörnyezetben, de időnként már szfárádi kiejtéssel ejti ki az imádság szavát. Régi környezetben, de mindig megújulni kész áhítattal tekint az éteri magasságok felé. S a lélek mélyéből tör fel az ismert és írásban rögzített kérdés:

”מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות?”

„MIBEN KÜLÖNBÖZIK EZEN ÉJJEL A TÖBBI ÉJJELTŐL?”

Az időnként már lankadni látszó erőt megújítja az élet igenlése, a *széder* esti könyv, a *Hággáda* immár új külsőt ölt, s a megújulás formai álmát ringatja. Az ősi betűk, az örök értékű textus, a téren és időn felül álló üzenet újra megfogalmazódik. Felértékelődik, s az őt megillető piedesztálra kerül az internet korában.

Ismét énekeljük az ősi dallamokat, ismét megérint bennünket a *peszáchi* varázs, a soha nem felejthető szülői mosoly, a mulékony élet, a tovatűnő idő. *Széder* este az örök értékeket ünnepeljük, a szabadság és a hagyomány reményét. Mulékony világunkban a felülmúlhatatlant, talmi értékek között a szellem igazgyöngyeit.

”ליל שמרים הוא לה” להוציאם מארץ מצרים הוא-הלילה הזה לה” שמרים
”לכל-בני ישראל לדרתם.”

„AZ ŐRKÖDÉS ÉJSZAKÁJA EZ AZ ÖRÖKKÉVALÓ ELŐTT, AMELYET MEG KELL ŐRIZNI IZRÁEL ÖSSZES GYERMEKÉNEK NEMZEDÉKEIKEN ÁT.”

(M.II. 12,42)

Őrizétek és mondjátok el gyermekeiteknek, az utódoknak, hogy a hagyomány láncolata ne szakadjon meg, de legyen erős, mint az ember reménye, az emberi remény a hívő lélek legmélyén.

35.

„ÁM JISZRÁÉL CHÁJ”

– JOM HÁÁCMÁUT - IZRAEL 54. SZÜLETÉSNAPJA –

Elhangzott Budapesten, a Páva utcai zsinagógában.
2002. április 17.

Áldott légy Örökkévaló, aki megtartottál bennünket, és megengedted számunkra, hogy megérjük e mai napot.”

Ezen a napon előttünk lebeg az egymásba kapcsolódó, állandóan visszatérő hármas motívum: a *Jom Hásoá*, a *Jom Házikáron* és a *Jom Háácmáut*.

A *Jom Hásoá*, amikor hatmillió európai s ezen belül hatszázezer magyar-zsidó mártír emlékére meggyújtottuk a hat gyertyalángot.

A *Jom Házikáron*, az *Emlékezés Napja*, amikor áldó kegyelettel gondolunk azokra a hősökre, akik a legdrágábbat, életüket adták Izrael függetlenségéért.

És *Jom Háácmáut*, maga a *Függetlenségi Nap*, amely Izraelben és a gálutban egyaránt *moádim leszimchá*, az öröm és a vígság napja.

Két *ággádai* tanítást ajánlok a jelenlévők figyelmébe, amelyek az évezredek messzeségéből is hozzánk szólnak:

”אורח דארץ ישראל מחכים...”

„...IZRAEL LEVEGŐJE BÖLCCSÉ TESZ.”

(Talmud, Bává Bátrá 158b)

Sok-sok évvel ezelőtt fogalmazódott meg ezen ősi igazság. Annak tudatában és jegyében, hogy őseink, akik egykoron a Szentföldön éltek, az egész egyetemes emberiségnek adták a Tórát, magát az erkölcs fogalmát. A bölcsesség hatotta át a későbbiekben száműzetésben élők sorsát, elméleti felkészültségét és magát a gyakorlati kivitelezést.

„Alapítsatok tanházakat – szól a régi tanítás –, tanházakat, amelyekben taníthattok.” A szétszóratásban szerte a földön egyik helyen napfény, a másik helyen árnyék a zsidóság osztályrésze. De mindenütt vallja az ősi igazságot, s mindenütt tanházat alapít, mindenütt zsinagógát épít, azzal a céllal, és reménnyel, hogy továbbadhatja mindazt, amit egykor *Beerec hákedosá*, a Szentföldön örökségül kapott. És imádkozza naponta:

”ותחזינה עינינו בשוכך לציון ברחמים”

A tanítás és az imádság, amely őseinket fenntartotta és megtartotta a megpróbáltatások évezredeiben. Magam előtt látom a jesivákban éjt nappallá tévő bóchereket, akik odahajolnak a megkopott Talmud fóliáns fölé, és tanulnak, hogy taníthassanak, hogy átadhassák azt a szellemiséget, amelyet örökségül kaptak. Ez nem volt más, mint *zerá kodes*, a szent mag. Sok-sok tízezer talmudista szerte a világon tanította az egyetemességet, amely a zsidóságból fakad. Ezt a szent magot tengernyi megpróbáltatás, lemondás, majd diszkrimináció érte szerte a világon. Talmudtudósok, liturgikus költők, a *pájtánok* foglalkoztak egyéniségükkel, céljaikkal és vágyaikkal, és próbálták aposztrofálni a *zerá kodes*, e szent mag értékét.

A modern zsidó költészet egyik legnagyobb alakja, Chaim Náchmán Bialik hasonló milióból nőtt ki. Látta a különböző helyeken szétszórva elhelyezkedő jesivákat, ahol hajnaltól késő estig tanultak.

Hadd idézzek néhány sort Bialik egyik költeményéből:

S elgondolom, mily hatalmas a mag,
Mely rejtve él az átkozott talajban,
Érné a napnak egy sugara csak,
S belőle mennyi áldásunk fakadna!
Mennyi dús kéve hullana alá,
Ha egy új szellő, mire lelkem vágyik,
Egyengetné és kisimítaná
Az élet ösvényét a jesiváig.

Zerá kodes, e szent mag kikelt. A polgári időszámítás szerint 1948-ban – a zsidó naptár szerint ijjár hó 5-én – függetlenné lett a modern Izrael. Szerte a világon nagyhatalmak és kis országok biztosították szimpátiájukról a zsidó államot. Az elmúlt 54 esztendőben rügy fakadt a mag helyén. Úgy is mondhatnám: megmaradt a mag, és rügy is lett a fán. A Szentföldön, Izrael Államában, a zsidó világ központjában és szívében, együtt van az ókori szellemiség és a modern kor minden egyes csodája. Ha azt mondom: számítertechnika; ha azt mondom: világszínvonalú mezőgazdaság; ha azt mondom: csúcstechnológia, mind-mind azonos Izraellel. Ha azt mondom: könyvtárak – nemcsak nyilvánosak, hanem magánkönyvtárak –, az is Izrael.

Sok izraeli házban jártam. Láttam gazdagabbat és szegényebbet. Elegánsan rendezettet és olyat, amelyre a sivárság volt a jellemző. De minden házban ott volt a könyv. Mert ez a nép nem más, mint a „könyv népe”, és az ország a virágok, a védett természet országa is. Az egyik kozmonauta azt mondta, hogy amikor fenn járt a világűrben, és letekintett onnét, a Földközi-tenger környékén látott egy csodálatos oázist. Nem értette első pillanatban, hogy mi az.

Aztán rádöbbsent, hogy ez Izrael.

A visszatértek, a hazatértek, az egykori üldözöttek gyerekei, a Soá túlélői, a megpróbáltatások számkivetettjei keresték és megtalálták az ó- illetve új hazát. Igaza van az ősi tanításnak:

”אורא דארץ ישראל מחכים...”

Izrael bölcsé tesz, racionálisan gondolkodóvá, a jövőt tervezővé.

Annak idején, amikor a jeruzsálemi Templom állt – így mondja az *ággáda* tanítása – a Templom fundamentumát *even stijá*-nak, *alapkőnek* nevezték el. Egyes kommentátorok ezt a szót, hogy *stijá* úgy interpretálják: ez nem más, mint egy forrás. Ebből a forrásból meríthetett az egész világ.

Annak idején egy tiszta forrás volt ott, amely – s ezt büszkén vállaljuk – megtermékenyítette az egész világot. Inspirálólólag hatott évezredek irodalmára és művészetére. Döntő módon befolyásolta az etika világgképét. De általában úgy fogalmazhatunk: odaállt minden progresszió mellé. Ez a tiszta forrás alapként is szolgált, s ebből meríthetett az egész világ hitet és dicsőséget.

Hogyan fogalmazták ezt meg a *Függetlenségi Nyilatkozat* alkotói? Hadd idézzem tanúnak: „Izrael prófétainak szellemében a szabadság, jog és béke ideáljait tekinti léte alapjának. És egyenlő társadalmi és politikai jogokat biztosít minden polgárának vallásra, nemzetiségre és nemre való tekintet nélkül. Gondoskodik a vallási, lelkiismereti, nyelvi és művelődési szabadság fenntartásáról. Védelemben részesíti valamennyi vallás szent helyeit...”

Az ezen elveket valló embereket az elmúlt 54 esztendő alatt többször akarták (akarják?) a tengerbe szorítani. De e nép, mint annyi más alkalommal a történelemben, a megpróbáltatások viharából, a terror nyomait testben-lélekkben viselve, győztesen került ki. Napjaink mérhetetlen fájdalmakat magán hordó világában is vallja:

IZRAEL ÉL ÉS ÉLNI FOG! - עם ישראל חי! -

„...ÉS IDEJE VAN A KÖVEK ÖSSZEGYŰJTÉSÉNEK.”

Elhangzott Debrecenben, a Kápolnási utcai zsinagógában
2002. szeptember 15. (Kol nidré – 5763)

אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה.

(Zsoltárok 97,11)

Szerte a világon ezekben az órákban az előbb elhangzott szavak csendülnek fel a Magasságok felé, a Világ Alkotója felé. Ilyenkor együtt vagyunk valamennyien lélekben és érzelmekben. Azok, akiket elsodort az élet, s azok is, akik véglegesen eltávoztak közülünk. Most, itt vannak a szívünkben, dobognak a lelkünkben, szinte érezzük őket. Odanézőnk arra az „ominózus” helyre, és látjuk őt. Őt, aki felnevelt, aki irányította lépteinket, s kirajzolódik előttünk a kép, amikor – sok-sok évtizeddel ezelőtt – áldott emlékű apánk rátette kérges, fáradt kezét a fejünkre, és azt mondta: „Jövoreheho... a Jóisten áldjon meg fiam!” Ez az áldás elkísér, ezt az áldást várjuk a magasságokból.

”בוכות אבות חושיע בנים”

„AZ ELŐDÖK ÉRDEME MIATT” részesítsen áldásában bennünket a Mindenható kegyelme.

Drága Testvéreim!

Kol nidré este van, számunkra, zsidó emberek számára az esztendő legfontosabb estéje.

”כל-הנחלים הלכים אל-הים והים אינו מלא...”

„MINDEN FOLYÓ A TENGERBE ROHAN, ÉS A TENGER MÉGSEM TELIK MEG...”

(Kohelet 1,7)

Igen, azt látjuk, hogy az egymást követő nemzedékek lelki, érzelmi folyama lassan beleivódik az emberiség történelmébe, s az emberiség történelme még mindig nyitott, tág, szabad és reménységgel teli.

Reménységgel teli?

Hogyan is olvassuk Kohelet könyvében?

”לכל זמן... עת לבכות ועת לשחוק עת ספור ועת רקוד.
עת להשליך אבנים ועת כוס אבנים.”

„MINDENNEK RENDELT IDEJE VAN... IDEJE VAN A SÍRÁSNAK, ÉS IDEJE A NEVETÉSNEK. IDEJE VAN A GYÁSZNAK, ÉS IDEJE A TÁNCNAK. IDEJE VAN A KÖVEK DOBÁLÁSÁNAK, ÉS IDEJE A KÖVEK ÖSSZEGYŰJTÉSÉNEK.”

(Kohelet 3,1 és 4-5)

Mintha a bibliai szöveg kelne életre a bibliai földön, Atyáink országában, Izraelben, ahol dobálják a köveket. Nincs olyan nap, hogy ne zuhanna zsidó emberre kő, a pusztítás és a megsemmisítés köve. S most is úgy érezzük, talán megint – távoli messzeségből – felénk akar dobni valaki, immár nem is követ, de mindent elpusztító rakétát.

Mi pedig több emberöltő óta próbáljuk „gyűjtögetni” a köveket, a mi életünk nem más, mint egy nagy „gyűjtögetés”. Hol az összetört *mácévákat*, sírköveket állítjuk fel, hol a megszentégtelenített, összetört zsinagógák épületeit próbáljuk újraépíteni. Hol a megtaposott, megszegyenített és megalázott életünk köveit szándékozunk kisebb darabokból újból és újból felépíteni.

„IDEJE VAN A KÖVEK DOBÁLÁSÁNAK, ÉS IDEJE A KÖVEK ÖSSZEGYŰJTÉSÉNEK.”

Amikor erre a mai estére készültem, elém villant egy mondat, amely A Talmud Jomá traktátusából való (53b). A talmudi hely a főpap imájáról szól. A főpap, a *kohén hágádol*, egy évben egyszer belépett a legfelsőbb szentélybe, és imádkozott mindenkiért. Először önmagáért, aztán népéért, családjáért, végül az egész világot. Mi, zsidók imádkozunk önmagunkért, és imádkozunk másokért is, annak reményében, hogy van, aki meghallgatja. A főpapi ima olyan gyönyörű volt, olyan mély, olyan áhítattal teli, hogy annak leírása belesimul a *máchzorba*, a nagyünnepi imakönyvbe. Különleges látvány volt, ahogy a főpap bement a Szentélybe, és mindenkiért imádkozott. A XX. század első évtizedeinek nagy tehetségű zsidó költője, Kiss József így ír *Az én imádságom* c. versében:

Mikor levette papi bíborát,
S minden hivalgó földi éket,
A főpap öltött tiszta lenruhát,
S a legbensőbb szentélybe lépett,
Meghozni az urnak áldozatát,
S feloldani büntől a népet.

Oly megrendítő volt egykor a főpap imája, hogy bevésozott a Talmudba, majd a Jom Kipur-i Máchzorba. Ime néhány szó – Hevesi Simon fordításában – a szekunder forrásból:

”שנת מלולה אסומה גשומה אם שחונה...”

„LEGYEN MEG AKARATOD SZERINT ÖRÖKKÉVALÓ ISTENEM, VILÁG ALKOTÓJA, LEGYEN EZ AZ ESZTENDŐ „...HARMAT ES ESO, TERMÉKENYSÉG ÉS VERÓFÉNY ÉVE...”

Sok-sok évezreddel ezelőtt két fogalmat emelt ki a főpapi áldás: *sáná gsumá*, a vízzel telített évet, és *sáná shuná*, a napfényvel, világossággal, tőzzel teli évet.

(Eredeti etimológiai megközelítésben שנה שחונה nem más, mint שנה חמה ויבשה מאד. Lásd: Ávráhám Even Sosán: Hámilon Háchádás. Tom. IV. p, 1345.)

Döbbenetesen okosak voltak a mi eleink.

A főpap olyan évet kért, ahol lesz – שנה גשומה – legendó víz. Nem kevesebb, nem is több. Pont annyi, amennyi éppen kell.

Ha kevés a víz, szenved a természet Ugyanakkor, ha árvíz tombol, megsemmisül az ember és környezete. Prága belvárosában embermagasságban dübörög a hullám áradata. Az Alt Neu Schulban, a legszentebb zsinagógák egyikében derékig ér a víz, az emberek csónakkal járnak be a templomba. Petófi szavait idézve: „...a víz az úr”. Az ember nem tud, néha nem akar ellenállni a víz erejének.

Egy régi tanítómesterünk úgy fogalmazott, hogy léteznek tengerszemek, egykori hatalmas óceánok kicsi maradványai. Magyarországon is vannak. És időnként, napsütésben, szélcsendes időben fodrozódó fehér hullámokat lehet látni a tengerszemek vizének tetején. A geológusok úgy tartják, hogy ez nem véletlen, ugyanis a tengerszemek valahol összeérnek a föld mélyén. S amikor a távoli messzeségben dübörög a tenger, s hatalmasak a hullámok, akkor ez a vajúdo erő a tengerszemekben is érződik. Megmutatkozik a víz fantasztikus ereje.

A zsidó történelem olyan, mint a tenger. Bárhol a világon hatalmas történelmi hullámok zajlanak, a tengerszemen érződik a hullám ereje. Bárhol a világon a zsidósággal történik valami, a te kis „tengerszemedben”, a te életedben is lecsapódik az.

A Talmud ihlette máchzorbeli, második mondatrészt így hangzik: שנה שחונה

Sáná shuná, legyen „verófény” éve. Erő, ma azt mondanánk: energia? Avagy aszály okozta szárazság? Ambivalens fogalmak.

A költő így fogalmazott egykor:

Ismeritek a vidám rószelángot

S ropogását a vályog tűzhelyen?
 A nyílt arcokat, a nyájas világot,
 Hol tréfa és dal önként megterem?
 Recsegő gallytól pattogó szilánktól
 Lestem el egykor a dal ütemét.
 Hol az a tűz? Mi lett a rőzselángból?
 Nekem elhamvadt – talán másnak ég.
 (KISS JÓZSEF: TŰZEK)

Igen, a tűz melegséget ad, a tűz fényt ad, és biztonságot. De lehet, van pusztító tűz is. Gyakran olvasható a napilapokban, hogy távoli messzeségből diktátorok fenyegetnek, hogy elküldik a „modern tüzet” és elpusztítják a zsidó népet. Hányszor, de hányszor égett már Auschwitz tüze? Vajon lehetséges ez újból?

Lehetséges?!

A főpap pontosan tudta, hogy miért imádkozik. Kellő mennyiségű vízárt és olyan energiáért, amely nem pusztít, hanem melegséget, nyugalmat áraszt.

Ez a sokat szenvedett, rendkívül sokat veszített nép életre ítéltetett. Nehezen él, néha küszködve, megpróbáltatásokkal tele, de tudja, hogy van, aki vigyáz reá itt és az örök életben. Ő, aki Izrael Istene, aki óvta ennek a népnek léptét, vigyázott rá a megpróbáltatások és a történelmi kataklizmák ellenére.

Amíg élünk, a szívünkben él a remény, amely elpusztíthatatlan. Mert mi az a nép vagyunk, akiről azt írja a próféta: *ásziré hátikvá* – a remény foglyai. A bizakodásé és az optimizmusé.

”המשכילים יזהירו מזהירו מזהירו ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד.”
 (Dániel 12,3)

Ámen.

V. MÁRTÍRJAINK EMLÉKE

KI VIGYÁZOTT RÁJUK? KI ŐRIZTE ŐKET?

Elhangzott Pápán, a zsidó temető mártír emlékművénél.

2001. június 10.

”הציבי לך ציונים שימי לך תמרורים שחי לך למסילה ררך הלכה...”

„ÁLLÍTS MAGADNAK ÚTJELZŐKET, HELYEZZ EL MAGADNAK OSZLOPOKAT, FORDÍTSD SZÍVEDET AZ ORSZÁGÚTRA, AZ ÚTRA AMELYEN MENTÉL...”

(Jeremiás 31,20)

Kedves Testvéreim!

Ezt a jeremiási mondatot emeltem ki vezérelvként. Történelmi emlékekről szólok, kutatásaim érintőleges eredményeit-élményeit szeretném összefoglalni ezen az emlékező istentiszteleten. Némi históriai áttekintést adni e közösség múltjáról, arról a történelmi útról, amely a XVII. század végétől egészen a Holocaustig, 1944-ig vezetett.

Az első olyan írásos emlék, amely jelzi a pápai zsidók létét, 1698-ból való. Néhány évtizeddel később, a XVIII. század első éveiben, 1736-ban – hiteles források alapján tudjuk – 73 hittársunk élt e városban. Alig száz évvel később, 1840-ben 2648 zsidó lakott itt.

Minden zsidó közösség életében az első meghatározó elem a Chevra Kádisá, a Temetkezési Egylet alapítása. A Pápai Zsidó Hitközség Temetkezési Egyletét – az országban az egyik legelső – 1739-ben szervezték meg. A magyarországi zsidóság felvirágoztatásának egyik záloga a nevelés, az oktatás. Tudták ezt Pápán a helyi zsidók is, s így 1818-ban már iskolát építettek. E közösség életében kiemelkedő személyiségek reprezentálták a zsidó szellemiséget, akik közül is kitűnt a korabeli Magyarország zsidó történetének tündöklő csillaga, kimagasló személyisége: Löw Lipót.

Löw az 1840-es években kerül Nagykanizsáról Pápará. 1846-ban avatja fel az új zsinagógát, mely a mai napig áll, amelyet ma meg is látogattam, hogy találkozam a múlttal, azzal az épülettel, amelyben évtizedeken keresztül hívők interpretálták imáikat az Alkotóhoz, a Mennyek Urához. A romos zsinagóga drámai, tragikus képe Jeremiás siralmainak első mondatát idézi:

”איכה ישבה בדרך העיר רבתי עם היחה כאלמנה...”

Mi lett a hatalmas városból, a hatalmas közösségből? Hová tűnt? Az üresen kongó falak között csak galambok szeltek a levegőt. Repkedtek fent, ahol egykor az imádság szállott. Most talán ezek a galambok „továbbítják” fohászainkat a Világ Alkotója felé...

Ebben a némaságra ítéltetett, híveitől és egykori belső díszeitől egyaránt megfosztott, grandiózus épületben, amelynek rendeltetésszerű használatba vételét a „haza bölse”, Deák Ferenc történelmi eseménynek aposztrofálta, „forradalmi” változtatásokat akartak végrehajtani a korabeli zsidó vezetők. Löw magyarul prédikált a templomban. A frigyszekrény elé helyeztette a Tóra-olvasó asztalt. Sőt, ami talán legjobban megdöbbenetette a korabeli zsidóság jelentős részét, ugyan orgonát nem helyezett el a zsinagógában, de hátul, a nyugati falnál egy majdani orgona számára kialakították a teret.

Ebben a zsinagógában hangzott el 1847-ben Löwnek egy olyan beszéde, amelyből röviden idézek:

”בנו בתים ושבו ונשמעו גנות ואכלו את-פרין.”

„ÉPÍTSETEK HÁZAKAT, ÉS LAKJATOK BENNÜK, ÜLTESSETEK KERTEKET, ÉS EGYÉTEK GYÜMÖLCSET.”

(Jeremiás 29,5)

”ודרשו את-שלום העיר אשר הגליתי אתכם שמה והתפללו בעדה אל-ה”
”כי בשלומה יהיה לכם שלום.”

„ÉS KERESSÉTEK AZON VÁROS BÉKÉJÉT, AHOVÁ SZÁMKIVETETTELEK BENNETEKET, ÉS IMÁDKOZZATOK ÉRTE AZ ÖRÖKKÉVALÓHOZ, MERT AZ Ő BÉKÉJÉBEN LESZ SZÁMOTOKRA IS BÉKE.”

(Jeremiás 29,7)

E gondolat szellemében 1850-ben majdnem elsőként az országban kórházat alapítottak, 1851-ben népiskolát. Jelentős mértékben hozzájárulva a polgárosodáshoz textilgyárat is létrehozta, Városlődön pedig ipartelepét.

A XIX. század közepén, 1876-tól több mint másfél évtizedig ennek a közösségnek a tudós rabbija: Klein Mór, aki – a világon harmadikként – lefordítja magyarra Májmonidész *Tévelygők útmutatója* című művét. A korabeli zsidó és református hívek jó kapcsolatát bizonyítja, hogy a Református Főtanoda betűivel nyomtatták ki a könyvet. Könyvtörténeti kuriozitás, hogy négy évvel ezelőtt a Historia Judaica sorozatban, Babits Antal szerkesztésében faksimile kiadásban újból megjelent e munka. (Logos Kiadó, Budapest, 1997) A második kiadás utószavában írja Heller Ágnes, korunk kiemelkedő filozófusa: „Milyen magaslatokon állhatott akkor a magyar tudományosság, ha egy vidéki rabbi minden rekompenzáció nélkül, csak úgy nagyságától vezetett, ilyen vállalkozásra szánta el magát.”

Pápa zsidóságának kiemelkedő értéke volt az itt, a XIX. század végén alapított jesiva. Ebben az időszakban már nem a neológ, hanem az ortodox közösség dominált. Iskolákat alapítottak, tanítottak, tanultak. Becsületesen, hívő emberhez méltón éltek. Ez a szellem csábított ide messiás földről mestereket és tanítványokat. Így Pápa nemcsak e környék, de egész Magyarország egyik legismertebb és legelismertebb jesivájának, vallásos főiskolájának adott helyet. A város zsidó közössége reprezentánsa, példaértékű típusa lett az egykoron virágzó magyarországi ortodoxiának. A mélyen elkötelezett hagyománytisztelet maradandó emlékét őrzi az utókor. (Lásd: *Sages of Hungary and her Torah Literature*. By Yitzchok Yosef Cohen, Machon Yerushalayim, 5755)

1900-ban 3500 zsidó lélek él itt, ez az akkori város lakosságának 24,2%-a.

Majd következnek a szörnyűség évei, és 1944. július 4-én – a Jád Vásém irattára szerinti adatok alapján – 2565 helyi és 300 környékbeli zsidót deportálnak, s ennek a csaknem 3000 léleknek alig kilenc százaléka tér csak vissza. Amikor ehhez a mondatához érek, eszembe jut a 27 évszázaddal ezelőtt élt Ámosz próféta könyve, melyben ezt olvashatjuk:

”...העיר היצאת אלף תשאר במה והיוצאת מאה תשאר עשרה...”

„...A VÁROSBA, AHONNAN ELHURCOLNAK EZER EMBERT, NEM JÖN VISSZA CSAK SZÁZ, S A VÁROSBA, AHONNAN ELHURCOLNAK SZÁZ EMBERT, NEM JÖN VISSZA CSAK TÍZ...”

(Ámosz 5,3)

A majd 3000 évvel ezelőtti próféciát az elmúlt század történetében a 40-es években sikerült „túllicitálni”. Mert a városba, ahonnan elhurcoltak ezer lelket, nem jött vissza száz. És a városba, ahonnan elhurcoltak százat, nem jött vissza egy sem.

”...ובכל-חוצות יאמזו הו-הו...”

„...MINDEN UTCÁN GYÁSZ VOLT, MINDENÜTT HALLATSZOTT A JAJGATÁS...”

(Ámosz 5,16)

Pápai testvéreink is kiutasítottak ebből az országból, nem volt aki oltalmazza őket, mert – a magyar történelem egyik legszomorúbb időszakában – a szülőföld, a haza, nem védte meg polgárait. 1944-ben gettóba kényszerítik az itteni zsidókat is, majd Auschwitzba hurcolják őket.

Szívünkben gyász van, fájdalom és emlékezés. Ahogy körülnézek, látom, hogy a jelenlévők túlnyomó része már nem a Holocaust túlélője, hanem olyanok, akik – Isten kegyelméből – 1945 után születtek. A háború után új élet kezdődött itt rövid

ideig, majd fokozatosan egyre kevesebb zsidó maradt Pápán, ina talán – optimista vélemények szerint – hús lélek élhet a városban. Város szinte zsidók nélkül.

Vajon ebben a helyzetben mi a teendő? Idézzünk a Talmudból:

”תנו רבנן: משחרב הבית בראשונה נתקבצו כיתות כיתות של פרחי כהונה, ומפתחות ההיכל בידן, ועלו לגג ההיכל ואמרו לפניו: רבונו של עולם... יהיו מפתחות מסורות לך, וחרקום כלפי מעלה. ויצתה כעין פיסת יד וקיבלתן מהם...”

„MESTEREINK TANÍTOTTÁK: AMIKOR ELPUSZTULT A SZENTÉLY, ÖSSZEGYŰLTÉK A FIATAL PAPOK. KEZÜKBEN OTT VOLT AZ ELPUSZTÍTOTT JERUZSÁLEMI TEMPLOM KULCSA, MAJD FELMENTEK A LEROMBOLT TEMPLOM TETEJÉRE, ÉS ÍGY SZÓLTAK: VILÁG URA!... ÁTADJUK NEKED EZT A KULCSOT. MEGFOGTÁK A KULCSOT, ÉS FELDOBTÁK A MAGASBA. ÉS FENTRŐL, A MAGASSÁGBÓL, EGY KÉZ NYÚLT ALÁ, MELY MEGFOGTA A KULCSOT, ÉS MAGÁHOZ VETTE AZT...”

(Talmud, Táánit 29a)

A kulcs most Istennél van. A megfogyatkozott, megmaradt piciny közösség csak formálisan létezik. Néhány évvel ezelőtt korunk egyik tekintélyes személyisége emlékkötetet szentelt Löw Lipótnak. (*Löw Lipót beszédei*. Összegyűjtötte, és az utószót írta: Hidvégi Máté. Múlt és Jövő, Budapest, 1999) Ebből idézek egy gondolatot:

„Túl azon a korszakon, amikor a magyar tájakról elhurcolták a zsidókat, ma már hült helye van az egykor hatalmas zsinagógáknak. Népes közösségek egykori lakóhelyén tücsök ciripel, és fű nő. De áll még a nagykanizsai zsinagóga, ahol először Löw prédikált magyarul, s áll még a pápai is, amelyet Ő, Löw Lipót avatott. Ki vigyázott rájuk? Ki őrizte őket?”

Az itt maradt töredék kis közösség osztályrésze és más felekezetű honfitársak kötelessége, feladata, hogy vigyázzon ezekre az épületekre, emlékekre, múltjára. Őrizze, óvja őket, mentse meg az utókornak.

A keleti vallások némelyike mosolyát kínálja a Világ Teremtőjének. Mi, zsidók nem a mosolyunkat, hanem könnyünket ajánljuk fel. Könnyünket a szívünkben és a lelkünkben, amikor érettük, megölt zsidó testvéreinkért imádkozunk.

Mennyei Atyánk, Világ Alkotója! Izrael Szirtje és Megváltója! Tekints le reánk a magasságokból, és fogadd el imádságunkat. Részesítsd áldásodban a Te népedet, az örökkön üldözött Izraelt!

Mindenható Istenünk! Világ Alkotója! Imádkozunk Hozzád. A Páparól és Pápa környékéről deportált, állati kegyetlenséggel meghurcolt, a „fürdőkben” elgázósított, a krematóriumokban elégetett több ezer testvérünkért. Édesapánkért, aki óvta, őrizte első lépéseinket. Édesanyánkért, akitől kaptuk az életet, aki vigyázott arra, hogy homlokunk ráncoktól mentes legyen. Emlékezünk a hitvesre, életünk társára, kivel megosztottuk a jót és a rosszat egyaránt. Emlékezünk a testvére, gyer-

mekkorunk osztályosára. A szülő meggyilkolt gyermekére, a nagyszülő meggyilkolt unokájára. A jövőre, amely tőlünk e helyen, a pápai közösségben elvétel. Szálljon fohászunk a földi létből a magasságok felé annak reményében, hogy mártírjainknak nyugalmuk lesz az Örök Életben, és az ittmaradott testvéreink lelkében megpihen a belenyugvás, az elfogadás képtelen képessége.

„...A JELENBŐL A JÖVŐHÖZ SZÓL...”

Elhangzott Budapesten, az Emanuel emlékműnél.

2001. július 1.

Néhány héttel ezelőtt érdekes hír jelent meg a magyarországi tömegkommunikációban. Megtudhattuk, hogy a világörökség része lesz a Millenniumi Emlékműtől a Dohány utcai zsinagógáig, az Andrássy út mentén elterülő városrész. A világörökség része lesz az a terület is, ahol most állunk, ahol most kegyelettel emlékezünk.

Emlékezzünk!

Ez az a hely, amely érzelmeket sugall, s amelyre talán alkalmazhatjuk a szentírási kifejezést:

”המקום אשר אחזה עומד עליו אדמה-קדש הוא...”

(Mózes II. III,5)

Az elmúlt majdnem két évtized emléke tette maradandóvá, látogatási célponttá, kegyeleti emlékhellyé. Itt áll a világ második legnagyobb zsinagógája, a Dohány utcai templom, mellette a zsidó hőroszok emlékének állított Hősök temploma. Szemkőzt talán Európa legszebb épülete, az Otto Wagner tervezte, még romjaiban is lenyűgöző Rumbach utcai zsinagóga, amelyről azt írja méltatója: „*A profán használat nemegyszer valóban sérti az egykori templom emlékét.*”

Itt várja közönségét Magyarország második leglátogatottabb múzeuma, a Zsidó Múzeum. Mellette írásos múltunk hivatott őre, a Magyar Zsidó Levéltár.

Árnyékában némán, ahogyan a kövekhez illik, alusssa álmát a Lapidárium. Itt van a modernkori zsidó állam megálmodójának, Herzl Tivadarnak egykori szülőháza s emléktáblája, s népünk XX. századi történetének egyik szabadsághős mártírjának, Chana Szenesnek a mementója. E helyütt álltak a XX. század egyik szegényfoltjának, a pesti gettónak falai, s temetőnkben itt pihennek a gettó mártírhalottjai.

E téren kapott helyet a magyar „*chászidé umot háolám*”, a világ jámborainak emlékkertje, amely azon nem zsidó honfitársainknak állít emléket, akik a legdrágábbat, az életüket tették kockára zsidó emberek védelméért, megmentéséért.

S itt, a Wallenberg emlékparkban tanúskodik az Emanuel emlékmű, a gondolatokat, érzelmeket ébresztő monumentális szoborkompozícióval a közepén. Külö-

nős ötvözete a történelem által formájától megfosztott menórának és a magyar táj jellegzetességének, a levelekben gazdag szomorú fűzfának. Rajta a Siralmak könyvének egyik legkifejezőbb idézete: „Tekintsetek ide és lássátok, van-e olyan fájdalom, mint az én fájdalom, amely nekem okoztatott...” Ez az emlékmű hirdeti az emlékezést és a hit sugárzását.

זכרון של ברזל

1. Idézem a modernkori zsidó költészet legnagyobb egyéniségének, Chaim Náchmán Bialiknak a szavait: „Az akaratérő, az energia dús tetterő, a szilárd hit olyan, mint a vas...”

Nem messze e helytől, 1975 tavaszán egy hetvenhárom éves Kelet-Magyarországról elszármazott zsidó: Ezriel Jichák ben Efrájim Dov beszélgetett egyetlen fiával. Sorsa tipikus XX. századi magyar-zsidó sors volt. Csengerben született, 1944-ben Mauthausenbe deportálták.

Családjának szinte minden tagját megölték Auschwitzban: feleségét, négy gyermekét, testvéreit, szüleit, nagyszüleit, összesen harminckilenc hozzátartozóját.

Ezriel Jichák 1973-ban vesztette el rajongásig szeretett második feleségét, ki szintén a Soá túlélője volt. Ezriel Jichák 1974-ben már rákbetegségben szenvedett, néhány héttel azután, amikor már tudta, hogy gyilkos kór támadta meg szervezete, magához hívta gyermekét.

Székénye mélyéből egy kendőbe csomagolt, gyertyatartóhoz hasonlító tárgyat vett elő, odaadta fiának, s azt mondta neki: „Ha már nem leszek, te vigyázz e gyertyatartóra!” S elmondta a következő történetet: 1944/45 fordulóján Mauthausenben volt, mint sok tízezer sorstársa. Vallásos zsidó lévén péntek esténként – a családján kívül – a gyertyagyújtást is hiányolta. Elhatározta ott, a koncentrációs táborban, hogy készít egy tartót az ünnepi lángoknak.

A mauthauseni pokol kerítésének egy darabjából – persze minden artisztikumot nélkülöző – gyertyatartót formált.

S péntekenként, amikor közeledett a *kabbalát sábat*, vallásos barátaival körülveték ezt az ún. gyertyatartót, apró fadarabokat helyeztek el benne, meggyújtották, s elmondták a poklok poklában, a halál árnyékában is az ősi áldást, s énekelve fogadták a szombat királynőjét. Őrizték a hagyomány tüzét, amely erősebbnek bizonyult a krematóriumok lángjánál.

Ezriel Jichák odaadta ezt a féltve őrzött, addig meg nem mutatott emléket fiának. Fia, életében először 1984-ben, eljutva Izraelbe, a Siratófal megtekintése után első útjaként a Jád Vásém Intézetbe ment. Ott átadta a gyertyatartót. Őrizzék a legmegfelelőbb helyen.

Három évvel ezelőtt Ezriel Jichák fia levelet kapott Izraelből, a Jád Vásemből. Idézem: „A magyar zsidóságról szóló kiállítás részeként történelmi múzeumunkban elhelyeztük azt a gyertyatartót, amelyet megboldogult Ezriel Jichák ben Efrájim Dov készített Mauthausenben. A táborokban élt zsidók iránti elkötelezettséget fejezi ki a gyertyatartó különleges története. Jelezve Ezriel Jichák ben Efrájim Dov és fogolytár-

sai lelkesítő odaadását, amely a rettenetes körülmények ellenére élt bennük a zsidó hagyományok iránt. E különleges gyertyatartót bemutatjuk múzeumunkban a nagyközönségnek, mint a zsidó szellemiség szimbólumát...”

E gyertyatartó azóta is Izrael fővárosában van. Emléket állít hatmillió európai, hatszáz ezer Magyarországról elhurcolt ember élni akarásának, Ezriel Jichák egész családjának, akiket elgázositottak, majd elégettek. Őrizze e fémből készült gyertyatartó Ezriel Jichák áldott emlékét. Ezriel Jichákét, aki nem volt más, mint az én drága édesapám.

זכרון של ברזל

2. S most szólok a másik szimbólumról, az előttünk magasodó, fordított alakú fűzfa-menóráról, amelyre ha rátekintek, a zsoltáros sóhaja, emlékezése villan elém:

”על-נהרות בבל שם ישבנו גם-בכינו בזכרנו את-ציון. על-ערכים בתוכה
חליו כנורתינו.”

„BÁBEL FOLYÓINÁL ÜLTÜNK, SÍRTUNK, MIKOR MEGEMLÉKEZTÜNK CIONRÓL. HÁRFÁINKAT A FŰZFAÁGAKRA AGGATTUK.”

(Zsoltárok 137,1-2)

Amikor megemlékezünk a magyar Cionról, a menóra-fűzfaágra nem a hárfát aggattuk, hanem neveket tartalmazó leveleket. Beszédes neveket, amelyeknek betűi időnként felszállnak a magasságokba, s a Mindenható trónusánál soha el nem múló fájdalunkról tanúskodnak. A Világ Alkotója pedig meghallgatja a betűk jajszávat, odafigyel rájuk, vigyázza őket.

Nevek, amelyek másoknak történelmi dokumentumok talán, de nekünk a múlt, a velünk élő valóság, a mai napig is zilált álom, az elrabolt ifjúság, a kibontakozástól megfosztott reménység.

A zseniális szobrász, Varga Imre alkotásának elkészülte előtt, a nyolcvanas évek végén az Emanuel Alapítvány elnöke, Keller László úr, azzal a kéréssel fordult hozzám, ajánljak egy üzenetértékű idézetet, tradicionális tanítást, amely a jelenből a jövőhöz szól, s amelynek időszerűsége elévülhetetlen. A Talmudból való mondatot belevésték a márványtömbbe:

”...כל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא.”

„...AKI EGY ÉLETET MEGMENT, OLYBÁ TEKINTENDŐ, MINTHA AZ EGÉSZ VILÁGOT MENTETTE VOLNA MEG.”

(Talmud, Szánhedrin 37a)

Ez az egyik üzenete a Holocaust tragédiájának a XXI. század felé.
Vajha az emberiség figyelne az ősi szavakra!

A PÁPAI ZSIDÓSÁG EMLÉKEZETE

Elhangzott Pápán, a zsidó temető mártír emlékművénél.

2003. június 14.

„Kard, ha csörren, vér, ha csobban, csak az ember vétkes abban” – írja a XX. század magyar lírájának egyik kiemelkedő képviselője, Babits Mihály.

Az emberi vétekről szólok most az emlékezés óráján. Gondoljunk azokra az áldott emlékű testvérekre, akiket Pápáról és Pápa környékéről a II. világháború poklában deportáltak és ölték meg származásuk, zsidóságuk miatt. Csaknem 3000 magyar-zsidó állampolgárra emlékezünk.

Néhány nappal ezelőtt különlegesen szép ünnepben volt a zsidó közösségnek része. Ezen ünnep neve héberül: *Sávuot*. A zsidó vallás e nagyon szép, virággal ékesített ünnepének központi gondolata és eleme a „két kőtábla” átvétele. A zsidó hagyomány szerint a *sné luchot hábrit*-et az Örökkévaló Mózesnek adta a Szináj-hegyen. A jobb oldali kőtáblán az ember és Isten közötti ígék, a bal oldalin pedig az ember és ember közötti parancsolatok találhatók. A Tízparancsolat a világ erkölcsi, jogi rendjének fundamentuma.

Ez alkalommal két különleges kőtábláról szólnék röviden.

Az egyik Budapesten található, a Dohány utcai zsinagóga mögötti Wallenberg emlékparkban.

”... כל המרחם על הבריות - בידוע מורעו של אברהם אבינו...”
(Talmud, Bécá 32b)

A park egyrészt emléket állít azoknak a nem zsidó honfitársainknak, *ánsé chászidé umot háolám*, a világ jámbor embereinek, akik a II. világháború idején emberek tudtak maradni az embertelenségben, s életüket kockáztatták másokért. Másrészt emléket állít annak a hatmillió európai, ezen belül 600 ezer magyar-zsidónak, akik zsidóságukért szenvedtek mártíriumot.

A 80-as években született a mártíremlékmű létrehozásának gondolata, mikor is felkérték a korszak egyik legnagyobb szobrászművészt, Varga Imrét az emlékmű megtervezésére és megalkotására. A művész acélból épített hatalmas szomorúfűzfát álmodott, levelein mártírjaink nevével. S a „fa” előtt a két kőtábla kör-

vonalai láthatók mintegy szimbolizálva, hogy a vészorszakban elpusztultak a parancsolatok.

”למקום שאני אוהב שם רגלי מוליכות אוהי...”
(Talmud, Szuká 53a)

A másik kőtábla Dunántúl egyik szép városában található, melynek szintén érdeklődésre számot tartó története így hangzik: A város zsinagógáját a XX. század első évtizedében építették, tetején a zsidóság legdominánsabb jelképével, a két kőtáblával. Az itteni közösséget is elpusztították, azonban a zsinagóga megmaradt. A 70-es években úgy tűnt, hogy közösség híján már nincs szükség a templomra sem, s ezért – szinte hihetetlen, drámai módon – felrobbantották. Az épület összeomlott, a két kőtábla körülbelül 15 méter magasságból leesett.

Azonban csodák csodájára a kőtábla megmaradt. Pontosabban fogalmazva a jobb oldali része. Az ember és Isten közötti parancsolatokat nem lehetett elpusztítani. A bal oldali táblán lévők – az ember és ember közötti igék – összetörték. E dunántúli közösség vezetői elhatározták, hogy rendbe hozzák a két kőtáblát, s elhelyezik a régi, a felrobbantott zsinagóga helyére mementóul.

Vajon mit érezhetett az ott szemlélődő zsidó szemtanú, aki látta a kőtáblák ismételt megszegyenítését? Aki titokban megörökítette az utókor számára e bátor tettet, akinek fülében máig harsog a pusztítás zaja? Hányszor, de hányszor hallotta már? Nem tud szabadulni e robajtól, amely szinte végigszántotta életét. Talán nemcsak az övét. Mindannyiunkét.

E két példának üzenetértéke van a mai ember számára is.

A XX. század 40-es éveiben a szörnyű áradat és gyilkosság poklában eltűntek a kőtáblák betűi, és eltűntek azok, akik a kőtáblák igéit, betűit hirdették. Akkor alig volt segítő kéz, az ország nem védte meg zsidó állampolgárait, noha ők azt tiszta szívvel hazájuknak érezték. Minden zsidó család áldozataival szívében, magára maradt, meggyötört lélekkel várta a szabadság pillanatát. Nincs olyan zsidó család, amely intakt maradt volna. Gyakorlatilag a vidék zsidósága megszűnt létezni. Ebben a városban, ahol több ezren éltek, háromezren sosem tértek vissza.

A pápai zsidóságnak mára mindössze talán egy százaléka él, s az egykor impozáns, monumentális zsinagóga romokban hever. Frigyszekrénye üresen tátong, a falakat díszítő feliratok betűi már visszaszálltak Istenhez, s otthonául csak a messziről iderepülő galamboknak szolgál. Talán ők elviszik a zsinagóga köveinek jajszavát... Az *áron hákodes* fölött a „*Tudd, hogy ki előtt állsz*” idézet körvonalazódik.

E mondatot ajánlom a jelenlévők figyelmébe. Nem messze a helytől, ahol a nagy *cádikok* alusszák örök álmukat, ahol meggyalázott Tóra-tekerceket és testvéreink porhüvelyéből készült szappanokat fogadott magába az anyaföld, a cinterem falán mártírijaink neveit olvasva: „*Tudd, hogy ki előtt állsz!*” Gondoljunk rájuk, s álljunk meg egy pillanatilag emléküket idézve.

ברזל כל זמן שהוא בחוך האור עושין ממנו כל כלים שירצו.

Szívünkben fájdalmas az emlékezés. Emlékezés asszonyokra és férfiakra, felnőttekre és gyermekekre, idősekre és fiatalokra, akik 1939 és 1945 között zsidóságukért mártíriumot szenvedtek.

ובא לציון גואל...

Hozz megváltást Cionnak, szent akaratod szerint... Ámen.

„...MINDEN NEMZEDÉKBEN FELKELTEK,
TÁMADTAK ELLENÜNK...”

– SZOLIDARITÁS IZRAEL ÁLLAMÁVAL –

Elhangzott Budapesten, a Dohány utcai zsinagóga előtti Herzl téren
2002. április 10.

Elmondjam-e sok átkunk, szenvedésünk?
Hisz ismeri az egész világ!
Ki tudja számát elmúlt sok csapásnak?
S a sok bajnak, mely nyomukba hág?
Ch. N. Bialik: *A madárhoz*

Döbbenetes igazságot, kételkedést, félelmetes mélységet, napjaink igazságát is megfogalmazza a Bialik-poézis.

Tegnap világszerte említettek egy fogalmat. Említettek és emlékeztek.

Jom Hásoá vehágvurá – *A Holocaust és a hősiesség napja*. Izraelben egy percre megállt az élet, s éles sziréna hasított a beszédes némaságba. Az autókból is kiszálltak az emberek, s csendben, összezárt szempillákkal morzsolták könnyeiket, s emlékeztek. Néhány pillanatban összesűrűsödött az átélt vagy a megtanult történelem, amikor leszegzett fejjel, de egyenes gerinccel emlékeztek hatmillió európai és hatszázezer magyar-zsidóra, akiket megöltek a II. világháború poklában.

A mártíriumra és a hősiességre való tegnapi emlékezés még élénken él a szívünkben a mai napon, az Izrael Állam melletti szolidaritás óráján. Riasztó párhuzamra asszociál a ma élő zsidó. Védtelen hozzátartozóinkat ölték akkor, és ártatlan polgári lakosok, testvéreink életét oltják ki ma.

”חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלהינו...”

(Sámuel II. 10,12)

Hadd emlékeztessek néhány városnévre, ahol az utóbbi másfél év borzalmi kitörülhetetlen fájdalom égették szívünkbe.

Néhány városról szeretnék szólni s megosztani a jelenlévőkkel az asszociáció inspirálta gondolatokat.

NETÁNJA

אין עם, אומה או עדה בעולם, אשר נלחם ושפך את דמו במשך אלפיים שנה בעד איראל החרות, כמו עם ישראל.

דוד שמואל לוינגר: מעבדות לחרות, 1947

Nem is oly régen volt a zsidó vallás egyik legfontosabb ünnepe: *Peszách*. *Peszách* mindig gyönyörű, családi ünnep. Közösségi ünnep, amikor egyek vagyunk, együtt vagyunk valamennyien lélekben, érzelemben és gondolatban egyaránt. Izrael szívében, az egyik legdinamikusabban fejlődő városában, Netánján is széderre készülődtek a családok, mint mindenütt máshol Izraelben és szerte a világon. Megünnepelni az egyiptomi kivonulás napját, a szabadság ünnepét. Minden esztendőben, *Peszách* ünnepén, a széderestén közösen olvassuk a *Hággádát*. Ebből a könyvből idézek egy – örök időszerűséggel bíró – mondatot:

”...אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו...”

„...MINDEN NEMZEDÉKBEN FELKELTEK, TÁMADTAK ELLENÜNK, HOGY ELPUSZTÍTSANAK BENNÜNKET...”

Sok-sok évszázaddal ezelőtt fogalmazódott meg ez a keserű ténymegállapítást érzékeltető gondolat, de minden évben érezzük, hogy van napi aktualitása. Az a néhány család, amely Netánja egyik kedvelt szállodájába ment – hogy ott együtt ünnepelje a szabadságot, a „*zemán chéruténu*”-t, már nem mondhatta el ezt a mondatot. Mielőtt elkezdték volna a széderestét, az értelmetlen gyilkos terror kioltotta életüket. Többek között azokét is, akiknek magyar volt az anyanyelvük. E pillanatban meggyilkolt barátaimra is gondolok. Egyikük nemrégén Arany János versét idézte nekem:

Kél és száll a szív viharja
Mint a tenger vésze,
Fájdalom a boldogságnak
Egyik alkatrésze.
Az örömnök levegőjét
Megtisztítja bánat,
A kizajlott búfelhőkön
Szép szivárvány támad
Arany J.: *Enyhülés*

Netanjá, az egyik legszebb izraeli város. Neve annyit jelent: Isten adománya. Isten adományának ezt a helyét kísérelték meg megsemmisíteni a fundamentalista eszmeiség szellemében a gyilkos terrorral.

TEL-AVIV

”ואבוא אל-הגולה חל אביב...”

(Jehezkiel 3,15)

Tel-Aviv neve, azaz a „Tavaszdombja” azért is kuriozitás a magyar-zsidók számára, mert az az ember volt névadója, aki itt, ennek a háznak a helyén született: Ben-jámin Zeév Herzl, azaz Herzl Tivadar. Tel-Aviv az 1991-es iraki támadás alatt az „Irléle háfszáká” – „A megszakítás nélküli város” nevet kapta. A dinamizmus városa. Az egyetemeké, a kultúráé, a Bét Hátfucot Múzeumé. A kitartó, szorgalmas, dolgos munkáé. Olyan találkozási pont, ahol a különböző kultúrákból érkezett zsidók – és a város integráns részében a bibliai Jaffóban arabok – dolgoznak, építik a gazdaságot, színesítik a fölközi-tengeri mozaikot. Ez az a város, melynek kosárlabda csapata a legjobb lett tavaly Európában, melynek futballistái a kontinens legjobbjaival rivalizáltak.

Tel-Aviv a modern kori Izrael egyik szimbóluma. S a tenger által ölelt Tel-Aviv is ismételten – immáron hányadszor? – a gyilkos, örületes terror áldozata lett. Nem olyan régen felhőtlenül szórakozó fiatalok között robbant a bomba. Az öngyilkos fanatizmus terrorja ártatlan fiatalok életét követelte.

Ismét bekövetkezett a fájdalmas temetés, amikor édesapa mondotta gyermekéért a *Káddist*. Ugyanakkor megelégedettség és rémületet keltő izzás a megbízást adó palesztin terrorista vezér szemében. Azt sugallja: *Dzsihád!*

S a világ már nem „hallgat”, a világ ismét Izraelt vádolja. Ismert eszköz a történelem kezében. A bűnös az ártatlanság álarcában tetszeleg, az áldozat pedig vádlottá léssen. A gúnyos mosoly felerősödik, és torz vonássá változik szeptember 11-e manhattani arcán. Mintha azt mondaná: az ember igencsak feledékeny... Szelektív az emlékezete?

HAIFA

בחיפה סובלנות זו לו רק סיסמה. בחיפה הסובלנות היא דרך חיים.

עמרם מצנע: ראש העיר חיפה

Vajon ki ne ismerné, aki járta a Szentföldet. Haifa ott díszleg a Karmel szívében. Áldott étellel inspirálja a Karmelt, ahol Elijáhu (Illés) próféta legyőzte az „importált” idegen istenek hamis prófétáit és helyreállította az igazi egy Isten hitét. Haifán békében éltek hosszú, hosszú generációkon keresztül keresztények, muzul-

mánok, drúzok, cserkeszek és zsidók. Alig száz évvel ezelőtt szerényen meghúzódó halászfalu mindössze. Majd megépült kikötőjének karja itt ölelte magához a Soá túlélőit. Ma már nemzetközileg jegyzett ipari, tudományos, szellemi centrum. Kecsés lankáit, tetejét két csodálatos épületegyüttes koronázza. Az egyik a Technion, a másik a Haifa Egyetem. Az utóbbiban jómagam sok éven át tanítottam. Nem kérdezték ott soha, ki zsidó, ki muzulmán, ki drúz, ki keresztény. Csak tanítványok voltak, akiket szeretünk tanítani. Artisztikumra, tudományra, egyetemes és lokális kultúrára.

Néhány nappal ezelőtt ott, a Földközi-tenger partján ismét tombolt a kámikázé terror. E csodálatos harmóniát árasztó városban, ahol ölelkezik a zöld tenger és a kék ég, legutóbb egy arab étteremben robbantottak az Iszlám Dzsihád és az Al-Aksza terroristái. Megszámlálhatatlan áldozat. Megint a gyilkos terror. Terror és terror mindenütt.

Mintha nem kísértene már az elmúlt polgári esztendő szeptember havának 11-i átka. A New York-i szörnyű merénylet. Az ikertornyok és az álmok lerombolása. Mintha nem lenne összefüggés az események között.

Ám a terror nem ismer határokat, a terror nem ismer országot.

JERUSÁLÁJIM

”אם-אשכחך ירושלים תשכח ימיני. חרבק לשוני לחכי אם-לא אוכרכי
אם-לא אעלה את-ירושלם על ראש שמחתי.”

(Zsoltárok 137,5-6)

Jeruzsálem, a béke városa. Modern világvallások elindítója. Mindannyiunk számára szent helyekkel s emlékekkel. Ha Tel-Aviv Izrael szíve, akkor Jeruzsálem Izrael lelke. Jeruzsálem, a főváros „*ir sálém*”, a teljesség városa. A béke városa, immáron csak álmainkban, reménységünkben.

1991 januárjában – pontosan emlékszem – ott voltam Jeruzsálem szívében, amikor több ezer kilométer távolságról, Irakból lőtték a Scud-rakétákat. Kiszolgáltatottnak, halálfélelemmel ültünk egy kicsi szobában, s vártuk, mi lesz a sorsunk?

A kiszolgáltatottság a legszörnyűbb érzések egyike. Izraelt akkor passzivitásra készítették. Akkor ehhez a magatartáshoz kellett a hősiesség és embert próbáló önuralom. A kiszolgáltatottság egyike a legszörnyűbb érzéseknek. Az egykori Szentélytől légvonalban nem messze, Jeruzsálemben is izzik a szörnyű Izrael-ellenes gyűlölet. Az emberek lassan nem mernek kimenni az utcára. Nem mernek beülni egy étterembe.

Hogyan tovább? Mi lesz tovább? Lesz-e holnap?

Jeruzsálem a béke városa volt, és reményeink szerint Jeruzsálem a béke városa lesz. A *Ben Jehuda* utcáról, a kávéházzról, a pizzériáról beszélek, azokról a helyekről, ahol már százával haltak meg zsidó testvéreink, ártatlan izraeli áldozatok, időseb-

bek és fiatalabbak, gyermekek és kisdedek, férfiak és nők. És persze a *Méá seárim* elleni merényletekről, az *efráti*, a *gilo*i félelemkeltésről, a XXI. század vallási fanatizmusába öltöztetett öngyilkos merénylőről. E robbantások szétszakították az Isten képmására teremtett embert, s ez az újabb lecke már-már nevenségessé váló navitásunkat is megrendítette. A remény csírája is elveszett? Már csak a *Hátikvá*, a *Remény himnusza* maradt?

A terror nem ismer népet, nemzetet, vallást, a terror nem ismer semmit. Csak gyűlöletet. Nekünk nem kell gyűlölet! Nekünk nem kell terror! Nekünk egy szó kell, amellyel köszöntjük egymást: *Sáalom*. Béke!

Öt évig voltam ennek a mögöttem magasodó zsinagógának, a Dohány templomnak a rabbija. Öt évig hirdetem itt vallásunk értékeit, a tolerancia zsidó aspektusait, az ima erejét, a megbékélést és a zsidó nép szolidaritását. Nagyon jól emlékszem, hogy 1989-ben, ebben a zsinagógában *Jom Háácmaút* napján első alkalommal volt lehetőségünk elhelyezni az izraeli zászlót a magyar zászló mellett. Néhány nappal ezelőtt azt láttam, hogy az izraeli zászlót egy Izrael-ellenes tüntetésen elégették. Félelmet kelt, amikor zászlókat égetnek Félelmet kelt, amikor égetnek! Könyvet, Tórát, a kultúrát és – nagyon jól tudjuk mi valamennyien, magyarországi zsidók – embereket. Félelmet kelt, amikor történelmet hamisítanak.

„*Izrael elpusztult, írmagja sincs többé.*” E ma is sokak számára fenyegető mondatot nem napjaink politikusa, nem a hősiesség álarcával kevélykedő terrorista mondta, hanem *Merneptah* fáraó több mint háromezer évvel ezelőtti győzelmi énekéből idéztem. S mégis s mindezek ellenére:

IZRAEL ÉL ÉS ÉLNI FOG! – עם ישראל חי!

E szolidaritási demonstráció célja, kifejezni együttérzésünket Izrael népével. Mély aggodalommal és együttérzéssel, a jövőbe vetett hit óvatos reményével követjük a közel-keleti eseményeket. Legyen békessége mindenkinek!

Izrael gyásza a mi gyászunk, fájdalma a mi fájdalmunk.

Reménysége a mi örömünk is.

Támogatjuk Izrael heroikus küzdelmét, amelyet az egész művelt világ civilizációs és kulturális értékeinek megőrzéséért folytat a fundamentalizmus és a terroristák ellen.

A fájdalom tengerét okozó alattomos terror a sok évszázados, évezredes *zsidó*, *keresztény* és *muzulmán* értékrend alappilléreit, a civilizált együttélés alapjait rendíti, rendítheti meg.

Ez az erő a demagógiából építkezik, s az ártatlan életeteket, életek százait oltja ki.

”אבינו שבשמים, צור ישראל ומואליו!...”

„MENNYBÉLI ATYÁNK, IZRAEL SZIRTJE ÉS MEGVÁLTÓJA!

ÁLDD MEG IZRAEL ÁLLAMÁT, MEGVÁLTÁSUNK VIRÁGBA BORULÁSÁNAK ELSEJÉT, ÓVD-VÉDD MEG AZ ORSZÁGOT, S TERJESZD KI RÁ A BÉKE SÁTRAT!...”

Befejezőképpen Jesájának, a „nagy titkok tudójának” szavait idézem:

”כי-עם-שישו ונילו עדי-עד אשר אני בורא כי הנני בורא את-ירושלם
גילה ועמה משוש...”

„HANEM ÖRVENDEZZETEK ÉS VIGADJATOK MINDÖRÖKKÉ AZZAL, AMIT TEREMTEK (SZÓL AZ ÖRÖKKÉVALÓ). MERT ÍME ÉN TEREMTEM JERUZSÁLEMET VÍGSÁGGÁ ÉS NÉPÉT ÖRÖMMÉ. ÉS VIGADOK JERUZSÁLEMEN, ÉS ÖRVENDEK NÉPEMEN. ÉS NEM HALLIK TÖBBÉ BENNE SÍRÁS HANGJA ÉS JAJKIÁLTÁS HANGJA. (...)

ÉPÍTENEK HÁZAKAT, ÉS LAKNAK BENNÜK, ÜLTETNEK SZÓLÓKET, ÉS ESZIK GYÜMÖLCSÜKET. NEM AZÉRT ÉPÍTENEK, HOGY MÁS LAKJON HELYÜKÖN, NEM AZÉRT ÜLTETNEK, HOGY MÁS EGYE MUNKÁJUK GYÜMÖLCSÉT. MERT MINT A FÁNAK NAPJAI, OLYANOK AZ ÉN NÉPEM NAPJAI, ÉS KEZÜK MUNKÁJÁT ELFOGYASZTJÁK AZ ÉN VÁLASZTOTTJAIM.”

(Jesájá. 65,18-19 és 21-22)

SCHÖNER ALFRÉD ÍRÁSAINAK
BIBLIOGRÁFIÁJA

1969.

1. „Fővárosunk 100 éve” című kiállítás dokumentumai.

In: ÚJ ÉLET

február 15. 24. évfolyam 4. szám

1970.

2. **Átalakulás.**

In: ÚJ ÉLET

február 15. 25. évfolyam 4. szám

3. **A hahóti zsidó.**

In: ÚJ ÉLET

november 15. 25. évfolyam 22. szám

1974.

4. **Szentély és áldozat.**

In: ÚJ ÉLET

április 15. 29. évfolyam 8. szám

5. **Történelmi párhuzamok.**

In: ÚJ ÉLET

július 15. 29. évfolyam 14. szám

6. **Dr. Kecskeméti Ármin.**

In: ÚJ ÉLET

augusztus 15. 29. évfolyam 16. szám

7. „... a becsületes munka lett a mérték...”

In: ÚJ ÉLET

november 1. 29. évfolyam 21. szám

8. **Százévesen az otthonban. (Publicisztika.)**

In: ÚJ ÉLET

december 1. 29. évfolyam 23. szám

1975.

9. **Dallamok bűvkörében.**

In: ÚJ ÉLET

március 15. 30. évfolyam 6. szám

10. **Tanulmány és erkölcs.**

In: ÚJ ÉLET

április 15. 30. évfolyam 8. szám

-
11. A szellemiség fejlődése hagyományunk tükrében.
In: ÚJ ÉLET
július 15. 30. évfolyam 14. szám
12. Mindennapi kenyér.
In: ÚJ ÉLET
október 1. 30. évfolyam 19. szám
13. Löw Lipót, a példakép.
In: ÚJ ÉLET
október 1. 30. évfolyam 19. szám
14. Chanukkai gondolatok.
In: ÚJ ÉLET
december 1. 30. évfolyam 23. szám
15. Harminckét év távlatából. 1976.
In: ÚJ ÉLET
június 15. 31. évfolyam 12. szám
16. József, a példakép. 1977.
In: ÚJ ÉLET
január 1. 32. évfolyam 1. szám
17. Az Ómer számlálás.
In: ÚJ ÉLET
április 15. 32. évfolyam 8. szám
18. Szőudasz Havroo.
In: ÚJ ÉLET
május 15. 32. évfolyam 10. szám
19. Hol vagy ember?
In: ÚJ ÉLET
október 15. 32. évfolyam 20. szám
20. Benoschofsky Imrere emlékezik születésének 75. évfordulóján egy tanítványa. 1978.
In: ÚJ ÉLET
február 15. 33. évfolyam 4. szám
21. A szefira napja.
In: ÚJ ÉLET
május 15. 33. évfolyam 10. szám
22. Somogyi József kiállítása Balatonbogláron.
In: ÚJ ÉLET
augusztus 15. 33. évfolyam 16. szám

23. Gondolatok a Teremtés történetéből.

In: ÚJ ÉLET

november 15. 33. évfolyam 22. szám.

24. Múzeumi séták.

In: ÚJ ÉLET

december 15. 33. évfolyam 24. szám

1979.

25. Almok, célok.

In: ÚJ ÉLET

január 1. 34. évfolyam 1. szám

26. A Szentély pusztulásának ábrázolása a művészettörténetben.

In: ÚJ ÉLET

február 1. 34. évfolyam 3. szám

27. Makrisz Agamemnon életmű kiállítása.

In: ÚJ ÉLET

április 1. 34. évfolyam 7. szám

28. Igaz orvos volt.

In: ÚJ ÉLET

április 15. 34. évfolyam 8. szám

29. Mózes ábrázolása a képzőművészetben I.

In: ÚJ ÉLET

május 1. 34. évfolyam 9. szám

30. Gondolatok a Midras Tanchuma olvasása közben I.

In: ÚJ ÉLET

május 15. 34. évfolyam 10. szám

31. Mózes ábrázolása a képzőművészetben II.

In: ÚJ ÉLET

június 1. 34. évfolyam 11. szám

32. Gondolatok a Midras Tanchuma olvasása közben II.

In: ÚJ ÉLET

július 1. 34. évfolyam 13. szám

33. Mit kíván tőlünk az Isten?

In: ÚJ ÉLET

augusztus 15. 34. évfolyam 16. szám

34. Magyar falusi templomok – Marosi Ernő könyvéről.

In: ÚJ ÉLET

augusztus 15. 34. évfolyam. 16. szám

35. Chanukkkai gondolatok.

In: ÚJ ÉLET
december 1. 34. évfolyam 23. szám

1980.

36. Aradi Nóra – Fényes Adolfról.

In: ÚJ ÉLET
január 1. 35. évfolyam 1. szám

37. Alapfogalmak a zsidóságról: I. Az ima.

In: ÚJ ÉLET
március 15. 35. évfolyam 6. szám

38. Két kiadvány Moszkvából.

In: ÚJ ÉLET
április 15. 35. évfolyam 8. szám

39. A tanítómester: Dr. Benoschofsky Imre halálának 10. évfordulója.

In: ÚJ ÉLET
június 15. 35. évfolyam 12. szám

40. Martyn Ferenc rajzai.

In: ÚJ ÉLET
június 1. 35. évfolyam 13. szám

41. Alapfogalmak a zsidóságról II.

In: ÚJ ÉLET
július 15. 35. évfolyam 14. szám

42. Hitvallásunk: a „Semá”.

In: ÚJ ÉLET
augusztus 1. 35. évfolyam 15. szám

43. A Talmud professzora. Emlékezés Domán Ernő főrabbirra.

In: ÚJ ÉLET
augusztus 15. 35. évfolyam 16. szám

44. Mózes ábrázolása a művészettörténetben III.

In: ÚJ ÉLET
október 1. 35. évfolyam 19. szám

45. Mózes ábrázolása a művészettörténetben IV.

In: ÚJ ÉLET
november 1. 35. évfolyam 21. szám

46. Önmagunk vállalása.

In: ÚJ ÉLET
november 15. 35. évfolyam 22. szám

47. Emlékezés Ábrahámsohn Manó főkántorra.

In: ÚJ ÉLET

december 15. 35. évfolyam 24. szám

1981.

48. Hit és értelem.

In: ÚJ ÉLET

január 1. 36. évfolyam 1. szám

49. Vadnai Alfréd halála.

In: ÚJ ÉLET

január 1. 36. évfolyam 1. szám

50. Reflexió.

In: ÚJ ÉLET

január 15. 36. évfolyam 2. szám

51. Univerzalitás.

In: ÚJ ÉLET

február 15. 36. évfolyam 4. szám

52. Könyvek a Szovjetunióból.

In: ÚJ ÉLET

március 15. 36. évfolyam 6. szám

53. Mózes ábrázolása a művészettörténetben V.

In: ÚJ ÉLET

március 15. 36. évfolyam 6. szám

54. Mózes ábrázolása a művészettörténetben VI.

In: ÚJ ÉLET

május 1. 36. évfolyam 9. szám

55. A Törvény.

In: ÚJ ÉLET

június 1. 36. évfolyam 11. szám

56. Mózes a Nagykanizsai Kódexben

In: ÉLET ÉS TUDOMÁNY

június 19. 25. szám

57. Emlékezés Müncz Mózesre

In: ÚJ ÉLET

szeptember 1. 36. évfolyam 17. szám

58. „...művek, amelyekben a halál után is él az ember.” – Apáczai Csere János beszédéről.

In: ÚJ ÉLET

szeptember 15. 36. évfolyam 18. szám

59. Dr. Dér István főrabbi 75 éves.

In: ÚJ ÉLET

szeptember 15. 36. évfolyam 16. szám

60. Jevreiski Kalendár 5742. Az új jugoszláv zsinagógai naptár.

In: ÚJ ÉLET

október 1. 36. évfolyam 19. szám

61. „A Chevrák eredete” I.

Szemelvények a magyar zsidóság vallási irodalmából I.

In: ÚJ ÉLET

november 1. 36. évfolyam 21. szám

62. „A Chevrák eredete”

Szemelvények a magyar zsidóság vallási irodalmából II.

In: ÚJ ÉLET

november 15. 36. évfolyam 22. szám

1982.

63. Felnőtt egy új generáció.

In: ÚJ ÉLET

január 15. 37. évfolyam 2. szám

64. Az igazak közé tartozott. Dr. Dér István főrabbi halálára.

In: ÚJ ÉLET

február 1. 37. évfolyam 3. szám

65. Eszter és Mordecháj – Egy festmény születéséhez

In: ÚJ ÉLET

március 1. 37. évfolyam 5. szám

66. A Nagykanizsai Kódex.

In: KÉPES ÚJSÁG

március 27. 23. évfolyam 13. szám

67. Tüzek.

In: ÚJ ÉLET

április 15. 37. évfolyam 8. szám

68. Régi török szőnyegek Kecskeméten

In: ÚJ ÉLET

április 15. 37. évfolyam 8. szám

69. Legnagszerűbb dolog játszani – Gondolatok Körmenyi János könyvéről.

In: ÚJ ÉLET

július 1. 37. évfolyam 13. szám

70. **Őrök feladatunk az emlékezés.**
In: ÚJ ÉLET
július 1. 37. évfolyam 13. szám
71. **Mózes ábrázolása a képzőművészetben VII.**
In: ÚJ ÉLET
július 1. 37. évfolyam 13. szám
72. **Tóradíszek.**
In: KÉPES ÚJSÁG
augusztus 14. 23. évfolyam 33. szám
73. **Találkozás.**
In: ÚJ ÉLET
szeptember 1. 37. évfolyam 17. szám
74. **Képeslap Velencéből.**
In: ÚJ ÉLET
szeptember 1. 37. évfolyam. 17. szám
75. **Begegnung.**
In: DIE GEMEINDE, Wien
október 19.
76. **Csontváz a halál képzetében.**
In: CONFESSIO
6. évfolyam 3. szám
77. **A zsidó vallás kapcsolata a ma emberével.**
In: VIGÍLIA
47. évfolyam 11. szám
78. **Luach: 5743.** (Szerk.: Sch. A.)
Verband der Jüdischen Gemeinden In der DDR. Dresden.
79. **Chanukkai gondolatok.**
In: ÚJ ÉLET
december 15. 37. évfolyam 24. szám
- 1983.
80. **Chanukkai lámpák.**
In: KÉPES ÚJSÁG
január 29. 24. évfolyam. 5. szám
81. **Pészach előtt.**
In: ÚJ ÉLET
március 15. 38. évfolyam 6. szám

82. Szünidőben.

In: ÚJ ÉLET

július 1. 38. évfolyam 13. szám

83. Az élet értéke.

In: ÚJ ÉLET

szeptember 15. 38. évfolyam 18. szám

84. Szentírás és művészet. Ádám és Éva – Jesája

In: ÚJ ÉLET

október 15. 38. évfolyam 20. szám

85. A Dohány utcai zsinagóga építésének előtörténetéből.

In: ÚJ ÉLET

december 1. 38. évfolyam 23. szám

86. Zsinagógák a budai oldalon.

In: KÉPES ÚJSÁG

december 3. 24. évfolyam 49. szám

87. Luach: 5744. (Szerk.: Sch. A.)

Verband der Jüdischen Gemeinden In der DDR. Dresden.

88. Halljad, Izrael.

In: REFORMÁTUSOK LAPJA

1983.

1984.

89. Hit és művészet.

In: ÚJ ÉLET

február 15. 39. évfolyam 4. szám

90. Szemelvények „Reb Ancsi és más avasi zsidókról szóló szép históriák”-ból.

In: ÚJ ÉLET

március 1. 39. évfolyam 5. szám

91. A 125 éves Dohány utcai zsinagóga.

In: KÉPES ÚJSÁG

április 14. 25. évfolyam 15. szám

92. Pészach előtt.

In: ÚJ ÉLET

április 15. 39. évfolyam 8. szám

93. Az örökség.

In: ÚJ ÉLET

július 15. 39. évfolyam 14. szám

94. **Dr. Máté Miklós főrabbi (1906–1984)**
In: ÚJ ÉLET
augusztus 1. 39. évfolyam 15. szám
95. **Magány.**
In: ÚJ ÉLET
december 1. 39. évfolyam 23. szám
96. **Elpusztított álmok.**
In: KÉPES ÚJSÁG
december 8. 26. évfolyam 49. szám
97. **A németkeresztúri Chevra könyv.**
In: MÚZSÁK
1984. 4. szám
98. **A Pokol traktátusa. Miniátúra sorozat a nagykanizsai héber nyelvű kéziratok könyvében a XVIII. század végéről.**
In: MŰVÉSZETTÖRTÉNETI ÉRTESÍTŐ
23. évfolyam 4. szám
99. **Luach: 5745. (Szerk.: Sch. A.)**
Verband der Jüdischen Gemeinden In der DDR. Dresden.
1985.
100. **A Tízparancsolat igéi csillogjanak ékesen...**
In: ÚJ ÉLET
március 15. 40. évfolyam 6. szám
101. **Mindig a zene bűvöletében**
In: ÚJ ÉLET
április 15. 40. évfolyam 8. szám
102. **Biblikus alázat Birnfeld művészetében.**
In: ÚJ ÉLET
június 15. 40. évfolyam 12. szám
103. **Zsinagógák a pesti oldalon.**
In: KÉPES ÚJSÁG
június 29. 26. évfolyam 26. szám
104. **Bodnár Sándor 80 éves.**
In: ÚJ ÉLET
július 15. 40. évfolyam 14. szám
105. **Búcsú Dr. Salgó László főrabbitól.**
In: ÚJ ÉLET
augusztus 15. 40. évfolyam 16. szám

106. Boldog zsinagógai új esztendő.

In: ÚJ ÉLET

szeptember 1. 40. évfolyam 17. szám

107. A békét nem csak akarni kell.

In: ÚJ EMBER

december 8.

108. Egy kép – egy esemény.

In: HISTÓRIA

4. szám

109. Luach: 5746. (Szerk.: Sch. A.)

Verband der Jüdischen Gemeinden In der DDR. Dresden.

1986.

110. „...nyisd meg az ég kapuit imádságaink előtt!” I.

In: ÚJ ÉLET

március 1. 41. évfolyam 5. szám

111. Peszach.

In: ÚJ ÉLET

április 15. 41. évfolyam 8. szám

112. „...nyisd meg az ég kapuit imádságaink előtt!” II.

In: ÚJ ÉLET

április 15. 41. évfolyam 8. szám

113. Úton Hellasz felé... I. Az ókori zsinagóga.

In: ÚJ ÉLET

szeptember 1. 41. évfolyam 17. szám

114. Nagyünnepi ággádák

In: ÚJ ÉLET

szeptember

115. Újévi köszöntő.

In: ÚJ ÉLET

szeptember 15. 41. évfolyam 18. szám

116. Apreciez revista. dr. Mózes Rosen román főrabbi születésnapja.

In: REVISTA CULTULUI MOZAIK, Bukarest

november 1.

117. Hat ezredév hagyomány.

In: KÉPES 7

1. évfolyam 36. szám

118. Luach: 5747. (Szerk.: Sch. A.)

Verband der Jüdischen Gemeinden In der DDR. Dresden

1987.

119. Megemlékezés a budapesti gettó felszabadulásának 42. évfordulójáról.

In: ÚJ ÉLET

február 1. 42. évfolyam 3. szám

120. Talmud Tóra központ avatása.

In: ÚJ ÉLET

február 1. 42. évfolyam 3. szám

121. Epizódok, élmények Moszkvából.

In: ÚJ ÉLET

március 15. 42. évfolyam 6. szám

122. Szabadság.

In: ÚJ ÉLET

április 1. 42. évfolyam 7. szám

123. Négy új rabbi avatása – „...Gyarapítsátok a békét hittestvéreitek között!”.

In: ÚJ ÉLET

május 15. 42. évfolyam 10. szám

124. Pollák Miksa: Avodat Jisráél. Imádságos könyv.

/Magyar fordítás és kommentár/

(Lektorálta: Sch. A.) Budapest, MIOK, 1987.

125. Nagyünnepek előtt...

In: ÚJ ÉLET

szeptember 15. 42. évfolyam 18. szám

126. Auschwitz emlékfal-avatás Békéscsabán.

In: BÉKÉS MEGYEI NÉPÚJSÁG, Békéscsaba

október 19. 42. évfolyam 246. szám

127. „...mikor az ember úgy elaljasult...!”

Emléktáblát avattak a miskolci gettó helyén.

In: ÉSZAK-MAGYARORSZÁG, Miskolc

december 4. 43. évfolyam 286. szám

128. „...A jelen és a jövő elválaszthatatlan...”

Emléktábla-avatás Miskolcon.

In: ÚJ ÉLET

december 15. 42. évfolyam 24. szám

129. **Előszó.**

In: Allerhand, Jacob: A ZSIDÓSÁG TÖRTÉNETE. Budapest, /ALEF KÖNYVEK/, MIOK. pp. 5-6.

130. **Luach: 5748.** (Szerk.: Sch. A.)

Verband der Jüdischen Gemeinden In der DDR. Dresden.

131. **„Bánatból öröm” – Az ünnepek világa.**

In: HALLJAD, IZRAEL. Írták: Deutsch Róbert, (...) Sch. A. /ALEF KÖNYVEK/. MIOK-Budapest, 1987. pp. 59-93.

1988.

132. **Országgyűlési hozzászólások.**

In: REFORMÁTUSOK LAPJA
január 3.

133. **Továbblépni a közjó szolgálatában.**

In: ÚJ EMBER.
január 10. 44. évfolyam 2. szám (2167.)

134. **43 éve szabadult fel a pesti gettó.**

In: ÚJ ÉLET
február 1. 43. évfolyam. 3. szám

135. **A szabadság ünnepén.**

In: ÚJ ÉLET
április 1. 43. évfolyam. 7. szám

136. **Dr. Schöner Alfréd felszólalása a parlament ülésén.**

In: ÚJ ÉLET
július 15. 43. évfolyam. 14. szám

137. **Budapest Rabbi Seeks U.S. Support for Remnant of His Shul.**

In: JEWISH EXPONENT, Philadelphia
április 17.

138. **A Fenséges Napok előtt.**

In: ÚJ ÉLET
szeptember 1. 43. évfolyam 17. szám

139. **Pálmaág és karácsonyfa.**

In: ESTI HÍRLAP
december 23.

140. **Zsinagógák új hivatásban.**

In: SZABAD FÖLD
24. évfolyam 13. szám

141. **Kettős gyökér, történelmi párbeszéd.**

In: KÉPES 7

december 24. 3. évfolyam 52. szám

142. **Parlamenti felszólalás a romániai magyarság érdekében.**

In: AZ ORSZÁGGYŰLÉS ÜLÉSE. (Jegyzőkönyv). Dátum nélkül.

1989.

143. **A darnozseli példa.**

In: KÉPES 7

144. **Kettős gyökerek.**

In: CONFESSIO

13. évfolyam 1. szám

145. **Amerikában jártunk...**

In: ÚJ ÉLET

június 1. 44. évfolyam 11. szám

146. **Vélemény.**

In: Kárpáti Tamás: PARTIK, PEREK, POFONOK. (Polgár dosszié: 1974–1989.) Budapest, 1989, MÉSZ.

147. **Parlamenti beszéd a magyar zsidóság deportálásának 45. évfordulóján.**

In: NEW YORK-I FIGYELŐ, New York

14. évfolyam 8. szám

148. **Kiadványok Prágából.**

In: ÚJ ÉLET

augusztus 15. 44. évfolyam 16. szám

149. **ELŐSZÓ.**

In: MAGYARORSZÁGI ZSINAGÓGÁK. Főszerkesztő: Gerő László.
(Lektor: Sch. A.) Budapest, 1989.

150. **Dohány utcai zsinagóga – THE SYNAGOGUE OF DOHÁNY STREET.**

/magyar és angol nyelven/

OPTIMUM-MIÓK, Budapest, 1989.

151. **Luach: 5750.** (Szerk.: Sch. A.)

Verband der Jüdischen Gemeinden In der DDR. Dresden.

152. **Bevezető.**

In: שמע קול ביכיוח

(Bevezető és kommentár Kovács Sándor főkántor lemezéhez)

153. Változó világban.

In: SZOVJET IRODALOM

11. szám

154. Zvulun Hammer.

In: ÚJ ÉLET

március 1. 45. évfolyam. 5. szám

155. Kneszet küldöttség Budapesten.

In: ÚJ ÉLET

április 1. 45. évfolyam. 7. szám

156. Amerikában jártunk.

In: ÚJ ÉLET

május 1. 45. évfolyam 9. szám.

157. Felszólalás.

In: AZ ORSZÁGGYŰLÉS 45. ÜLÉSE (Jegyzőkönyv), május 10. pp. 3748-3751.

158. Emlékezés a Parlamentben a magyar Holocaust 45. évfordulóján

In: ÚJ ÉLET

május 15. 45. évfolyam 10. szám

159. 41. éve alakult az önálló zsidó állam.

In: ÚJ ÉLET

május 15. 45. évfolyam 10. szám

160. Megnyitották a ZSVK budapesti irodáját.

In: ÚJ ÉLET

július 15. 45. évfolyam 14. szám

161. Nemzetközi kántor hangverseny.

In: ÚJ ÉLET

július 15. 45. évfolyam 14. szám

162. „.....mindennél lényegesebb a szeretet” I.

In: ÚJ ÉLET

szeptember 15. 45. évfolyam 18. szám

163. „.....mindennél lényegesebb a szeretet” II.

In: ÚJ ÉLET

október 1. 45. évfolyam 19. szám

164. A Dohány utcai zsinagóga.

In: ÚJ ÉLET

november 1. 45. évfolyam 21. szám

165. Az öröm és vígság napja.

(Ünnepi beszéd a Dohány utcai zsinagógában – Jom Haacmaut alkalmából)

In: REMÉNY, Tel-Aviv

december, 14. szám

166. Naptár az 5750. zsinagógai évre. - לח לשנה חש"ן לפ"ק

(A héber részt szerk.: Sch. A.) Budapest, 1989. MIOK.

167. Ismertető a Magyarországi Zsinagógák című könyvről.

In: ÚJ ÉLET

december, 45. évfolyam

1990.

168. Felszólalás.

In: AZ ORSZÁGGYŰLÉS 79. ÜLÉSE (Jegyzőkönyv.)

február 27. pp. 6563-6564.

169. A Tisztelt Ház.

In: MAGYAR NEMZET

március 2.

170. A magyar rabbikar tiltakozása és felhívása az antiszemizmus ellen.

In: KRITIKA

5. szám

171. Naptár az 5751. zsinagógai évre. - לח לשנה חשנ"א לפ"ק

(A héber részt szerk.: Sch. A.), Budapest, 1990. MIOK.

172. Előszó.

In: Kraus, Naftali: AZ ŐSI FORRÁS. (A heti szidrák. Az Atyák bölcs tanításai.) Budapest, 1990.

173. ליל שמורים – A Dohány utcai zsinagóga időszaki kiadványa

(Szerk.: Schőner Alfréd.) 1990. április

174. ימים נוראים – A Dohány utcai zsinagóga időszaki kiadványa.

(Szerk.: Schőner Alfréd)) 1990. szeptember

175. A BIH és a MIOK tanácskozása.

In: ÚJ ÉLET

február 1. 46. évfolyam 3. szám

176. Megemlékezés a budapesti gettó felszabadulásáról.

In: ÚJ ÉLET

február 1. 46. évfolyam 3. szám

177. **A Dohány utcai zsinagógában.**
In: ÚJ ÉLET
április 1. 46. évfolyam 7. szám
178. **Jichak Peresz, izraeli miniszter látogatása Budapesten.**
In: ÚJ ÉLET
július 1. 46. évfolyam 13. szám
179. **A magyar–zsidó mártírok emlékműve.**
In: ÚJ ÉLET
július 15. 46. évfolyam 14. szám
180. **A szarvasi tábor ünnepélyes átadása.**
In: ÚJ ÉLET
augusztus 1. 46. évfolyam 15. szám
181. **Reich Ferenc 70. születésnapja.**
In: ÚJ ÉLET
augusztus 1. 46. évfolyam 15. szám
182. **Dr. Benoschofsky Imre emlékezete.**
In: ÚJ ÉLET
augusztus 15. 46. évfolyam 16. szám
183. **Kisvárdai emlékmű avatása.**
In: ÚJ ÉLET
szeptember 1. 46. évfolyam 17. szám
184. **Jamim Noráim.**
In: ÚJ ÉLET
szeptember 15. 46. évfolyam 18. szám
185. **Emlékműavató ünnepség Pápán.**
In: ÚJ ÉLET
szeptember 15. 46. évfolyam 18. szám
186. **A mosonmagyaróvári temető kegyhellyé nyilvánítása.**
In: ÚJ ÉLET
szeptember 15. 46. évfolyam 18. szám
187. **חטקה – A Dohány utcai zsinagóga időszaki kiadványa.**
(Szerk.: Schőner Alfréd) Budapest, 1990. december
188. **„Bánatból öröm” – Az ünnepek világa.**
In: HALLJAD, IZRAEL. Írták: Deutsch Róbert, (...) Sch. A..
/ALEF KÖNYVEK/ MIOK, Budapest (2. kiadás), 1990. pp. 59-93.

1991.

189. **Péntek délutáni virradat.**

In: REMÉNY, Tel-Aviv

október

190. **Németkeresztúri Hevra könyv.**

In: ÉVKÖNYV 1985–1991. Szerkeszti: Schweitzer József.

Az Országos Rabbiképző Intézet kiadványa, Budapest, 1991.

1992.

191. **בית הכנסת בדוהאן – The Synagogue of Dohány Street.**

OPTIMUM, Budapest, 1992.

192. **Péntek délutáni virradat.**

In: NEW YORK-I FIGYELŐ, New York

június 1.

193. **Bevezető.**

In: Sara Atzmon „A POKOL TORNÁCÁN” című kiállításához.

Jerusalem, 1992. május, Yad Vashem

194. **Holz bácsi.**

In: A HÉT TÜKRE, Tel-Aviv

szeptember 24.

1993.

195. **Tévét hó tizedikére.**

In: ÚJ KELET, Tel-Aviv

január 3.

196. **Tanulmánykötet, avagy születésnap köszöntő.**

In: ÚJ KELET, Tel-Aviv

január 15.

197. **Előszó – előszó.**

In: SZOMBAT

január, 5. évfolyam 1. szám

198. **Négy tanítvány – négy embertípus**

In: A HÉT TÜKRE, Tel-Aviv

április 1.

199. **Hággádák. Művészet és kuriozitás.**

In: SZOMBAT

április, 5. évfolyam 4. szám

200. **Előszó.**

In: Schnapp Lea: BARÁTOKRÓL JÓT, VAGY SEMMIT... Haifa, 1993.

201. Előszó.
הגדה התפוצה – A lubavicsi Haggáda bilingvis kiadásához.
Budapest, 1990.
202. A Menora.
(Elhangzott a Chug Jocéj Hungária ünnepi estjén,
a jeruzsálemi Lárom Hotel dísztermében, 1993. február 23-án)
In: NEW YORK-I FIGYELŐ, New York
április 15.
203. Figurális ábrázolás és a zsidó művészet.
In: MÚLT ÉS JÖVŐ
1. szám
204. „Minden konvenció nélkül...”
(Schőner Alfréd beszélgetése Meir Weisz professzorral).
In: SZOMBAT
június, 5. évfolyam 6. szám
205. Ben Gurion rejtélye.
Gondolatok Herman Wouk: *Én Istenem* ÉN ISTENEM című könyvének olvasása közben.
In: EGYSEG – אחדות
szeptember
206. „...tanulni, tanítani, megőrizni, cselekedni...”
In: MENORA, Toronto
október 8.
207. מוטיב האחרוג והלולב באמנות הפסיפס של בתי הכנסת בימי קדם:
מחיל אל חיל בת-ים. תשנ"ד ספטמבר-חשרי.
- 1994.
208. „Vallásunk tanításai és a tudományos kutatás eredményei hitünket erősítik!”
Zvi Moskovitszal beszélget Schőner Alfréd
In: SZOMBAT
január, 6. évfolyam 1. szám
209. Pillantás a magyarországi zsidóság szellemi életébe 1948–1989.
(Héber nyelvű előadás a Bar-Ilán Egyetemen, 1993. június 14-én)
Magyarul megjelent:
In: NEW YORK-I FIGYELŐ, New York, január 17.
210. Előszó.
In: Schnapp Lea: „BARÁTOKRÓL JÓT VAGY SEMMIT...” című könyvéhez.
In: NEW YORK-I FIGYELŐ, New York
január 17.

211. מגילת אסתר מאוסף קויפמן. איורים מהמאה הי"ג. ב"מי הפורים" קובץ לחג הפורים, בעריכת הרב ד"ר יצחק אלפסי בת-ים, אדר תשנ"ד.
212. **Adalék az Eszter-tekercesek művészettörténetéhez – A Kaufmann-megilla.**
In: MENORA, Toronto
március 4.
213. **Számítógép a Biblia tanításához.**
Dr. Jozsef Fleischmann professzorral beszélget Schöner Alfréd
In: SZOMBAT
május, 6. évfolyam 5. szám
214. **Csuló. Berger István pécsi főrabbi emlékére.**
In: ÚJ KELET, Tel-Aviv
augusztus 12.
215. **A világ teremtésének misztériuma Michelangelo művészetében.**
In: MENORA, Toronto
Vol. 34. szeptember 16.
216. „... a Tóra mind nagyobb dicsőségére”
Köszöntjük a 80 éves Dr. József Károly főrabbit.
In: ÚJ KELET, Tel-Aviv
október 7. 15824. szám
217. **Sírkő és Kőtábla.**
(Elhangzott a budai zsinagóga teljes rekonstrukciója utáni istentiszteleten, 1994. szeptember 4-én)
In: NEW YORK-I FIGYELŐ, New York
október 27.
218. **TEACHING JEWISH ART IN THE UNIVERSITY**
In: Proceedings of Workshop on the University Teaching of Jewish Art Held at The Hebrew University of Jerusalem, under the auspices of The International Center for University Teaching of Jewish Civilization, May 1991.
Edited by Ziva Amishai-Maisels, Jerusalem, 1994.
219. **Könnycsepp Nachsonért.**
In: NEW YORK-I FIGYELŐ, New York
december 8.
220. **A Rabbiképzőben, hatvan évvel ezelőtt...**
Dr. Binjamin Gat-Rimonnal beszélget Schöner Alfréd
In: SZOMBAT
december, 6. évfolyam 10. szám

221. **Állam – Hatalom – Művészet.**
(Asszociációk egy Rembrandt-mű analíziséhez.) /
In: MENORA, Toronto |
december 23.
222. **Szemléltető oktatás a XIX. század második felében Magyarországon.**
In: MAGYAR PEDAGÓGIA
94. évfolyam 1-2. szám
223. **Művészi vallomás a Holocaust árnyékában.**
In: ÚJ MŰVÉSZET
12. szám
- 1995.
224. **Moshe Stern főkántor köszöntése.**
In: ÚJ KELET, Tel-Aviv
január 13. 15908. szám
225. **Fejezetek Buda zsinagóga-építésének történetéből.**
In: NEW YORK-I FIGYELŐ, New York
január 17. 20. évfolyam 1. szám
226. **Élijáhu próféta ábrázolása a művészetben.**
In: MENORA, Toronto
április 7–14. Vol. 34.
227. **Hággádák.**
In: IZRAELI SZEMLE, Haifa
április-május, 34. évfolyam
228. **Mondd, jobb lett az ember?**
In: NEW YORK-I FIGYELŐ, New York
június 7. 20. évfolyam 5. szám
229. **Előszó helyett.**
In: TANÚIM ÉLNEK. Részletek a Soá túlélőinek tanúvallomásaiból
Nir Galim (Izrael), 1995.
230. **Visuality and Pedagogy – ריזואליות ופדגוגיה**
In: Dor Ledor, School of Education Tel-Aviv University, Tel-Aviv, 1995.
231. **Szentírás és művészet**
Fejezetek Saul király életéből az Old Testament Miniatures képei alapján.
In: MENORA, Montreal
október 6.
232. **Naplótöredék. Villanások a modern Izrael életéből.**
In: EREC, Budapest
október

233. Előszó.

In: Ofry, Dan: AZ ÉREM MÁSIK OLDALA. Tel-Aviv, 1995.

1996.

234. Számítógép a Biblia tanításához.

Dr. Jozsef Fleischmann professzorral beszélget Schöner Alfréd volt magyarországi főrabbi

In: ÚJ KELET, Tel-Aviv

március 13. 16264. szám

(Az eredeti beszélgetés megjelent a SZOMBAT, 1994. májusi számában)

235. אמור, הנדיה האדם טוב יותר? – Mondd, jobb lett az ember?

In: DIALOG – דיאלוג

Haifa, 1996. 1. szám

236. Elijáhu próféta a művészetben.

In: ÚJ KELET, Tel-Aviv

április 2. 16281. szám

237. Elijáhu próféta széder esti látogatása.

In: ÚJ KELET, Tel-Aviv

április 3. 16282. szám

238. Művészet a pokol tornácán.

In: ÚJ KELET, Tel-Aviv

május 10. 16311. szám

239. „...Minden konvenció nélkül...”

Beszélgetés Weisz Meir professzorral.

In: ÚJ KELET, Tel-Aviv

június 21. 16346. szám

240. „...vallásunk tanításai és a tudományos kutatás eredményei hitünket erősíti!...”

Beszélgetés dr. Zvi Moskovits professzorral.

In: ÚJ KELET, Tel-Aviv

június 12. 16365. szám

241. A gyermek feltámasztása. Dura Europosz, zsinagóga, falfestmény.

In: ÚJ KELET, Tel-Aviv

július 19. 16371. szám

242. Bélsácár lakomája. Rembrandt alkotásáról.

In: ÚJ KELET, Tel-Aviv

július 26. 16377. szám

243. A Dohány utcai zsinagóga.

In.: ÚJ KELET, Tel-Aviv

szeptember 6.

1999.

244. Kámohá – Ugyanolyan, mint te... (A tolerancia esélyei.)

In: MAGYAR MEGFONTOLÁSOK A SOÁRÓL. Budapest - Pannonhalma, 1999. Szerk.: Hamp Gábor, Horányi Oszéb, Rábai László.

245. „...ha hallik a hívó szó, indulj és segíts!”

(dr. Schőner Alfréd beszéde a zsinagógában.)

In: „IDŐSEK ÉS FIATALOK”. Zsidó Hitközségek I. Nemzetközi Konferenciája.

Debrecen, 1999. május 28–30. Szerk.: Halmos Sándor.

Debrecen, 1999. pp. 114-117.

246. Az Országos Rabbiképző Intézet.

In: „IDŐSEK ÉS FIATALOK”. Zsidó Hitközségek I. Nemzetközi Konferenciája.

Debrecen, 1999. május 28–30. Szerk.: Halmos Sándor.

Debrecen, 1999. pp. 124-136.

247. Vizualitás és pedagógia. Egy zsidó pedagógus életútja a XIX. század második felében Magyarországon.

In: „A TANÍTÁS AZ ÉLET KAPUJA”. Tanulmányok az Országos Rabbiképző Intézet fennállásának 120. évfordulója alkalmából.

Főszerk.: Schweitzer József. Budapest, 1999. pp. 157–177.

248. Előszó.

Kraus, Naftali: DÁVID ZSOLTÁRAI I. kötet.

Budapest, 1999.

2000.

249. Adalék az Eszter-tekercek művészettörténetéhez.

In: REMÉNY, Budapest 2000/t

2. szám

250. A papi szolgálat alapjai az Ószövetségben és a mai zsidóság gyakorlatában.

In: MÉRLEGEN A LELKÉSZ /Gyülekezetpedagógiai Füzetek

(A kötet az Evangélikus Hittudományi Egyetemen megrendezett országos tudományos konferencián /Budapest, 2000. március 20-21/ elhangzott előadások anyagát tartalmazza.) Budapest, 2000. pp. 80-84.

251. Mérleg. Válogatott beszédek, cikkek, tanulmányok.

Budapest, 2000, OR-ZSE.

252. „És elhelyezem hajlékomat köztetek...”

(Sábbát-köszöntő Debrecenben) 2000. május 26.

In: „ZSIDÓSÁG A JÖVŐ EURÓPÁJÁBAN”. Debrecen és a határon túli testvérhitközségei II. Nemzetközi Konferenciája. Debrecen, 2000. Főszerk.: Halmos Sándor.

253. „Zsidóság a jövő Európájában” című konferencián elhangzott előadás.

2000. május 27.

In: „ZSIDÓSÁG A JÖVŐ EURÓPÁJÁBAN”. Debrecen és a határon túli testvérhitközségei II. Nemzetközi Konferenciája. Debrecen, 2000. Főszerk.: Halmos Sándor. p. 93.

254. Az élő zsidó történelem – Gondolatok dr. Yeshurun Ęlijáhu könyvének olvasásakor.
In: ÚJ ÉLET
október 1. 55. évfolyam 19. szám.

2001.

255. A remény foglya. Búcsú Szepesi Hugótól.
In: ÚJ ÉLET
február 15. 56. évfolyam 4. szám

256. „...és száll tovább a könyörgés...”
A 80 éves dr. Menachem Meron köszöntése.
In: ÚJ ÉLET
április 1. 56. évfolyam 7. szám

257. Dr. Singer Ödön főrabbi köszöntése.
In: ÚJ ÉLET
július 15. 56. évfolyam 14. szám

258. „Ki vigyázott rájuk? Ki őrizte őket?”
(Elhangzott a pápai zsidó temető mártír emlékművénél, 2001. június 10.)
In: ÚJ KELET, Tel-Aviv
július 13.

259. „...a jelenből a jövőhöz szól...”
(Elhangzott Budapesten, az Emmánuel emlékműnél, 2001. július 1.)
In: ÚJ KELET, Tel-Aviv
július 20., (ugyanaz megjelent In: ÚJ ELET, július 15.)

260. Ákédát Jichák – Izsák megköötözése – Adalék egy szentírási motívum ikonográfájához.
In: REMÉNY
2001. ősz. 5760. elul, 4. évfolyam 3. szám

261. Előszó.
In: Kraus, Naftali: AZ ŐSI FORRÁS. (A heti szidrák. Az Atyák bölcs tanításai)
Budapest, 2001.

262. A terror árnyai.
In: ÚJ KELET, Tel-Aviv
október 19.

263. CHANUKKA.
In: IZRAELI SZEMLE, Haifa
november-december, 40. évfolyam

264. Előszó. „...És száll tovább a könyörgés...”
In: Menáchem Meron: „HOZZÁD SZÓL A HETISZAKASZ”
/Zsidó Történeti és Irodalmi Tá/ Budapest, 2001, OR-ZSE.

265 „...egy nép, egy szív...”

In: „HELYÜNK A VILÁGBAN”. Zsidó Hitközségek III. Nemzetközi Konferenciája. Debrecen, 2001. május 11-12-13. Szerk.: Halmos Sándor, pp. 51-53.

266. „...menjete és lássatok munkához...”

In: „HELYÜNK A VILÁGBAN”. Zsidó Hitközségek III. Nemzetközi Konferenciája. Debrecen, 2001. május 11-12-13. Szerk.: Halmos Sándor. pp. 54-56.

267. „...holnap valami új kezdődik...”

In: „HELYÜNK A VILÁGBAN”. Zsidó Hitközségek III. Nemzetközi Konferenciája. Debrecen, 2001. május 11-12-13. Szerk.: Halmos Sándor. pp. 121-124.

2002

268. Óbuda legnagyobb rabbija (Müncz Mózes)

In: BUDAI SÓFÁR

3. évfolyam 1. szám. 5762. Tévét – Svát, január

269. Búcsú Dr. Singer Ödön főrabbitól.

In: BUDAI SÓFÁR

3. évfolyam 2. szám. 5752. Svát – Ádár, február.

270. „...Szegedet az európai zsidó tudomány egyik fellegvárává tette” – 190 évvel ezelőtt született Lőw Lipót

In: BUDAI SÓFÁR

3. évfolyam 3. szám. 5762 Ádár – Niszán

271. Felekezetiiség, kultúra, tradíció.

In: „ISTENNEK, HAZÁNAK, TUDOMÁNYNAK.” Konferencia az egyházi oktatás tíz évéről. Az Oktatási Minisztérium kiadványa. Budapest, 2001. pp. 35-40.

272. Peszach 5762.

In: ÚJ ÉLET

március 15. 57. évfolyam 5. szám

273. Az öröm és a vígság napja

Jom Háácmaút 2002. április 17. – Izrael 54. születésnapja.

In: BUDAI SÓFÁR

3. évfolyam 4. szám. 5762. Niszán – Ijár, április.

274. A heti szidrak könyve. „...És száll tovább a könyörgés...”

In: ÚJ KELET, Tel-Aviv

275. „...érdemes vállakra hullik a papi palást...”

Harminc évvel ezelőtt avatták rabbivá Berger Istvánt zc”l

In: ÚJ ÉLET

április 15. 57. évfolyam 7. szám

276. **Ádár hó hetedike.**

In: SÁMOR VEZÁCHOR. A Debreceni Zsidó Hitközség kiadványa. 5762. Svát – Ádár – Niszán – Ijjár, 6. évfolyam. 4-5-6-7. szám

277. **„Minden nemzedékben felkeltek és támadtak ellenünk, hogy elpusztítsanak bennünket!” Szolidaritás Izrael államával.**

In: ÚJ ÉLET

május 15. 57. évfolyam 9. szám

(Elhangzott Budapesten, a Dohány utcai zsinagóga előtti Herzl téren, 2002. április 10)

278. **A luláv és az etrog motívuma – Adalékok a zsidó művészet ikonográfiájához.**

In: SHALOM. ZSIDÓ ÉVKÖNYV. Debrecen, 2002. pp. 40-55.

279. **Megkésve, de nem későn. „...még édes a fény, melynek napsugarait időnként eltakarják a terror árnyai.”**

Debrecen, Ros Hásáná – 5762

In: SHALOM. ZSIDÓ ÉVKÖNYV. Debrecen, 2002. pp. 67-71.

280. **Purim. Az Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem időszaki kiadványa.**

Szerkeszti: Sch. A., Budapest, 2002 – 5762.

281. **Adalék az Eszter-tekercek művészettörténetéhez.**

In: PURIM. Az Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem időszaki kiadványa.

Szerkeszti: Sch. A. Budapest, 2002 – 5762.

(azonos a 250. tétellel.)

282. **„A cseppben benne él a tenger...” (Sixtus kápolna)**

In: KERESZTÉNY–ZSIDÓ TEOLÓGIAI ÉVKÖNYV 2001/2002

Szerk.: Szécsi József. Budapest, 2002. pp. 75-81.

283. **A Pokol traktátusa a Nagykanizsai Hevra Kadisa könyvben.**

In: MÚLT ÉS JÖVŐ

2-3. szám

284. **Certifikát. (Előszó.)**

In: Ungár Richárd: DOB UTCAI MESÉK. Budapest, 2002. pp. 7-8.

285. **Fenséges Napok. Az Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem időszaki kiadványa.**

Szerkeszti: Sch. A. és Oláh János. Budapest, 2002 – 5763

286. **„...Ha szóval és szívvel cselekszel...”**

In: IZRAELI SZEMLE, Haifa

szeptember-október, 41. évfolyam

287. **Mit sugall, és mire inspirál Jób könyve?**

Előszó: Schóner Alfréd.

In: Kraus, Naftali: JÓB SZENVEDÉSEI. Budapest, 2002.

288. Kol Nidré tanítása – 2002/5763.

In: SÁMOR VEZÁCHOR. A Debreceni Zsidó Hitközség kiadványa.
5763. Chesván – Kislév – Tévét, 7. évfolyam 1-2-3. szám

289. Rembrandt: Bélsácár lakomája.

In: ÚJ ÉLET
december 15. 57. évfolyam 23. szám

290. „És készíts színarany lámpatartót...”

In.: „TESTVÉREINKET KERESSÜK...” Zsidó Hitközségek IV. Nemzetközi Konferenciája.
Debrecen, 2002. Szerk.: Halmos Sándor. pp. 33-39.

291. Greeting adress the Conference

In: David Kaufmann Memorial volume. Oriental Collection Library of the Hungarian
Academy of Science, Bp. 2002. p. 15.

2003.

292. דת, חרבות, מסורת. החדשנות החינוך היהודי בהונגריה. מרכז פרנקל, אוניברסיטת חיפה.

293. „csak a test fárad, de a lélek megpihen...”

Dr. Yeshurun Elijáhu zc”l

In: ÚJ ÉLET
február 1. 58. évfolyam 2. szám

294. „...csak a test fárad, de a lélek megpihen...”

Dr. Yeshurun Elijáhu zc”l

In: IZRAELI SZEMLE, Haifa
február-március (az előbbi cikk átvétele), 42. évfolyam

295. „...Jobel-év legyen nektek” (Vájkirá 25.10).

A 100 éves szegedi zsinagóga jubileumára.

In: ÚJ ÉLET
június 15. 58. évfolyam 11. szám
(Ugyanez megjelent In: ÚJ KELET, Tel-Aviv, 2003. 06. 20.)

296. Fejezet Buda zsinagóga-építészetének történetéből.

In: KERESZTÉNY – ZSIDÓ TEOLÓGIAI ÉVKÖNYV 2002. Szerk.: Szécsi József.
Budapest, 2002.

297. Bodnár Sándor emléke.

In: ÚJ ÉLET
július 1. 58. évfolyam 12. szám

298. המשפחה היהודית בתחילת המאה ה-21 בהונגריה, הכנס הבינלאומי הראשון

בנושא חינוך במשפחה, המרכז לחינוך יהודי, אוניברסיטת חיפה, מרכז פרנקל
לחינוך יהודי במשפחה, ירושלים 2003, ביולי 7-10

299. **A pápai zsidóság emlékezete.**

In.: ÚJ KELET, Tel-Aviv

június 14.

300. **„Válassz magadnak tanítómestert!”** (Pirké Avot 1.16)

Bevezető előadás a Yahalom Zsidó Szabadegyetem „Rabbik és rebbék” című konferenciáján, 2001 áprilisában.

In: SHALOM ZSIDÓ ÉVKÖNYV 2003, Debrecen.

Főszerkesztő: Halmos Sándor. pp. 4-12.

301. **Művészet és történelem**

In: ÚJ KELET, Tel-Aviv

augusztus 1.

302. **Fény és árnyék a szegedi zsidóság életében a hetvenes évek elején**

In: SZEGED

Szeged, 2003.

303. **OR-ZSE ÉVKÖNYV 2001–2003**

Szerk.: Sch. A. és Oláh János

Budapest, 2003.

304. **Régi célok – új kihívások**

In: ORZSE ÉVKÖNYV 2001–2003

Szerk.: Sch. A. és Oláh János

Budapest, 2003. pp. 15-27.

305. **Jom kipur napja közeleg**

In: ÚJ ÉLET

október 1. 58. évfolyam 18. szám

306. **Kol nidré.**

In: IZRAELI SZEMLE, Haifa

szeptember-október, 42. évfolyam

Három évtized munkássága egy kötetben. Nem könnyű vállalkozás egy annyira sokoldalú és termékeny szerző esetében, mint amilyen Schőner Alfréd. Az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem rektora, az izraeli Haifa Egyetem, a jeruzsálemi Schechter Institute of Jewish Studies volt professzora nemzetközileg elismert rabbi-művészettörténész, akinek zsidó tárgyú tanulmányai, írásai rendszeresen megjelennek hazai és külföldi szakfolyóiratokban, lapokban.

Kötetünk a szerteágazó munkásság művészettörténeti vonatkozásainak néhány gyöngyszemét is felvillantja. Gyakorló rabbiként, majd főrabbiént Szegeden, Budán, Újpesten és a Dohány utcai főzsinagógában, az utóbbi években tiszteletbeli debreceni főrabbi-ként több mint kétezer prédikációt tartott. Ezekből készült összeállításunk – a teljesség igénye nélkül – a maga útját következetesen járó neológ rabbi pályáivét rajzolja meg. A Te érted... című kötet tisztelgés a rabbi, a tudós és nem utolsósorban az ember előtt.

3990 Ft

9 789632 122199